

Betong blant furutrær

Romsås som litteratur, Dag Solstad som arkitekt

Julie Messel

Masteroppgave ILOS/HF

UNIVERSITETET I OSLO

15.05 2014

Betong blant furutrær

Romsås som litteratur, Dag Solstad som arkitekt:

En fortolkende undersøkelse av romanen *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*

Julie Messel

Masteroppgave

Institutt for litteratur og områdestudier

Universitetet i Oslo

15. mai 2014

Copyright Julie Messel

2014

Betong blant furutrær

Julie Messel

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Oppgaven undersøker Dag Solstads roman *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrenkelige* som et innlegg i debatten om drabantbyens arkitektur og fremvekst.

Romanen skildrer en arkitekt som flytter til drabantbyen han selv har vært med å tegne, i et forsøk på å trenge inn i det norske folkedypet. Den tegner et bilde av en romanperson som håper og tror arkitekturen, stedet og drabantbyen skal bidra til at han finner sitt naturlige og etterlengtede hjem blant "folket" i sosialdemokratiets høyborg, drabantbyen. Slik blir det imidlertid ikke.

Oppgavens hovedanliggende er å undersøke Solstads litterære bidrag til debatten om byutviklingen i Oslo, med drabantbyfremveksten som et uttrykk for en norsk, tidstypisk modell. Gjennom tidligere og samtidig forskning belyses romanens forhold til arkitektur og rom. Innledningsvis leses romanen opp mot tidligere lesninger av deler av Solstads forfatterskap. Med utgangspunkt i historisk materiale om Norges største boligbyggelag OBOS, sekundærlitteratur om drabantbyens fremvekst, litteratur om Oslo generelt, samt tanker knyttet til arkitekturen, stedet og rommet, fremsatt av blant andre Christian Norberg-Schulz, Gaston Bachelard og Henri LeFebvre, undersøker jeg gyldigheten i påstanden om at romanen utforsker den norske virkeligheten, skildret litterært, med drabantbyens arkitektur som nøkkel.

Forord

Fire uker før denne oppgaven gikk i trykken, i april 2014, la Oslo kommune sitt forslag til kommuneplan ut på høring. Oslobyråd for byutvikling, Bård Folke Fredriksen (H), anbefalte utvikling av Romsås, og med det bygging innenfor markagrensa i Lillomarka, for å møte en varslet massiv befolkningsvekst i Oslo. Forslaget legger til rette for å bygge 300 småhus og 700 blokkleiligheter på en skogrygg mellom de to drabantbyene Romsås og Ammerud i Bydel Grorud i Oslo. Beboere på Romsås raser over at politikerne vil ta nærskosten fra dem.

Dette er den samme skogen som Dag Solstads romanperson AG Larsen i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* jevnlig jogger i, for å løpe av seg sin rastløshet i møtet med folkedypet på Romsås. I dagens offentlighet reiser drabantbyen Romsås seg og brøler ut sin vrede mot planer om utvikling. Det gjør den imidlertid ikke litterært. I Dag Solstads litterære versjon forblir drabantbyen taus.

Første gangen jeg leste *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* opplevde jeg romanen som svært aktuell. Jeg hadde akkurat vært på en skole på Lindeberg i nedre Groruddalen, med boligblokka og beboerne der som dramaturgisk nøkkel for en skoleforestilling. Så gikk jeg hjem og leste Solstads versjon av livet i en liknende drabantby. Det var en annen drabantby jeg møtte. Langt mindre sympatisk enn den jeg hadde opplevd på Lindeberg. Men jeg syntes romanen var og er overraskende aktuell 30 år etter at den ble skrevet.

Undersøkelsen av hvordan romanen forholder seg til etterkrigstidens boligutvikling i Oslo har vært en fryd. Å lese Dag Solstad opp mot samtidig byhistorie og tanker om arkitektur har vært en stor glede.

Takk til Inger Østenstad for konstruktive innspill underveis. Takk til Klaus, min *axis mundi*, for tålmodighet og kjærighet.

Krokstrand, 10. mai 2014

Julie Messel

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1. Reguleringsplan: Innledning	2
Drabantby som litteratur: Problemstilling	5
Hit, men ikke lenger: Avgrensning	9
Bygningselementer: Disposisjon	10
Kapittel 2. Grunnmur: Bakgrunn — Kart og terreng	14
Mann dreper kvinne: Handlingsforløp	14
Å brøle sin historie: Rammeverk	15
"Hva mener han med det? Halve Oslo bor jo i OBOS": Resepsjon	18
"En kommunist ville vært uinteressant": Solstad om romanen	20
En som beskriver den norske virkeligheten: Solstadforskning	24
Kapittel 3. Reisverk: Litteraturen om drabantbyen, byen og arkitekturen	26
Den litterære drabantbyen	26
Arkitekturen og litteraturen	29
Litteraturen og byen	33
Dwelling: hjemmet, boligen, leiligheten, drabantbyen	35
På søken etter hjemmet	38
Å komme inn, å komme hjem	39
Stedet som fellesskap	41
Kapittel 4. Etasjer: Drabantbyen som løsning	42
Den norske drabantbyen	42
Drabantbyen blir til	44
Romsås- den ideelle drabantbyen	46
Funksjonalisme: den nordiske velferdsmodell	48
Som en kritikk av Ammerud	48
Drept av drabantbyen: Ulike stemmer i møte med boligblokka	52
Arkitekturen som forløser	55
Modernisme på norsk: Le Corbusier og Ammerud	56
Arkitekturen som et sted for drømmer	57
"Her skal livet syde": Arkitektur som løsning	60
Romsåsblokkenes skjulte mytologi	62
Arkitekturdebatt- så også i litteraturen	63
Kapittel 5. Fellesarealer: Rommets muligheter og begrensninger	66
Det absolutte og det forestilte rom	66
Ensom ute, ensom inne: Ulike rom, like følelser	69
Å titte inn en annens kjøkken: Planløsning	71
Kapittel 6. Kledning og tak: Avslutning og konklusjon	74
Litteratur	78

Kapittel 1. Reguleringsplan: Innledning

”Hvorfor er Norge så ugjennomtrengelig? Tenkte jeg. Når jeg står her i Mexico skjønner jeg jo alt. Men når jeg står på Romsås. Eller i en annen norsk drabantby, så skjønner jeg ingen verdens ting” (van der Hagen 2013: 302). Før Dag Solstad skrev *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* var han i Mexico. Her kjenner han seg langt mer hjemme enn i den norske drabantbyen. I Mexico erfarer han at den norske virkeligheten i en norsk drabantby er ham fullstendig ubegripelig: Det vil han skildre, og setter seg altså ned for å skrive romanen *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. Leseren kan se for seg forfatteren Dag Solstad mellom blokkene på Romsås, der han titter seg omkring, betrakter boligblokker, nærsenter, gangveier og t-banestasjon mellom gran og furu. Kanskje rister han på hodet, som om han sier at her er noe riv ruskende galt; dette er for ille. Hva i all verden skjedde her? tenker han, før han tar t-banen ned til byen igjen, til boligområdene på Frogner eller St. Hanshaugen. Så setter Dag Solstad seg ned foran skrivemaskinen for å avkle sosialdemokratiet med Romsås som prisme og dramaturgisk nøkkel. Han skriver historien om arkitekten og planleggingssjefen AG Larsen som gjennom sitt intense ønske å trenge inn i folkedypet, flytter fra det som synes å være *borgerlige* St. Hanshaugen til *folkelige* Romsås. Med *det* blir drabantbyen omdreingsnøkkel i jakten på den norske virkeligheten.

Historiene om de norske drabantbyene er mange. Skildringene av dem i litteratur og på film er varierte og forteller historier om Norge i en gitt tid. Flere av de norske drabantbyfortellingene er personlige skildringer av barndom og oppvekst. De baserer seg på opplevelser i trappeoppganger, korridorer og fellesvaskerier. De er likevel noe mer. De forteller om en ny type bolig som tilbød Oslos befolkning splitter nye hjem, med moderne løsninger som vannklosett og badekar. De skildrer drabantbyen som en organisme, de skildrer drabantbyens liv.

Handlingen i Dag Solstads roman er lagt til Romsås, som er, om ikke Norges, så i alle fall Oslos mest ensartete drabantby. Den fremstår som stringent både i dag, så vel som da den ble bygget på begynnelsen av 1970-tallet. Den offentlige opplevelsen av drabantbyen Romsås’ omdømme er det samme nå, som det var da romanen kom ut i 1984. Folk som ikke bor der, vil aldri flytte dit. Folk som bor der, trives og vil ikke flytte derifra.

Politikere og planmyndigheter har siden utviklingen av den norske drabantbymodellen på 50-tallet hatt store ambisjoner for hvordan man kan plassere mange mennesker sammen. Tenkningen preger fremdeles store deler av Groruddalen. Det er her

Oslo skal vokse, da som nå. Ønsket om å utvikle området mellom Romsås og Ammerud med ny type bebyggelse er ikke nytt¹. Realiseringen av den type ensartet bebyggelse møter imidlertid kritikk, da som nå. Drabantbykritikken som oppstod i 1969 med utgivelsen av Norsk byggforskningsinstituttts rapport *Ammerud* (Sæterdal, 1969) var på mange måter toneangivende for senere oppfatning av norske drabantbyer. Rapporten felte en knusende dom over Norges kanskje største futuristiske boligkompleks, Ammerud. Kritikken gikk på at mangelen på mangfold gjorde boforholdene for de tusener som bodde på Ammerud, svært dårlig. Holdningen preget byutviklingsdebatten i mange år, og gjør det altså ennå, når kommunen nå vil dele Romsås' ensartede uttrykk opp med småhus og lavblokkbebyggelse (Oslo kommuneplan: 2014). Spørsmålet som fremdeles stilles er nemlig dette: Hvordan skal vi best mulig utnytte den plassen vi har, til det beste for de som skal bo der? Hvordan skal vi bygge bærekraftig og innenfor mulige økonomiske rammer? Dette er spørsmål som opptok de faktiske myndigheter, byggherrer og arkitekter under utviklingen av drabantbyen. Det er spørsmål som opptar de samme aktørene i dag. For mitt vedkommende er det kanskje først og fremst et spørsmål som opptar forfatteren Dag Solstad og hans fiktive arkitekt AG Larsen. De litterære skildringene av drabantbyene er som nevnt mange. Men som den *store drabantbyromanen* fremstår Solstads *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* som et solid tilskudd til debatten som altså fremdeles preger vårt personlige og profesjonelle forhold til drabantbyen.

I romanen skildrer hovedpersonen AG Larsen den norske velferdsmodellen og slik den kommer til uttrykk som ”den menneskelige drabantby” på Romsås nord i Oslo (FBU: 31²). Arkitekten AG Larsen flytter inn i ”sosialdemokratiets høyborg”. Han vil inn blant folket og kjenne at han hører hjemme, kjenne at han er en av dem som passer inn. Dag Solstads forfatterskap knytter seg i stor grad til hovedpersonens opplevelse av indre uro og følelse av å stå utenfor fellesskapet. Romanpersonene hans synes overflatisk sett å være komfortable i sine profesjonelle roller som lærer, byråkrat, bibliotekar eller arkitekt, men under overflaten gnager likevel en uro som leseren raskt aner. Så også i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*.

---

¹ Byråd for byutvikling Bård Folke Fredriksen (H) åpner i ny kommuneplan for Oslo for bygging av onlag 100 boliger i Lillomarka, mellom Romsås og Ammerud.

² Henvisninger og sitater fra teksten siteres gjennomgående som FBU for førsteutgaven av *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*, som kom ut på Oktober Forlag i 1984.

Denne uroen, i kombinasjon med romanpersonenes ulike forventninger til hva drabantbyen og arkitekturen som uttrykkes gjennom denne kan tilby, undersøkes i denne oppgaven. For noen av romanpersonene synes omgivelsene de omgir seg med som nøytrale, uten innhold av særlig viktighet, som for Bjørn og Ylva Johnsen. For AG Larsen derimot, er omgivelsene avgjørende for hans utfoldelse. Drabantbyen og dennes symbolikk er på den ene siden Larsens egentlige beveggrunn for å ta steget og forsøksvis trenge inn blant ”folket”, på den andre siden et uttrykk for denne lengselen til ”folket”, der muligheten til å bo blant ”dem” blir en katalysator for Larsens erfaringer i løpet av et års tid. Her skal han erfare at drabantbyen, som synes å kunne sidestilles med ”folket”, er alt annet enn enkel å trenge inn i. Den er snarere ugjennomtrengelig, blir Larsens på alle måter dyrekjøpte erfaring.

Solstad undersøker hvordan romanen kan være et instrument til utforskning av det vi kan kalle vår ”sosialdemokratiske kropp”, og hvordan de fysiske omgivelsene våre påvirker oss (Kittang 1988: 173). Spørsmål om hvordan drabantbyen vokser frem, og hvordan arkitekturen vi omgir oss med preger oss, blir sentrale i denne undersøkelsen. Drabantbyen er et tillegg til den faktiske byen, en ”drabant”, en slags satellitt som svever, forbundet med byen via t-banelinjer og andre kommunikasjonsårer. På samme tid er drabantbyen et *sted*, og unndrar seg ikke *stedets* egenskaper. Dette *stedet* er nettopp dette *noe* som forbinder oss og gjør oss delaktige i et fellesskap. Den norske arkitekturteoretikeren Christian Norberg-Schultz hevder at det er stedet som forener menneskene, at det er noe som gir felles identitet og med det er utgangspunkt for fellesskap og samfunn (Norberg-Schulz 1985: 9). Denne undersøkelsen av stedet som leverandør av fellesskap ligger tett opp mot det hovedpersonen AG Larsen i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* går inn for. Han vil knytte seg til arbeiderklassen og trenge inn i den. *Det* tror han stedet og arkitekturen skal gjøre for ham. Han tror at ved å flytte inn i sosialdemokratiets høyborg, drabantbyen, så oppnår han kontakt og blir en del av det, og blir med dette en av ”dem”. Idet han har sagt ja til å kjøpe det han antar er en stjålet bilstereo av en nabo i parkeringsanlegget på Romsås, tror han at han har oppnådd forbindelse med folkedypet. ”Nå er det gjort. Nå har du oppnådd forbindelse” (FBU: 45). Det skal imidlertid vise seg at det er langt vanskeligere enn Larsen først antar. Sted, omgivelser og arkitektur er ikke nødvendigvis nok for å trenge inn i dette påståtte folkedypet.

På mange måter er *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* drabantbylitteraturens hovedverk. En annen toneangivende ”drabantbyroman”, som utforsker drabantbyens ambisjoner på vegne av sine beboere, er Nikolai Frobenius’ roman *Teori og praksis* (2004). Romanen henviser sågar til Solstads roman som et slags hovedverk i norsk

drabantbylitteratur, så å si. Begge romanene utforsker bebyggelse og ambisjonene bak disse som en leverandør av opplevelser for de som bebor dem. Begge undersøker den norske velferdsmodellen eksemplifisert gjennom drabantbyen. I denne utforskingen står ikke bare litteraturens mulighet og begrensning som utforsker av dette landskapet som drabantbyen og dens arkitektur tilbyr, men også dens sammenheng med den faktiske utviklingen av drabantbyen. Bindingene mellom Norges største boligbyggelag OBOS og Arbeiderpartiets sosialdemokrati står sterkt, og danner et naturlig bakteppe for denne undersøkelsen.

Dette første kapittelet tegner opp en plan for undersøkelsen av *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* som et innlegg i debatten om drabantbyen og arkitekturen, og skisserer oppgavens ambisjon.

Drabantby som litteratur: Problemstilling

Mitt hovedanliggende er å undersøke hvilken rolle arkitekturen, byutviklingen og fremveksten av drabantbyen spiller i romanen, og hvordan boken i seg selv blir et innlegg i en debatt om drabantbyen. Sentrale spørsmål blir hvordan de bebygde omgivelsene påvirker romanpersonene. I tillegg vil jeg utforske hvordan romanen i et større perspektiv ser på denne typen arkitektur. Problemstillingen er med dette todelt: På den ene siden forholder den seg til hvordan drabantbyen og dens arkitektur kommer til uttrykk gjennom romanpersonenes erfaringer. På den andre siden undersøker jeg hvorvidt, og i så fall hvordan, romanen i seg selv et innlegg i debatten om drabantbyutvikling og arkitektur. Skildringene av romanpersonenes erfaring med sine omgivelser og hovedpersonens forhold til sine naboer står sentralt. Innledningsvis i undersøkelsen står også forfatterens tanker omkring hva han vil med romanen sentralt. Hvordan Solstad bygger et fiksjonsunivers omkring sosialdemokraten og planleggingssjefen i OBOS, for så å la romanpersonen selv avkle sosialdemokratiet gjennom drabantbyen, utgjør en viktig del av oppgaven. Gjennom å sitere fra intervjuer med Solstad, vil undersøkelsen kaste lys over romanens motiv og danne bakteppe for deler av analysen. Utforskingen av dette angivelig *ugjennomtrengelige* står også sentralt. Allerede med romanens tittel forstår leseren at hun har med å gjøre et *forsøk* på å skildre det å trenge inn i noe, som ikke lar seg trenge inn i. Et *forsøk* kan være vellykket eller mislykket. Det er like fullt et forsøk, og skildringen av dette kan gi leseren verdifull refleksjon.

I innledningen av romanen er fortelleren Dag Solstad blitt med romanens hovedperson Dag Solstad i en drosje opp til drabantbyen Romsås.

Vi går av ved et parkeringshus, betaler, begir oss innover mot det området hvor AG bor. På Romsås i bakrus. En moderne norsk drabantby. Det har lysna, en ny dag, med grå norsk himmel åpenbarer seg, sur og forblåst, med snøføyk, det er søndag. Blokkene ligger der. Når jeg står slik på området mellom blokkene i en norsk drabantby, som Romsås, da er det jeg veit klarere enn noen gang at jeg ikke hører til her (*FBU*: 23).

Dette uttaler altså fortelleren Dag Solstad. Handlingsforløpet i romanen og skillet mellom forfatteren Dag Solstad og fortelleren Dag Solstad, samt bokens tekniske oppbygning, skal jeg komme tilbake til senere i kapittelet. Sitatet overfor underbygger imidlertid at det er flere tilnærminger til drabantbyen og by- og boligutviklingen i Oslo, i denne romanen. Allerede på romanens første sider forstår vi at AG Larsens følelser for drabantbyen er svært annerledes enn romanpersonen Dag Solstads. Jeg vil undersøke romanens kvaliteter som en stemme i diskusjonen om drabantbyens arkitektur, og belyse de forskjellige tilnærmingene til drabantbyen som romanpersonene gir uttrykk for. Erfaringene til drabantbyens beboere endrer seg underveis, fra teori til praksis så å si, der arkitekten og planleggingssjefens ambisjonen om en levende drabantby ikke stemmer overens med de erfaringer han gjør når han flytter dit. Det er også grunn til å undersøke i hvilken grad disse litterære personene uttrykker følelser som var gyldige for dem som *faktisk* bodde i drabantbyen på Romsås, og hvordan romanen på den måten griper inn i virkeligheten og blir et slags vitnesbyrd for noe allment, til tross for at det er en fiksjonsroman. Som fortelleren og romanpersonen Dag Solstad uttrykker det: ”Jeg ser det ikke som min oppgave å understreke det sære eller merkverdige ved AG Larsen, men heller der hvor det er mulig, å forsøke å fortolke hans tanker og følelser og handlinger som gyldige for flere enn han” (*FBU*: 25). Det som er ”gyldige for flere enn han”, sier fortelleren: Han er med andre ord ambisiøs på litteraturens vegne: AG Larsen er fra forfatterens side ment å være en representant for noe mer enn seg selv. Denne undersøkelsen forsøker å belyse hvordan denne representanten for ”sosialdemokratiets tjenere” (*FBU*: 34) og hans opplevelser av drabantbyen, boligblokka og arkitekturen rundt ham, skiller seg fra de andre stemmene i romanen. Disse stemmene er fortelleren Dag Solstad, AG Larsen, Bjørn og Ylva Johnsen, samt romanen som helhet. Det er også grunnlag for å utforske i hvilken grad romanen byr på flere debatterende stemmer knyttet til drabantbyen, slik som romanens mottakelse og plassering i det offentlige ordskifte. Blokkene på Romsås er reelle og faktiske, de står der og kan sanses og erfares. Larsens romsåsblokker er for oss fiktive, på tross av at de er inspirert av virkeligheten. Til grunn for denne undersøkelsen ligger derfor forskning i litteratur omkring den faktiske drabantbyen og

arkitekturen rundt denne. Deretter vil jeg knytte denne sekundærlitteraturen til fremveksten av høyhusbebyggelse generelt, og i Oslo spesielt, for å etablere en grunnmur.

I min redegjørelse for og undersøkelse av arkitekturens plass i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* er det altså ikke bare den litterære bygningen, slik den er skildret i skrift, jeg undersøker. Jeg velger å undersøke forholdet mellom det faktiske og fiktive. Dermed håper jeg å komme nærmere innpå nettopp hva litteraturen kan tilby som innlegg i drabantby- og arkitekturdebatten. Sentralt står også *stedets* mulighet som skaper av fellesskap. Det er i stor grad nettopp fellesskap romanens hovedperson søker. I lys av Christian Norberg-Schulz undersøker jeg romanpersonens forhold til Romsås. Romanpersonene har som nevnt en ulik tilnærming til drabantbyen som forløser, så å si. For å kaste lys over Solstads skildring av søken etter hjemmet, vil undersøkelsen utforske begrepet ”dwelling”. Ordet oversettes gjerne med ”hjem” eller ”bopel”, men må forstås som langt mer enn bare et fysisk tak over hodet. Med referanse til blant annet Martin Heideggers tanker omkring begrepet, vil jeg drøfte deler av Solstads forfatterskap knyttet til nettopp denne søken etter hjemmet for å kunne leve et meningsfullt liv og delta i fellesskapet. I jakten på arkitekturens plass i romanen vil også utforskningen av rommet stå sentralt. Her lener jeg meg på blant andre den franske filosofen Gaston Bachelards og Henri LeFebvres tilnærminger til ulike rom. Christian Norberg-Schulz’ tilnærming til *rom* danner for meg et naturlig teoretisk bakteppe.

Forskning på *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* i er ikke omfattende. Denne undersøkelsen vil berøre tidligere analyser i kapittel 2. Mitt håp er at min undersøkelse skal kunne tilby en alternativ måte å lese drabantbyen og dens innbyggere på. Samtidig håper jeg å åpne det stykke litteratur *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* er gjennom en dør ingen foreløpig har gått før meg. Forhåpentligvis viser undersøkelsen at romanen opptrer i et nytt lys når leseren selv lener seg mot blokkas ruglete overflate, svett etter turen opp fra t-banen med furuskog på flere kanter.

I romanen krysses fiksjonen og virkeligheten på flere plan. Ikke bare i kraft av at forfatteren Dag Solstad har stjålet som en ravn fra de omkringliggende fakta om Romsås tilblivelse. Forfatteren har gitt sitt eget navn, og de fleste av forfatteren Dag Solstads karakteristika, til en av romanpersonene. Forfatteren fungerer med dette som en egen stemme i romanen. I tillegg til at han er forfatteren av hele fiksjonsuniverset, så bidrar han som en kommenterende stemme, som et kor i et gresk skjebnedrama, så og si.

På Romsås treffer leseren ikke bare den virkelige bebyggelsen, selv om den i romanen er skildret i skrift. Her treffer også arkitekten virkeligheten. ”Ideen møtte virkeligheten, den

møtte ledelsen i OBOS, teknologene der, og seinere også entreprenøren. Et smertelig møte for den unge Arne Gunnar Larsen, og for hans likesinnede arkitekt-kolleger” (FBU: 32). Slik det var for AG Larsen, slik var det også for de faktiske arkitektene som var med å tegne Romsås. Også her kan romanen leses som et debattinnlegg om Oslos utvikling. Den faktiske utviklingen av Romsås ble nemlig noe annet enn det arkitektene hadde sett for seg. Ideen om Romsås var én ting, de faktiske mulighetene ble noen andre. Grunnen blokkene skulle bygges på viste deg av å være av et annet materiale enn først antatt. Oslo kommune ville ha mer av en type leiligheter enn en annen, og boligene ble for dyre om de skulle bygges slik først planlagt (Kronborg 2013). Akkurat slik AG Larsen erfarer at på Romsås *møtte ideen virkeligheten*, slik erfarte de faktiske arkitektene nettopp det samme. På denne måten bruker jeg kunnskap om drabantbyens faktiske tilblivelse som bakgrunn for min lesning.

Solstadbiograf Alf van der Hagen uttalte etter en av sommeren 2013s mange debatter om Solstad at han opplevde Solstad som en romanforfatter som setter presise ord på den sterke uroen mange kjenner ved å leve på livets solside (Klassekampen 5. august 2013). *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* har nemlig ikke bare en inngang, kun én nøkkel, men kan leses på flere måter. Sentralt i denne undersøkelsen står likevel ambisjonen om å åpne teksten, og å lese den i lys av den debatten jeg mener romanen kan oppfattes som en del av, selvfølgelig uten å overlesse romanen med meninger den ikke har. Metodisk støtter jeg meg helt og holdent på lesning av teksten og vil basere argumentasjonen min på sitater fra *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*, og vil se disse i lys av sekundærlitteratur og teori, både fra tidligere forskning og intervjuer. Likeså mye vil jeg belyse romanen med historisk materiale fra da Romsås faktisk ble bygget. Sekundærlitteraturen om fremveksten av Oslos drabantbyer er ikke særlig omfattende, men stor nok til å orientere seg. Viktige kilder vil være litteratur om Norges største sosiale boligbygger OBOS, og dennes arkiv. I tillegg kommer forskning på Oslo og byens historie, samt refleksjoner knyttet til fremveksten av drabantbyen i Norge, og dens mulige inspirasjon utenfra.

Det er mange grunner til at romanen innbyr til refleksjon knyttet til drabantby, rom og arkitektur. Undersøkelsen forsøker å skille de forskjellige elementene fra hverandre for å se på hvilken måte litteraturen inspireres av virkeligheten, hvordan litteraturen speiler virkeligheten, og hvordan Solstad således kan sies å fungere som bidragsyter i debatten om byutvikling og arkitektur i en norsk sammenheng på 1980-tallet og frem til i dag.

Hit, men ikke lenger: Avgrensning

Dag Solstads forfatterskap er stort. Siden han ga ut sin første novellesamling *Spiraler* i 1965 har produksjonen hans vært jevn. Til nå har Dag Solstad skrevet 18 romaner og tre novellesamlinger, tre skuespill, fem bøker om fotball, samt en rekke essays og artikler. Han blir regnet som en av de største norske forfattere i etterkrigstiden. Fra 2011 er han en av svært få forfattere som mottar Statens æreslønn. Inger Østenstads doktoravhandling, *Hvorfor så stor* (2009), problematiserer og søker å utforske nettopp hva det er som gjør at Solstad har oppnådd denne unike statusen i norsk samtidslitteratur.

I et prosjekt, der byutvikling, drabantbyen, arkitekturen og rommet står sentralt, er det liten tvil om at jeg kunne valgt noen andre romaner som inngang til dette fagfeltet, i alle fall hva gjelder rom og arkitektur. Både i *25. septemberplassen* (1974) og *Professor Andersens natt* (1996) står beskrivelser av rom og omgivelser sentralt. Solstad har befattet seg med drabantbyen tidligere. I *Genanse og verdighet* (1994) flytter Johan Corneliussen og Eva Linde inn i en leilighet på Grorud. Beskrivelsen av omgivelsene og deres erfaringer av leiligheten er nøye beskrevet. Hva byutvikling og drabantby angår, står temaene imidlertid sentralt i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. Romanen er en åpenbar fortelling om en by i vekst og et av motivene er nettopp, arkitekturen og dens muligheter, eller sagt på en annen måte: Drabantbyarkitekturens begrensninger. Utviklingen av Romsås som drabantby er et åpenbart motiv i denne lesningen av *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. ”Han så på Romsås som en drabantby som fikk brynt seg på virkelighetens krav” (FBU: 34), sier fortelleren om romanpersonen. På Romsås fikk altså den unge arkitekten brynt seg virkeligheten. Teori og ideologi er nemlig én ting, praksis er noe helt annet. Drabantbyen på Romsås var moderne, den var annerledes, og den skulle prege Oslos byutvikling fremover. ”Romsås var det moderne Norge. Hvis man skulle leite ut en bestemt plass som representerte det Norge som AG Larsen så stolt tjente, så kunne han ikke finne noe bedre eksempel enn Romsås” (FBU: 34). Stedet kan synes som om det egnet seg ypperlig til å fortelle noe om det norske, dersom det var det forfatteren hadde satt seg fore å gjøre (Adresseavisa 11. oktober, 1984).

Avgrensning handler imidlertid om mer enn akkurat det valgte objekt. Avgrensning handler også om innganger til verket, like mye som det handler om avgrensninger i sekundærlitteratur. På jakt etter byutviklingen og arkitekturen i dette ene verket i hans forfatterskap, har mulighetene vært mange. Både litteratur om rommet, det private og det

offentlige, har inngått i min søken. Det samme har litteratur om drabantbyens tilblivelse og Oslos utvikling så langt tilbake som 1945.

Denne oppgaven er en kontekstualiserende utforskning av skjønnlitteraturens forhold til sin samtid, med særlig interesse for arkitekturen. Spørsmål som hvordan Solstad bruker sitt egen navn i romanen, som en egen stemme, bidrar til å trekke debatten inn i samtiden. Undersøkelsens hovedanliggende har ikke vært å teoretisere Solstads forfatterskap i utstrakt grad. Deler av analysen henter imidlertid tanker om arkitektur og rom, nettopp formulert i filosofien og arkitekturteorien, men viktigst i denne undersøkelsen er forskning knyttet til drabantbyens fremvekst og dens arkitektur. Sentralt står spørsmål om romanen deltar i en debatt om drabantbyens arkitektur. I hvilken grad kan romanen med ”ulike bestanddeler” i det hele tatt være et innlegg i en debatt? Med ulike bestanddeler mener jeg romanens forfatter, romanens motiv, dens ulike romanpersoners opplevelse av drabantbyen og arkitekturen, samt romanens rolle som helhet, sågar også dens resepsjon. Jeg undersøker på hvilken måte den er et debattinnlegg, om så er tilfelle. Er det kanskje riktigere å si at romanen kobler seg på en debatt, eller utnytter den debatten som allerede finnes? Kanskje viser utforskningen av romanen, med denne inngangen, å føye seg inn i en lang tradisjon av arkitekturkritikk?

Bygningsselementer: Disposisjon

Oppgaven har en rekke byggesteiner som til sammen er ment å danne et byggverk. Oppgaven er bygget opp over seks kapitler. I hvert kapittel belyses sitater fra romanteksten av sekundærlitteratur, som forhåpentligvis vil utdype problemstillingen, og gi den motstand i form av faktiske opplysninger, men samtidig knytte den opp det temaet *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* tar opp i seg. I tillegg viser jeg til teori som er egnet til å belyse romantekstens behandling av arkitektur, stedsopplevelse og romlighet.

Kapittel 1, som nå nærmer seg slutten, innleder problemstillingen og skisserer avgrensning og gir en kortfattet gjennomgang av de ulike kapitlenes innhold.

Kapittel 2 gjennomgår bokens handlingsforløp som så knyttes opp mot utforskningens tema. Dramaet som utspiller seg innenfor romanens permer er på mange måter helt sentralt i hvordan drabantbyen påvirker sine omgivelser. Romanpersonene har forskjellige erfaringer knyttet til sine bebygde omgivelser. Disse undersøkes. Videre tar jeg for meg romanens mottakelse i norsk presse. Det er med på å sette romanen i sammenheng, ikke bare for å vise hvordan romanen ble lest av anmeldere på 1980-tallet. Drabantbylitteratur er mer enn

uskyldig litteratur dramatisert blant blokker på Romsås: Drabantby og byutvikling er følelser. Kritikere, så vel som romsåsbeboere, hadde sterke meninger om drabantbyens eksistens, og undersøkelsene av disse tekstene er derfor med på å belyse hvordan romanen var å regne som et innlegg i debatten om hovedstadens urbane utvikling.

Derneft vier jeg et avsnitt til romanens oppbygning. Som nevnt innledningsvis er den tekniske komposisjonen av romanen med på å belyse forholdet mellom fiksjon og virkelighet som står sentralt i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*.

I en roman der forteller og forfatter bærer samme navn og karakteristika er forholdet mellom ”sant” og ”usant” av vesentlig karakter og kan i en analyse ikke bli stående uten kommentarer. Deretter undersøker jeg forfatteren Solstads egne tanker om romanen. Ambisjonen er å kaste lys over hvordan samtidslitteraturen kan bli til, og hvordan forfatteren (selvfølgelig) er påvirket av sin egen tid. Dag Solstads uttalelser om romanens bakgrunn sier noe om den debatten han deltar i, at forfatteren også er påvirket av sin samtid. Romanens motiv knyttet til byutvikling og drabantbyens fremvekst var allerede et tema i den offentlige debatten.

Deretter vier jeg et avsnitt til forskning rundt Solstad generelt, og forskning på *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* spesielt. Solstad er en av Norges mest anmeldte forfattere. Han er en kritikeryndling. Forventningene er store og presseoppslagene mange når forfatteren kommer med en ny bok. Avsnittet undersøker hvorvidt drabantbyens tilblivelse var et tema også for kritikere og anmeldere, da boka kom i 1984.

Kapittel 3 undersøker litteraturens særlige forhold til drabantbyen og arkitekturen, og utforsker begrepet ”dwelling”. *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* settes inn i en kontekst med andre norske romaner med drabantbyen som tema. Koblingen mellom litteratur og arkitektur er ikke ny, og gir nyttig bakgrunn for å diskutere Solstads bidrag til denne genren. Romanen utforsker ulike rom, og undersøkelsen gir et innblikk i og eksempler på litteratur som i særlig grad også knytter seg til byen og dennes forhold til rom. Med utgangspunkt i et knippe litterære verker der særlig byen fremstår som en viktig protagonist, undersøkes byrommet, som et type rom litteraturen i særlig grad har vært opptatt av å skildre. Gjennom de rom og arkitektoniske elementer som trekkes frem i dette kapittelet introduseres rommet som en egen mulighet i den litterære lesningen. Deretter diskuteres byutviklingens inntog i litteraturen, med vekt på eksempler som i tar opp i seg diskusjonen av rommets betydning, for å sette Solstadromanen inn i en større sammenheng. Deretter videreutvikles begrepet ”dwelling”, og derigjennom AG Larsens behov for å slå røtter, samt Ylva Johnsens behov for å rive de samme røttene opp og forlate mann og drabantby. I særdeleshet utforskes

AG Larsens behov å kjenne seg hjemme, i lys av blant andre arkitekturteoretiker Christian Norberg-Schulz tilnærming. Romanen utforsker hva som er hjemmet og *stedets* mulighet for å tilby det fellesskapet som Larsens så inderlig vil være en del av. Gjennom lesning av Tarjei Vesaas' novelle *Vindane* settes Larsens behov for å føle seg tilstede i en større sammenheng, og Solstads utforsking av "dwelling" under lupen.

Kapittel 4 tar for seg drabantbyens tilblivelse, dens barndom og utvikling.

Drabantbyenes fremvekst er massiv rundt Oslo fra begynnelsen av 1950-tallet. Lambertseter, som første drabantby bygget av OBOS, blir en gjenganger i denne utforskingen.

Arbeiderpartiet var en betydelig maktfaktor i Oslo i etterkrigstiden, og kjennskap til dette er avgjørende for å forstå hvilken særstilling OBOS hadde i det norske boligmarkedet.

Romanens hovedperson AG Larsen er medlem i det lokale laget til Arbeiderpartiet, dessuten nyskilt fra en kvinnelig byråkrat, en juristtopp i Handelsdepartementet, som også har en

karriere som arbeiderpartipolitiker. AG Larsens bindinger til Norges største parti i mellomkrigstiden er avgjørende for å forstå hvor denne romanen kommer fra, og særlig hvor den vil hen. Romanen kan leses som et angrep på sosialdemokratiet og dennes boligbygging.

Kapittelet undersøker også fremveksten av drabantbyen Romsås, og diskuterer den faktiske debatten som Romsås var en del av. På bakgrunn av faktiske opplysninger om 1960- og 1970-tallets drabantbyfremvekst belyses Romsås forhold til drabantbyen Ammerud litt lenger syd. Bakgrunnskunnskap om Ammerud er sentral for å forstå den konteksten som

drabantbyen Romsås har oppstått i, både det litterære Romsås — og det faktiske. Sentralt i dette kapittelet står de ulike stemmene innad i romanen, og hvordan de representerer ulike holdninger til drabantbyen og sine bebygde omgivelser. Spesiell oppmerksomhet vil rettes mot AG Larsen og Ylva Johnsen. Jeg setter særlig Ylva inn i en sammenheng som går utover det rent romlige, idet jeg undersøker hvordan drapet på henne blir ett uttrykk for drabantbyens fare. Forfatteren Dag Solstad har en klar ambisjon med å skrive denne

romanen. Forfatter, forteller, og de ulike romanpersonene er på mange måter egne debattanter i historien om drabantbyen og arkitekturen rundt denne. Videre diskuteres arkitekturen, og dens ambisjoner og muligheter for å være mer enn bare en løsning på en boligutfordring. Jeg diskuterer romanpersonen AG Larsens åpenbare ambisjoner på Romsås' vegne, og knytter disse opp mot debatten knyttet til arkitektens rolle generelt. Dette kapittelet introduserer den franske filosofens Gaston Bachelard. Hans tilnærming til arkitekturen og rommet står sentralt og settes opp mot romanens holdning til drabantbyarkitekturen. Kapittelet diskuterer dessuten Romsås som en arkitektonisk løsning på en boligutfordring og hvordan nettopp arkitekturen kan leses som speilbilde på samfunnet. Walter Benjamins diskusjon om arkitekturens skjulte

mytologi kaster lys over drabantbyen på Romsås. Mot slutten av kapittelet diskuteres *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* som arkitektur- og samfunnskritikk, og leses opp mot forskning og rapporter skrevet om drabantbyen tidligere.

Kapittel 5 undersøker rommets sfære, ute så vel som inne. Ambisjonen er å se hvordan forfatterens bruk av ulike rom er med på å belyse romanpersonenes ulike erfaringer i drabantbyen. På denne måten utdyper undersøkelsen romanpersonenes opplevelse av det private og det offentlige rommet, mellom eksempelvis parkeringshus og korridor, kjøkken og uterom, og hvordan ulike sinnsstemninger og erfaringer kommer til uttrykk i de ulike rommene. Undersøkelsen håper å si noe om hvordan personene opptrer i noe større enn bare et kjøkken, og bidrar til å utdype eksempelvis kjøkkenets og boligens plass. Her drar jeg veksler på blant andre den franske filosofen Henri Lefebvre og Gaston Bachelard og deres utforskning av rommet. Christian Norberg-Schulz' analyser og forståelse av rommet danner, som nevnt innledningsvis, et naturlig bakteppe for forståelsen av AG Larsens opplevelser av ulike rom. Slik knyttes romanpersonenes ulike erfaringer av rom til et større teoretisk bilde som tegnes i filosofien, samtidig som undersøkelsen tar tak i romanpersonenes erfaring som eksempel på hvordan oslofolk erfarte denne drabantbyen som rom. Kapittelets ambisjon er uansett å belyse den litterære teksten fra flere ståsteder enn det forskningen har gjort tidligere, for å belyse de ulike rommene drabantbyen konstituerer enten det er det lille rommet som utgjør stua, det litt større som utgjør bygningen eller drabantbyen, og plassere det i den norske konteksten Solstad opptrer i.

Kapittel 6 oppsummerer funnene av denne undersøkelsen med særlig henblikk på drabantbyen og arkitekturen i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. Konklusjonen trekkes på bakgrunn av hvordan utforskingen er blitt belyst av ulike tilnærminger til disse.

Kapittel 2. Grunnmur: Bakgrunn — Kart og terreng

”En lengsel som ikke er uvanlig blant sosialdemokrater, en lengsel hjem igjen” (FBU: 16).

Tema for dette kapittelet er romanens oppbygning, mottakelse, forfatterens egne opplevelse av bokas tilblivelse, samt forskning på Solstad generelt. Jeg undersøker hvordan disse elementene forholder seg til påstanden om at *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* er et innlegg i debatten om byutvikling, arkitektur og rom i Oslo. Undersøkelsen belyser AG Larsens deltakelse i drabantbyen for å trenge inn i folkedypet og med dette forfatteren Dag Solstads bidrag i det offentlige ordskiftet om drabantbyen.

Mann dreper kvinne: Handlingsforløp

Handlingen utspiller seg i drabantbyen Romsås. Boligblokkene strekker seg mot himmelen. Blant grantrærne jogger arkitekten og planleggingssjef i OBOS, Arne Gunnar Larsen. ”Tidlig på kvelden løp han rastløsheten av seg på barfrost-stiene mellom de prinsipielt ubeskrivelige blokkene på Romsås, stillheten, hundeglam, og de tause lysene innenfra de tusen hjem” (FBU: 105). Han har brutt opp med A4-livet i byen. Han har skilt seg fra sin byråkrat-kone og flyttet fra deres felles hjem på St. Hanshaugen. Nå er han altså flyttet opp til en leilighet på Romsås, splitter nye møbler er kjøpt inn for virkelig å markere bruddet med gamle. Han håper å få tak i sitt egentlige jeg. Fri fra kone og borgerlige middagsselskaper håper han endelig å komme hjem når han nå flytter inn i sitt eget prosjekt, som han selv i unge idealistiske år har vært med å på å tegne. ”Endelig kunne han realisere seg sjøl. Endelig kunne han gi til kjenne andre sider av seg sjøl, sider som han hadde dyrka med en hemmelig lyst før” (FBU: 29). Romanpersonen AG Larsen er med andre ord utsultet på å komme i kontakt med noe som oppleves som mindre overflatisk. Han håper å komme frem og hjem til noe ukjent, men som likevel er kjent, noe han kan kjenne seg hjemme i. Han blir kjent med naboene, et yngre ektepar med en liten sønn. Den vakre unge kona Ylva blir snart gjenstand for AG Larsens varme følelser. Kontrollert som han er, forsøker han imidlertid å besinne seg, men det er umulig. AG Larsen blir besatt: “Det var ikke til å holde ut” (FBU: 82). Larsen blir til sin store overraskelse forelsket. Det er en klisjé. Den middelaldrende mannen som forelsker seg i den purunge nabokona. Ylva deler imidlertid ikke AG Larsens romantiske

forestilling av hva livet i drabantbyen Romsås er. Hun vil ut, vekk og bort. Hun kjenner seg innestengt på Romsås, ikke bare fordi hun er husmor uten utdanning eller arbeid, men også grunnet drabantbyens fysiske begrensninger. ”Er hun en fange her?” (FBU: 24) spør romanpersonen Dag Solstad den første og eneste gangen han treffer Ylva, og antyder at han ikke kan tro noe annet. Romanen tar en dramatisk vending da Ylva, etter å ha kommet tilbake fra spansk kurs i sentrum, tar mot til seg og informerer ektemannen Bjørn Johnsen om at hun vil forlate ham. Sistnevnte blir syklig sjalu, og i hva som synes å være et innfall tar Bjørn livet av henne. Ylva må med andre ord bøte med livet for at hun vil skride ut av sitt drabantbyhelvete³.

Larsens ønske om å bli en del av arbeiderklassen er med andre ord ikke særlig vellykket. Det som han i utgangspunktet tror skal bli en et nytt og bedre liv i kontakt med seg selv, med større grad av selverkjennelse og fortrolighet til menneskene og omgivelsene rundt seg, blir alt annet for den middelaldrende planleggingssjefen i OBOS. Det er imidlertid ikke snakk om et totalt skifte for Larsen. Han slutter ikke i jobben, det er ikke snakk om endring på det nivået. Det er en endring på det private nivået. Endringen illustrerer likevel en lengsel hjem. Fortelleren forklarer denne lengselen AG opplever: ”som en lengsel som ikke er uvanlig blant sosialdemokrater i det sjiktet som AG befinner seg i. Det er en lengsel hjem igjen” (FBU: 16). Men et hjem, hva er egentlig det? Hvor er hjemme? AG Larsen er vokst opp i småbyen Larvik, akkurat som romanpersonen Dag Solstad, og forfatteren Dag Solstad. Det er i alle fall ikke dit han lengter. Han lengter altså til noe som kan leses som hjem, men det hjemmet er ikke tilbake dit han kommer fra, han opplever ikke en lengsel tilbake til oppveksten i den norske småbyen. Muligens er det nettopp *forestillingen* om det hva som er ”hjemme” som Larsen lengter mot.

Å brøle sin historie: Rammeverk

Romanen er bygget opp med en rammefortelling. Fortelleren Dag Solstad er på vei til Mexico med sin kone⁴. Fortelleren Dag Solstad, altså med samme navn som forfatteren, påtreffer en gammel venn fra skoledagene, AG Larsen, som nå altså er OBOS-direktør. De to spiser

---

³ Om “Helvetet i drabantbyen” anbefales Kjell Rotis masteroppgave *Rollehelvete på Romsås*, skrevet ved Universitet i Bergen 2002.

⁴ Dag Solstad var på ferie med sin kone i Mexico da han bestemte seg for å skrive *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. På side 302 forteller Dag Solstad Alf van der Hagen i *Dag Solstad Uskrevne Memoarer* fra 2013 at han reiste til en tilsvarende norsk sosialdemokratisk drabantby i Mexico. ”Jeg merket hvor mye mer menneskelig livet var der. Hvorfor er Norge så ugjennomtrengelig? tenkte jeg da. Når jeg står her i Mexico, skjønner jeg jo alt sammen. Den stemningen var utgangspunktet for å skrive romanen. Jeg sto og så på det samfunnet, helt uten å kjenne til det, og likevel skjønte jeg det. Mens når jeg står på Romsås, eller i en annen norsk drabantby, så skjønner jeg ingen verdens ting”.

middag på Theatercafeen og diskuterer romanpersonen Dag Solstads litteratur. I løpet av en fuktig kveld på byen forteller romanpersonen Larsen romanpersonen Solstad en historie. Historien skal vise seg å være om Larsens eget liv. Rammefortellingen om romanforfatteren på vei på ferie, som innledningsvis og avslutningsvis blir fortalt, er ikke gjenstand for denne undersøkelsen i særlig grad, men et avsnitt er likevel nødvendig: Rammefortellingen er en del av det tekniske rammeverket som handlingene utspiller seg innenfor og spillet mellom den faktiske Solstad og den fiktive Solstad demonstrerer helt fra første kapittel, at tolkningsproblemtikken er viktig. Hva har vi egentlig med her å gjøre? Et fiktivt verk om den faktiske forfatter? Dag Solstad er virkelig, Edvard Hoem, som karakteren Dag Solstad påtreffer i romanen er virkelig. Er AG Larsen virkelig? Arkivmateriale om Solstads egne opplevelser av romanens muligheter til å beskrive norsk boligpolitikks konsekvenser levner liten tvil om at Solstad selv har en klar forestilling om drabantbyens vesen. Det gjør at vi ikke er helt trygge på om det er den virkelige Solstad som opptrer i romanen. Ved bruk av eget navn på en kommenterende stemme i romanen understreker han at han har en ambisjon han gjerne vil brøle ut. Ikke engang forfatterens synspunkter om ”sosialdemokratiets høyborg” skal leseren bare kunne ane; forfatterens syn på drabantbyen skal være tindrende klar fra første side: ”Denne gangen legger jeg beretninga i munnen på meg sjøl” (FBU: 5). Forfatteren Solstads egne refleksjoner rundt drabantbyen er altså så viktige at han selv vil være med, med eget navn i fiksjonsuniverset. Når han så lar denne fiktive Solstad kommentere det som er den egentlige handlingen i boken, da blir leseren i tvil. På samme tid lar han det være stor forskjell på Larsens tolking og erfaringer av blokk på Romsås, og sine egne. Det blir naturlig å relatere denne romanen om sosialdemokraten AG Larsen til en annen romanperson hos Solstad, nemlig *Gymnaslærer Pedersens* Werner Ludal. Dette svorne AKP(m-l)-medlemmet blir mot slutten av *Gymnaslærer Pedersen* nettopp sosialdemokrat.

Materialet gir grunn til å belyse romanpersonens opplevelser med virkeligheten: Ikke for å sjekke om den fiktive boligblokkas personer kunne vært mennesker av kjøtt og blod, men for å undersøke hvordan romanen er et uttrykk for erfaringer i en gitt tid, på et gitt sted, med disse bebygde omgivelsene. Leseren påvirkes av den faktiske virkeligheten hun befinner seg. Hun vet at Dag Solstad er forfatterens navn, hun vet at Romsås eksisterer og at blokkene der ble bygget av de samme grunner som AG Larsen har for å delta i prosjektet. Som fortelleren Solstad sier innledningsvis: ”Jeg skal snart hoppe av nå. Jeg skal hoppe ut av fortellinga som en som deltar i den, og heller konsentrere meg om den som beretter” (FBU: 21). Forfatteren Dag Solstad bruker sitt eget fiktive jeg som talerør. Som nevnt synes altså ikke hans egne erfaringer av drabantbyen og beveggrunner for å skrive denne romanen helt

uinteressante, selv når undersøkelsen skal i handle om litteraturens muligheter til å tilby litterære tolkninger av historien om oss. Det er greit at han gjør krav på å ha skrevet *Gymnaslærer Pedersen*, men når han i tillegg blir oppringt av sin egen hovedperson — da er det et så iøynefallende brudd på den mimetiske illusjonen at pakten med leseren kommer i et tvilsomt lys (Hjorthol 2011: 170). Denne insisteringen på virkeligheten, eller sagt på en annen måte — denne antydningen av den faktiske virkeligheten som en bestanddel i romanen, gjør insisteringen på de faktiske Romsås-blokkene mulig. Geir Hjorthol sier følgende om Solstads bruk av eget navn:

At en fiktiv forfatterperson ikkje er identisk med den historiske forfatteren, tyder sjølvsagt (...) ikkje at romanen ikkje kan seie noko sant og viktig om den røynda den refererer til, men litteraturenes eventuelle sanning er ikkje noko som kan målast i forhold til ein enkel motsetnad mellom autensitet og fiksjonalitet. Likevel, sjølv om det mest sentrale spørsmålet ikkje er kva som er ”fakta” og kva som er ”oppdikta”, i FBU, er forholdet mellom fiksjon og virkelighet ein viktig del av romanens tematikk (Hjorthol 2011: 173).

Dag Solstad har selv utdypet dette forholdet i et upublisert foredrag han holdt i Sandefjord i 1985. ”Det er romanens jeg som skriver romanen, men han er ikke hovedpersonen, det er AG Larsen” (Østenstad 2009: 250). Ifølge sitatet overfor mener altså Solstad selv at det er den *egentlige* fortellingen, den innenfor rammefortellingens univers, den om AG Larsen, Bjørn og Ylva Johnsen, som er romanens faktiske historie. Flere kritikere både samtidige og i dag var uenige med ham i det, og opplevde nettopp balansen mellom fiksjon og virkelighet, samt tolkningsproblematikken knyttet til denne som helt sentral i lesningen av romanen.

Maktpåliggende blir det å uansett å spørre om det er mulig å skille den ene fra den andre, og om det egentlig har noe for seg. For i tillegg til at det er romanens jeg, altså romanpersonen Dag Solstad, som skriver romanen, så er den likevel ført i pennen av den faktiske Dag Solstad. Hadde det ikke vært et poeng for forfatteren å bruke sitt eget navn i romanen, hadde han neppe gjort det, han kunne nok lett kommet opp med et eget. Romanen må altså forstås som noe langt mer enn en melodramatisk kriminalroman med sosialrealistiske islett. Den er også en metaroman som nettopp problematiserer forholdet mellom fakta og fiksjon, mellom sant og usant. Hvordan konstitueres fiksjonsuniversets illusjon av å være virkelig, og hvem bærer vitne her? Hvem kan vi stole på? (Hammer 2011: 132). Spørsmålet står sentralt fordi romanen utgir seg for å være nettopp en fiksjonsroman, på tross av sine åpenbare bindinger til virkeligheten.

Den danske litteraturviteren Jon Helt Haarder har noen svært interessante betraktninger omkring jeg-ets inntog og tilstedeværelse i blant annet *Forsøk på å beskrive det*

ugjennomtrengelige. Hvis Solstad bærer vitnesbyrd med romanen, er det ikke om drabantbyen Romsås, men om forsøket på å skrive en roman om Romsås. Likheten mellom Solstads romanprosjekt om den for ham uforståelige norske arbeiderklasse og AGs forsøk på å følge sin sosialdemokratiske hjemlengsel. Det er et dystert vitnesbyrd om det håpløse i både den (eks?)kommunistiske forfatters og den sosialdemokratiske arkitekts forhold til sitt ”folk”, som de henholdsvis skriver og planlegger for (Haarder 2014: 275).

Uenigheter om tilnærming til drabantbyen som blir skildret innledningsvis i romanen, som forfatteren AG Larsen og fortelleren Dag Solstad blir talerør for, speiler debatten som vitterlig fant sted i den norske offentligheten på 1970- og 1980-tallet. Romanpersonene deltar i kraft av sine posisjoner, som arkitekt og OBOS-byråkrat som AG Larsen, som husmor ”fanget i boligblokka” som Ylva, som ektemann og venn Bjørn Johnsen, eller som barndomsvenn fra skoledagene Dag Solstad. Alle kommuniserer de sine versjoner av drabantbyen og lar leseren på den måten få innblikk i hvordan de bygde omgivelsene påvirker dem, og med det oss. AG Larsen erfarer sågar å ha motstridende følelser for drabantbyen underveis. Fra å være overbevist om drabantbyen og arkitekturens muligheter, til å tvile og tilslutt, etter mordet på Ylva, å flytte derifra, desillusjonert om Romsås befriende krefter. På denne måten er altså romanpersonen AG Larsen to debattanter i én. Først som en fremtidsrettet arkitekt påvirket av det sosialdemokratiske mandatet om å bygge boliger for folk flest, der de kan delta i fellesskap, til å bli en av drabantbyens sterke kritikere. For Ylvas del er det enda verre. Hennes erfaring med drabantbyen ender med døden, der hun blir kvalt mellom to kjøkkenbenker.

”Hva mener han med det? Halve Oslo bor jo i OBOS”: Resepsjon

I tillegg til at kritikerne skulle peke på romanen som en metaroman, som diskuterer hvordan fiksjonsuniverset egentlig konstitueres, så ble det opplevelsen av Oslos utvikling, av drabantbyen og arkitekturen rundt denne, som skulle også prege kritikkene av romanen da denne kom ut. Mottakelsen av *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* skulle i stor grad dreie seg mer om drabantbyen og følelsene knyttet til denne, enn om den fiksjonsromanen som den faktisk var. Mange kritikerne mente boka var slapp og uinteressant, at boka var melodramatisk, og minnet lite om det Dag Solstad hadde prestert tidligere. Tilsammen ble boka anmeldt 36 ganger i norsk dags- og ukepresse (Østenstad 2009: 416). Dette var bare to år etter at han hadde utgitt *Gymnaslærer Pedersen* (1982), som høstet strålende mottakelse nær sagt hos alle kritikere. Boka ble anmeldt 56 ganger, og er den Solstad-romanen som

kritikerne i størst grad trykket til sitt bryst, i alle fall før 1993 (Østenstad 2009: 416). Mottakelsen av *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* var altså relativt laber. Ikke slik at den bare fikk dårlig kritikk, men enten anmeldelsene var positive eller negative, ”kom de i høy grad til å dreie seg om kor vidt romanens skildring av drabantbyen Romsås – et symbol på det norske sosialdemokratiet – var treffende eller ikke” (Hjorthol 2011: 169). Romanen ble møtt med skepsis og hevede øyebryn i mange anmeldelser: ”Resultatet blir en kjedelig roman, som heller ikke gir leseren noen følelse av større innsikt, forståelse (Aftenposten 11. oktober 1984) og ”Så står han altså der med en håpløst kjedelig hovedperson og en like elendig story” (Morgenbladet 11. oktober 1984). Resultatet av AGs forsøk på å trenge inn i folkedypet er ikke særlig vellykket, skriver Kjartan Fløgstad:

Prøver ein med andre ord å forma livet til arbeidsfolk utanfrå, ved hjelp av større materiell velstand, så tar ein samstundes frå folk den solidariteten som aleine gjer arbeiderklassetilværet til å halde ut. Og prøver ein i staden å leva livet til arbeiderklassen, så førar denne visitten frå intellektuelle marsmenn til at den glatte velferdsyta eksploderer i død og forderving. Resultatet av frigjeringsstrevet blir dobbel katastrofe (Fløgstad 1985: 7).

Den norske forfatteren og feministen Gerd Brantenberg anmeldte romanen under tittelen “Mannsroman med kvinnelik i lasten”. Der raser hun mot forfatteren for å avstumpe den kvinnelige karakteren og gjøre henne lite annet enn “flat som papp” (Brantenberg 1984). Brantenberg syntes romanen var et makkverk. Hun kunne valgt å lese romanen som et kunstverk som føyer seg inn rekken av kunstuttrykk, som bruker den døde kvinnen som dramaturgisk nøkkel. Ifølge Elisabeth Bronfens “The Most Poetic Topic” er behovet for at kvinnen avgår med døden, stor i vestlige kulturuttrykk (Bronfen 1992). Bronfens argumenter passer godt på *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* der kvinnens død blir et vendepunktet for AG Larsen. Han blir, om ikke medskyldig i mord, så i alle fall skyldig i å skjule et drap. Slik blir altså Larsens exit på Romsås: Drabantbyen, arkitekturen og ideologien i en norsk drabantby på 1980-tallet gjør ham kriminell.

Det er liten tvil om at resepsjonen fra kritikerne var ganske homogen. Forventningene til en ny Solstadroman var stor. Men *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* var verken det kritikerne hadde håpet eller forventet. Bortsett fra Jo Ørjasæters anmeldelse, der han skriver at ”Dag Solstads raffinerte fortellerdyktighet feirer nye triumfer i denne boka. Den er et virkelig godt forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige” (Nationen 11. oktober 1984), beskrev nær sagt et samlet kritikerkorps romanen som melodramatisk og svak, en roman som ikke evnet å ta opp i seg det kritikerne hadde forventet av Dag Solstad. Det synes naturlig å tro at forfatteren ville beskrive det typiske OBOS-mennesket: ”Hva i all verden mener han med det? Halve Oslo bor jo i OBOS”, skrev Unni Raastad i sin anmeldelse av boka

(Arbeiderbladet 11. oktober 1984), og viser at Solstad fikk motstand: Det er ikke bare å publisere hva man vil om ”halve Oslo”, og ikke regne med å bli tatt for det. Så debatt ble det da boken var kommet ut, kritikken haglet og Solstadintervjuer var i nær sagt alle de største avisene i de nærmeste ukene etter utgivelsen. Mellom bokas to permer er det mindre åpenlys debatt. Arne Gunnar Larsen får selv forklare hva han mener, side opp og side ned. Han gjør det langt og grundig flere ganger, ingen andre tar ordet i teksten for å si ham i mot, etter at romanpersonen Solstad har forlatt handlingen. Det er naturlig å tro at lesere og vanlige ”OBOS-mennesker” delte Raastads opplevelse av romanen: Befolkningen på Romsås var indignert over Solstads fremstilling.

I krigstriologien kjenner vi oss igjen, folk er skildra innenfra, er levende. Det Solstad ikke har fått med er at folk på Romsås er samme slags som på Grünerløkka. Arbeiderklassen er ikke så kua og enfoldig som dette. Solstads arbeidere Ylva og Bjørn, er utypiske, de representerer Fremskrittspartiet, ikke vanlige folk (Klassekampen 11. oktober 1984).

Men boka er og blir dypt realistisk likevel, påstår Klassekampens journalist, 12. oktober 1984.

Det finnes tusener av folk som planleggingssjefen i OBOS. Deres historier er ikke individuelle eksempler. De er ei samfunnsmessig kraft. Derfor blir også boka til Solstad et nødvendig ledd i den store politiske romanen han skriver om. Den blir et viktig revolusjonært oppgjør med det samfunnet som planleggingssjefen er skapt av og tjener.

Journalisten påpeker med dette at romanen i 1984 ble lest som et uttrykk for noe allment, en situasjon og form for erkjennelse som var gyldig for flere enn Larsen selv, og på den måten uttrykte en tidstypisk følelse. Solstad satt med andre ord på noe som flere kunne kjenne igjen.

”En kommunist ville vært uinteressant”: Solstad om romanen

Til tross for at forfatteren Dag Solstad sier han husker svært lite av romanen (van der Hagen 2013: 302), ga han flere intervjuer da boken ble utgitt, som kaster lys over litteraturen som ble til etter den omtalte reisen til Mexico. I fjorårets store memoarbok *Solstad uskrevne memoarer*, glitrende ført i pennen av Alf van der Hagen, sier Solstad at han knapt husker denne melodramatiske boka fra Romsås. Likevel minnes han at han på en måte ønsket å riste av seg det publikummet som likte hans sosialrealistiske romaner, og som misforstod *Gymnaslærer Pedersen*. ”Det gjorde jeg nok”, sier Solstad om den saken.

Utgangspunktet for å skrive romanen var at jeg ved en tilfeldighet kom til en fattig, eller ikke fattig, men la oss si tilsvarende norsk sosialdemokratisk drabantby i Mexico. Og jeg merket hvor mye mer menneskelig livet var der. Hvorfor er Norge så ugjennomtrengelig? Tenkte jeg. Når jeg står her i Mexico skjønner jeg jo alt (...) Men når jeg står på Romsås. Eller i en annen norsk drabantby, så skjønner jeg ingen verdens ting (Hagen 2013: 302).

Selv om det kanskje i seg selv ikke er så interessant, så er det likevel slik at Solstads opplevelse av drabantbyens fremmedgjøring *var* utslagsgivende for at romanen det hele tatt blir til. Hva er det imidlertid ved Romsås som den faktiske Dag Solstad ikke kjenner seg igjen i? Hva er det som gjør ham så opprørt at han må skrive om det? Det er åpenbart et av motivene for å skrive denne historien; at følelsen av en norsk drabantby var så ugjennomtrengelig! Solstad uttalte selv at det var hans ”svarteste bok” (Dagbladet 19. oktober 1984). I et intervju med avisen Fædrelandsvennen i oktober 1984, utdyper forfatteren sitt eget forhold til Romsås: ”Husk at Romsås er et ekte barn av høykonjunkturen i Norge. Det har aldri vært bedre i dette landet. Og Romsås ble bygget i en periode da mulighetene for en sosialt god boligbygging var maksimal. Likevel er det blitt som det er blitt” (Fædrelandsvennen 6.oktober 1984). Det er ikke vanskelig å få tak på at ”blitt som det er blitt” er negativt fra forfatterens side, og det er liten tvil om at forfatteren gjerne vil kommunisere det til sine lesere. På samme tid benekter Solstad at det er en politisk roman. ”Jeg nøyer meg med å trekke de politiske konsekvenser av det livet som leves i bydelen Romsås” (Adresseavisa 11. oktober 1984). At det nettopp er en svært politisk roman, mente flere av kritikerne som anmeldte boka da den kom: ”Solstads nye bok er et viktig stykke politisk litteratur om Norge, fordi han forteller ting som ingen tidligere har skrevet” (Klassekampen 13. oktober, 1984).

De faktiske Romsåsblokkene er altså, dersom vi velger å tro forfatteren Solstad på hans ord i intervjuer gitt i etterkant av lanseringene og i Alf van der Hagens intervjuer, avgjørende for romanens tema og motiv. Romanpersonen Dag Solstads opplevelser av drabantbyen synes nærmest identiske med de erfaringer Dag Solstad lar komme til uttrykk i intervjuer med Alf van der Hagen 20 år senere. I *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* sier karakteren Dag Solstad følgende om drabantbyen, da han sammen med sin gode venn AG Larsen har tatt drosje opp fra byen for at Solstad selv skal få ta en norsk familie i en drabantbyleilighet nærmere i øyesyn:

Drosja kjører nå inn på Romsås. Vi går inn ved et parkeringshus, betaler, og begir oss innover mot det området hvor AG bor. På Romsås i bakrus. En moderne norsk drabantby. Det har lysna, en ny dag, med grå norsk himmel åpenbarer seg, sur og forblåst, med snøføyk. Det er søndag. Blokkene ligger der. Når jeg står slik på området mellom blokkene i en drabantby, som Romsås, da veit jeg klarere enn noen gang at jeg ikke hører til her (FBU: 22).

Romanpersonen Solstad deler altså ikke barndomsvennens planleggingssjefen i OBOS, AG Larsens varme følelser da han ankommer drabantbyen. Romanpersonen Solstad reagerer med fremmedfølelse og etter hvert også sjenanse da han denne tidlige søndag morgenen lar seg overtale til å bli med inn i leiligheten til familien Johnsen. Han stusser over hvor forskjellige han og barndomskameraten AG Larsen er blitt. ”Våre liv hadde sannelig tatt forskjellige baner. Han sosialdemokratisk toppsjef (og arkitekt) i OBOS, jeg revolusjonær, kommunistisk forfatter: Han innafor og jeg utafor (*FBU: 10*). Samtidig er det jo nettopp slik at AG Larsen så desperat ønsker å finne seg til rette innafor dette nye hjemmet. Han vil høre til blant disse hans medmenneskene på Romsås. Forfatteren Dag Solstad uttaler til Bergens Tidende at *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* er ei svært personlig bok:

Jeg ønsket å skrive en roman omtrent som denne — en svært personlig bok, henlagt til Romsås. Problemet var at jeg ikke kunne gjøre det gjennom en jeg-figur eller en person med min politiske oppfatning. Det er ikke jeg eller et hvilket som helst fiktivt jeg som skal konfronteres med livet med Romsås. Det måtte være en sosialdemokrat, en av miljøets ”grunnleggere”, en kommunist ville være uinteressant i denne forbindelse. Så måtte jeg konstruere en forteller, men samtidig bibeholde det personlige preget. Derfor opptrer også Dag Solstad i boken og knyttes til hovedpersonene som venn (Bergens Tidende 10. oktober 1984).

Så er altså forholdet mellom den faktiske Dag Solstad og romanpersonen Dag Solstad svært relevant for forfatteren. Han vil ”bibeholde det personlige preget”. Han vil skrive en svært ”personlig bok”. Med sin kommunistiske overbevisning kan han ikke selv rive sosialdemokratiet ned; det ville vært for åpenbart. Han må la en av miljøets ”grunnleggere” gjøre det. Det er langt ifra et ukjent litterært grep, men likevel et som Solstad i særlig grad benytter seg av. I den rykende ferske boka *Performativ biografisme* (Haarder 2014) skriver den danske litteraturviteren om iscenesettelsen av jeget, forstått i performativ biografisme som et ”forsøg på at interagere diskursivt med virkeligheden og læseren gjennom brugen af en diskurs der traditionelt har en empirisk og direkte forankring i den – den biografiske” (Haarder 2014: 9). Solstads drabantbyprosjekt på Romsås, der han selv skriver seg inn som en egen romanperson, er med andre et klassisk eksempel, skriver Haarder, på performativ biografisme.

Solstads romaner handler i stor grad om hovedpersonens sterke uro. De kan synes som personer som er trygt plassert i sin yrkesrolle, som forfatter, lærer, lektor, arkitekt, kemner, professor, bibliotekar eller diplomat, så skal man ikke ha lest mange linjene for å se at det er noe som skurrer. Uroen kan holdes under kontroll en viss tid, men den lar seg ikke eliminere (Hjorthol 2012: 19). Larsen vil gjerne kjenne seg som en av arbeiderklassens menn,

ikke bare som sosialdemokratiets tjener, han vil kjenne seg trygg og hjemme på Romsås, men han gjør det aldri hundre prosent. Han kommer aldri hjem. Som sett ovenfor i sitatet om hvorfor Solstad velger Romsås, og hvorfor han selv blir en romanperson i dette dramaet, har altså forfatteren hatt svært uttalte argumenter for å kommunisere sin opplevelse av sosialdemokratiets høyborg:

Romsås er en skremmende del av hovedstaden. Bydelen markerer det norske sosialdemokratiske høydepunkt og er bygget for Arbeiderpartiets velgere. Leilighetene er praktiske og lyse. Men det er ikke mulig å bo der fordi miljøet er for karrig for mennesker, og det er ingen form for kommunikasjon mellom dem. Det ugjennomtrengelige jeg sikter til i tittelen på boken er nettopp dette miljøet (Adresseavisa 19. oktober 1984).

Dag Solstad har altså en svært forutinntatt holdning av bomiljøet på Romsås. Om han har vært der og besøkt bydelen vites ikke, tydeligvis kunne han i alle fall ikke tenke seg å flytte inn i dette ”ugjennomtrengelige bomiljø”. Etter at boken er kommet ut er ikke Solstad i tvil om at Romsås og blokkene i andre norske drabantbyer alltid vil gi ham følelsen av bakrus.

Når jeg står der omringet av bebyggelsen, vet jeg klarere enn noen gang at jeg ikke hører til her. Selv i Holland, på størrelse med Hedmark, bor 15 millioner mennesker i hus på maksimum tre etasjer. Da jeg var i Mexico et halvt år skjønte jeg det samfunnet bedre enn det norske. Det de gjorde der, var til å få forstand av (Adresseavisa 11. oktober 1984).

Forfatteren Dag Solstad engasjerer seg altså i debatten bolig og bomiljø, om hvordan vi organiserer oss for å bo i og utenfor by. Han lar sin romanperson ønske seg nærkontakt med ”folk flest”, og bryter ut fra livet på St. Hanshaugen for å se hvordan folk har det, for å komme hjem. Larsen vil forstå det moderne hverdagsmennesket i sosialdemokratiet. Men han ser snart at alle forsøk på fellesskapsaktiviteter faller gjennom. Hele tanken om at det skulle være bra å bo kollektivt er en stor fiasko. Folk stenger dørene og skruer på tv-apparatene. Naboen Bjørn Johnsen lever nær sagt all den tiden han er på Romsås gjennom bildene på tv-skjermen. Det er fint lite aktivitet på fellesområdene blant blokkene.

Flukten til Romsås blir Larsens skipbrudd. Det eneste han oppnår på Romsås er å kjenne seg like ensom som før, samt å forelske seg i nabokona, og deretter måtte delta i å gjemme liket av henne etter at hun blir drept av mannen sin. Solstads beskrivelse av livet i drabantbyen blir altså langtifra lystig og forløsende. På samme tid insisterer forfatteren i et intervju med Bergens Tidende at romanen ikke er et angrep på sosialdemokratiet: ”Jeg forsøker ikke å avdekke sosialdemokratiet, men å beskrive det jeg kaller det ugjennomtrengelige. Tanken på at boken skal kunne stemples som et angrep på sosialdemokratiet begeistrer meg ikke” (Bergens Tidende 10. oktober 1984). Men han innrømmer at det antakeligvis kommer til å skje: ”Jeg tror nok den slags vil komme — for så

vidt ikke uten grunn”, sier han, altså ikke helt uvitende om hva kritikerne kommer til å lande på. Solstad aner med dette hvilke kritikker som kommer. Han vet at kritikken av romanene også kommer til å bære i seg romanens kritikk av drabantbyen.

En som beskriver den norske virkeligheten: Solstadforskning

Dag Solstad er en av våre høyest aktede forfattere. Han opplevde å få festskrift skrevet til seg allerede på 30-årsdagen, og er den første nålevende forfatter som fikk støtte av Norsk kulturråd til sine samlede verker i 2000. En slik støtte var aldri tidligere gitt til en levende forfatter (Østenstad 2003: 55). Siden 1994 er det skrevet fem doktoravhandlinger, og 68 hovedoppgaver/masteroppgaver om Dag Solstad. Forskningen på Dag Solstad er omfattende. Ikke så mye av forskningen vedkommer det tema denne oppgaven utforsker. Likevel er det naturlig å trekke opp noen linjer om hva som er skrevet om Solstad før. Mye av det som er skrevet deler forfatterskapet hans inn i den tre deler. Bøkene fra 60-tallet kan sies å falle innenfor en modernistisk tradisjon. 70-tallsromanene derimot er politisk agiterende, mens 80-tallsbøkene kan sies å bære preg av dessillusjon etter at den politiske utopien har falt. I de fire romanene som kom ut på 90-tallet synes det som om det er det revolusjonære frigjøringsprosjektet er fraværende. Romanene deretter plasserer seg igjen innenfor en mer sentral modernistisk tradisjon. De fire romanene som er gitt ut på 2000-tallet balanserer mellom ironi og alvor og forfatteren er selv delaktig i sin egen fiksjon, enten i kraft av bruke sin egen fødselsdato som tittel *16.07.41* (2009), eller skrive en roman om sine egne faktiske forfedre i romanen *Det uoppløselige element i Telemark i perioden 1591-1896* (2014).

De fem doktoravhandlingene som er skrevet om Dag Solstads forfatterskap utdyper forskjellige aspekter ved forfatterskapet: Monica Zagar skriver i sin *Ideological Clowns in the Fiction of Dag Solstad* (1994) om den politiske ideologien i forfatterskapet. Hun baserer seg i særlig grad på psykoanalytisk teori. I doktoravhandlingen *Kontrapunktik* (1997), av Anne Heith, leses Dag Solstads 80-tallsromaner som postmodernisme. Heith tar for seg hvordan forskjellige stemmer leses ut av de to romanene hun undersøker. Atle Krogstads avhandling *Tid, landskap, erfaring - om den norske livsverdnen i Dag Solstads forfatterskap* (2002) tar for seg det Krogstad selv kaller Solstads politiske triologi (*Arild Asnes 1970, Gymnaslærer Pedersen* og *Roman 1987*). Her skiller han mellom en grunnleggende eksistensiell tematikk og de utpenslede beskrivelsene av den norske virkeligheten (Krogstad 2002:8). Inger Østenstads avhandling, *Hvorfor så stor? En litterær diskursanalyse av Dag Solstads forfatterskap* (2009), diskuterer den ”allmenne” oppfatning av Dag Solstad som

Norges største nålevende forfatter. Her diskuterer hun grunner til at det er nettopp Solstad selv, og hans egen iscenesettelse av seg selv, som er gjør at han er så ”stor” som han er. Den femte doktoravhandlinga som er skrevet om Dag Solstad er ført i pennen av Geir Hjorthol, og bærer navnet *Litteraturens politikk i Dag Solstads forfatterskap* (2011). Avhandlingen tar for seg hvordan Solstads romaner løfter frem en makt- og motstandstematikk som litterært og politisk problem, som gir et grunnlag for å diskutere hva vi skal med ”politikk” i litteraturen (Hjorthol 2011: 38).

Solstadresepsjonen har i stor grad dreid seg om hvordan romanene hans plasserer seg i forholdet til begrepene ”modernisme” og ”realisme”, og/eller ”eksistens” og ”politikk”. Solstads ”eksistensielle modernisme” blir satt opp mot ”sosialrealisme” og tidfestet til fasene i forfatterskapet før og etter 1970-tallet, eventuelt med etterslep på 1980-tallet, skriver Geir Hjorthol (Hjorthol 2011: 28). Jeg nevner dette fordi jeg i denne undersøkelsen ikke tar særlig stilling til hvordan romanen finner sin plass seg i forfatterskapet generelt. Samtidig er det ikke til å unngå å nevne at romanen plasserer seg blant 1980-tallets dessillusjonsromaner (Krogstad 2002: 8). Kritikere av mange slag har engasjert seg i Solstad. En av dem som tilbyr spennende teorier om denne en av vår ”største” nålevende forfattere”, om vi skal følge Inger Østenstad, er Atle Kittang. Han skriver underholdende og utdypende om hvordan det i Solstads forfatterskap går en rød tråd fra krigstriologien og frem til dagens tekst, *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. Det som binder disse tekstene sammen, skriver Kittang, ”er nettopp spørsmålet om kva vår materielle omgjevnader gjer med oss, kva forhold er i våre moderne liv mellom indre lykke og ytre velvære, og korleis romanen kan vere eit instrument til utforsking av det Solstad har kalla vår ’sosialdemokratiske’ kropp” (Kittang 1988: 173).

Kittangs tilnærming om hva våre materielle omgivelser gjør med oss, gir rom for tolkning i retningen av betydningen av arkitektur, rom og bebygde omgivelser i Solstads forfatterskap. Hvilken rolle spiller blokka? Hva symboliserer den og i hvilken grad manifesterer den seg i litteraturen? Dag Solstad, AG Larsen, Ylva og Bjørn Johnsen har helt ulike erfaringer knyttet til blokka og drabantbyen, til fellesarealene, trappeoppgangen, heisen og parkeringsanlegget, for ikke å snakke om husleia (FBU: 82). Kittangs tilnærming til Solstads forfatterskap fra krigstriologien til *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* gir god grunn til å mene at drabantbyen og utformingen av denne som en del av det sosialdemokratiske prosjekt, står som et sentralt motiv i fortellingen fra Romsås.

Kapittel 3. Reisverk: Litteraturen om drabantbyen, byen og arkitekturen

Det som sprang ut som ide bak hans panne kunne, hvis han fikk gjennomslagskraft i teamet for den, bli tegna ned på papiret, som modell, og seinere bli en del av den endelige planløsninga, og bil bygd, i virkeligheten, og så prege livet til 8000 mennesker, som noe kompakt de aldri kunne komme utenom, som noe som var der og som bestemte viktige deler av deres daglige automatikk, og det i generasjoner. (FBU: 31)

Den arkitekturen vi finner i litteraturen er naturlig nok beskrevet i skrift. Det er altså drabantbyen skildret i skrift undersøkelsen baserer seg på til tross for at undersøkelsen av de faktiske blokkene på Romsås spiller inn og er med å danne bakteppe for leserens opplevelse. Dette kapittelet undersøker de ulike koblingene mellom litteraturen og henholdsvis drabantbyen, byen og arkitekturen for å gi et innblikk i forskning gjort på dette området tidligere. Drabantbyen slik den er skildret i litteraturen, synes naturlig å undersøke når tema for denne utforskningen nettopp er drabantbyen og dennes arkitektur. Koblingen litteratur og arkitektur danner et naturlig utgangspunkt i denne utforskningen. Byen i seg selv vedkommer også denne undersøkelsen, da lesningen av romanen forsøker å belyse koblingene mellom erfaring og ulike rom.

AG Larsen har åpenbare behov for å slå nye røtter. Han forlater det hjemmet han har delt med kone og barn for å etablere et nytt, som han lengtet sånn etter. ”Det var denne sosialdemokratiske lengselen hjem igjen som hadde ramma og til dels martra AG” (FBU: 29). Hans behov for å slå røtter i et nytt fellesskap blir avgjørende for hans delvise oppbrudd med sitt tidligere liv. Delvis, i den forstand at han ikke forlater alt: Han sier ikke opp jobben, men fortsetter å delta i livet utenfor drabantbyen Romsås som planleggingssjef i OBOS. Dette kapittelet undersøker også Larsens åpenbare behov for å slå røtter, samt Ylva Johnsens behov for å rive de samme røttene opp, og forlate mann og drabantby. I særdeleshet utforskes AG Larsens behov å kjenne seg hjemme, i lys av blant andre arkitekturteoretiker Christian Norberg-Schulz. Jeg skal gi noen eksempler på hvorfor jeg synes romanen er et egnet eksempel på litteratur som utforsker hva som er hjemmet og *stedets* mulighet for å tilby det fellesskapet som Larsens så inderlig vil være en del av..

Den litterære drabantbyen

Erfaringen av drabantbyen og arbeiderklassen som er bosatt her, står sentralt i denne lesningen. Romanen kan leses på flere måter. Det er en fortelling om en mann i 40-årskrise,

det er en historie om en kvinne og husmor fanget i boligblokkas og ekteskapets jernlås. Likevel er det først og fremst en fortelling om Norge anno 1984. Det er en historie om utviklingen av Oslo, av høykonjunktur, som Solstad selv beskriver det som (Bergens Tidende 11. oktober 1984), om et land som har råd til å utvikle nye boliger, og satse på en ny type velment velferd for sin befolkning. Det er en historie om utvidelsen av Oslo. Det er med andre ord en historie om en drabantby.

De litterære fortellingene om drabantbyene er mange. Anne-Cath. Vestlys *Ole Aleksander Fillibom-bom-bom* (Vestly 1953), *Mormor og de åtte ungene i skogen* (Vestly 1958) og for ikke å glemme *Aurora i Blokk z* (Vestly 1966), var lesestoff for en hel generasjon nordmenn og er det ennå. Bøkene skildrer et Oslo i en brytningstid, der kjønnsroller og ansvar i hjemmet var i endring. Folk flyttet fra små leiligheter i sentrale bystrøk, til større og langt mer moderne leiligheter, i drabantbyer utenfor Oslo, med både innlagt vann og toalett. Også i disse fortellingene står rommet, arkitekturen og bygningen sentralt. Handlingen drives ikke bare fremover av romanpersonenes motiver og psykologi. Trappa, heisen og badet (badekaret som Mons i *Mormor og de åtte ungene* aldri før hadde sett da han første gang kommer til Tiriltoppen og Ole Aleksanders hjem) utgjør sentrale elementer i det å drive handlingen fremover. Scenen der Auroras mor, som sammen med de andre fedrene skal ta bilen inn til byen, og har glemt matpakken sin, og Auroras far kaster den ut av vinduet i etasjen høyt oppi boligblokka der de bor (Vestly 1966: 78), er med på å fortelle historien om et Norge i endring, om nye tider, der drabantbyen og dennes arkitektur blir uttrykket for en ny tid. Med det blir den nye arkitekturen viktig i historien om menneskenes daglige virke. Mens handlingen i *Mormor og de åtte ungene i skogen* handler om naturen, om det å gå seg vill blant trærne, om det å være mørkredd på tunet, så kretser handlingen i *Aurora i blokk z* om den skumle heisen, om alle de mange trappene, om de lange gangene, om kikkhullet i inngangsdøren — som representerer en helt ny hverdag. Om å kunne kommunisere gjennom en stengt dør, om nye muligheter. AG Larsen på sin side blir selv erfart gjennom kikkhullet i døren; ”Gjennom utkikksøyet i inngangsdøra. Denne vidunderlige innretninga, som finnes på enhver inngangsdør i enhver norsk drabantby-leilighet og som gjør at du kan kikke ut uten at de som du da ser kan se at de blir sett” (FBU: 42). Slik kan man altså være anonym, og likevel observere naboene som går frem og tilbake i korridoren. Arkitekturen får altså betydning for hva som fortelles og hvordan det kommuniseres. Det er ikke bare kjønnsrollemønstre som er i endring. Landskapet er det også. Byen er i endring, og der det før lå skog og mark, og noen spredte husmannsplasser ligger det på begynnelsen av 1950-tallet og utover svære boligblokker som huser tusenvis av

mennesker. Det er historien om det nye Norge. I Tove Nilsens *Skyskraperengler* (1982) står også den nye boligblokka sentralt. I moderne vaskekjelleres dunkle belysning skjer skumle ting som påvirker karakterene. 11 år gamle Tove skildrer oppveksten i boligblokka på Bøler. Hun skildrer livet med venninnene Rita og Mai-Liss og frykten for å treffe Goggen i et mørkt portrom. Hun skildrer drabantbylivets spede barndom, idet beboerne inntar de nye blokkene:

Vi kom fra alle kanter av landet, fra myggviddene i nord og svaberga i sør, fra de regnpiska fergekaiene i vest og de mørke granskauene i øst. Vi bar med oss måkeskrik og maskinlarm, fjøslukt og kontorstøv, elvesang og gatesprak. Som farende fanter med vaklende flyttelass bakpå kjøretøyer som segna under vekten av vår samla eiendom kom vi humpende så søla skvatt. Drømmen var endelig gått i oppfyllelse. Fulle av forundring og samtidig skeptisk forventning mønstra foreldra våre de svære kolossene vi skulle bo i (Nilsen 1982: 5).

Her beskriver Nilsen drabantbyens begynnelse, og hvordan den samlet befolkning fra større deler av Norge, der de bar med seg ”måkeskrik og maskinlarm, fjøslukt og kontorstøv, elvesang og gatesprak”. Folk kom langveis fra, og drabantbyen ble en slags smeltedigel med folk med ulik bakgrunn og forskjellige historier. Drabantbyen hos Nilsen synes imidlertid langt mindre problematisk enn hos Solstad, på tross av 11-årige Toves dramatiske erfaringer. Hun kjenner seg imidlertid mer hjemme på Bøler enn det Solstad, både forfatteren og hans romanpersoner, synes å gjøre på Romsås. Også i Nikolaj Frobenius’ *Teori og praksis* (2004) står drabantbyens begrensninger sentralt. Romanen tar for seg nettopp drabantbyen Rykkinn skisser på tegnebrettet som *teori*, holdt over de faktiske erfaringene gjort i drabantbyen som *praksis*, skildret gjennom en ung sønn og hans familie tidlig på 1970-tallet. Forfatteren er selv vokst opp på Rykkinn, slik Tove Nielsen er vokst opp på Bøler. Frobenius var en hyppig debattant av livet i drabantbyen da boka kom ut i 2004. Allerede på første side i romanen, spør forfatteren leseren rett ut: Hvor slutter selvbiografien og hvor begynner romanen (Frobenius 2004: 1)? Umulig å vite. *Teori og praksis* er en roman basert på egne erfaringer knyttet til drabantbyen. Romanens hovedperson er blitt voksen og reiser tilbake til en videregående skole i Bærum for å snakke om drabantbyen. Her utdyper han det som synes å være drabantbyens egentlige mål, i tillegg til å skaffe folk et sted å bo naturligvis: ”Planen med drabantbyene var å oppheve sosiale forskjeller” (Frobenius 2004: 5). Slik ønsket også Larsen at hans nye liv i drabantbyen skulle plassere ham i arbeiderklassens midte, til tross for at han på alle måter skilte seg fra denne i kraft av å være ”sosialdemokratiets stolte tjener” (FBU: 26). Arkitektene i *Teori og praksis* og i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* er ulike. Mens Solstads arkitekt er systemets mann med slips, blind for de destruktive følger av sin egen fremferd, har Frobenius’ arkitekt langt skjegg og tilknytning til ungdomsopprør og kulturradikalisme. ”De to arkitekter deler imidlertid selve ideen om en menneskelige blød

funksjonalisme, og de bosætter seg begge i de drabantbyer de selv har tegnet, altså i deres realiserende ungdomsdrømme om en menneskelig drabantby (Haarder 2014: 254). Roy Jacobsens *Seiereherrene* (1991) og *Vidunderbarn* (2009), er andre versjoner av drabantbyfremveksten i Oslo. Oppramsingen av disse romanene om drabantbyerfaringene er ikke motivert av noe annet enn å sette *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*, i en sammenheng som, så vidt jeg har kunnet lese meg til, den ikke er blitt satt i før. Boka blir ofte nevnt som en av Solstads ”desillusjonsromaner” (Krogstad 2003), men er ikke lest som en av flere litterære skildringer av drabantbyen, arkitekturen som omgir denne og hvordan romanpersonen eller romanen i seg selv bærer bud om det. I Axel Jensens *Epp* (1965) står livet i boligblokka og sentralt. Romanen handler om pensjonerte Epp som bor i blokk 982 i byen Oblidor i landet Gambolia, i et gjennomteknofisert samfunn, der myndighetene jevnlig sjekker at innbyggerne oppfører seg som de skal. Epp fabulerer om å bore kikkhull gjennom alle hyblene, slik at beboerne kan spionere på hverandre gjennom ”Judasøyet”. Igjen er kikkhullet et viktig instrument i drabantbyens boligblokk, for å observere uten å bli observert, så å si. I artikkelen *Forfatterblikk på drabantbyen* fra 2002, skriver Ann Cathrine Straume om hvordan drabantbyen, i særlig grad i forhold til landsbygda, er lite behandlet i norsk litteratur. ”Drabantbyene skulle tre frem som vakre og vel tilrettelagte boligområder, der folk skulle bo i praktiske leiligheter med grønn natur utenfor husveggen. Men ble det slik? Hvordan har norske forfattere egentlig skildret drabantbyen” (Straume 2002: 2)? Betegnelsen drabantby kom inn i norsk språk på 1950-tallet og erstattet det tidligere begrepet ”soveby”. Drabant som egentlig betyr måne, eller satellitt i kretsløp rundt en planet, ble et vakkert bilde på nyskapningene der de dukket opp i skogkantene i et grønt univers, men med klare forbindelseslinjer (les t-banelinjer) til byen (Straume 2002: 12). Drabantbyen er et sted der forholdet mellom individ og fellesskap tydelig kommer til uttrykk. Til en viss grad er fortellingene om dem eksempler på litterære fremstillinger som henter sitt råmateriale fra faktiske erfaringer. (Haarder 2014: 275) Handlingen på Romsås finner sted i de samme omgivelsene som dagens romsåsblokker, bortsett fra en åpenbar forskjell naturligvis: Romanens blokker er fiktive.

Arkitekturen og litteraturen

”Hele arkitekturen skulle være en hyllest til det menneskelige samvær” (*FBU*: 33). Det sier AG Larsen innledningsvis. Arkitekten og planleggingssjefen går med overnevnte sitat inn i arkitekturdebatten med hele seg. Og ambisjonene er høye. At litteraturen låner ord og uttrykk

fra arkitekturen er ikke nytt. At arkitektoniske monumenter bygges over litterære mønstre er heller ikke nytt. De to forskjellige måtene å uttrykke seg på, det ene i skrift og det andre i faktiske materialer, deler likevel mange av de samme mulighetene og kvalitetene. Både arkitekturen og litteraturen handler om å beskrive et hele, eller en del, det handler om å oversette fra kunstnerens indre blikk, eller finne frem til underveis, et uttrykk som kan kommuniseres. Håndfast for *arkitekturen i litteraturen* er uansett den at den er også beskrevet i skrift. Til tross for at leseren bokstavelig talt kan lene seg mot betongens noen steder glatte, andre steder ru overflate på Romsås, er det *beskrivelsene* av arkitekturen, rommet, materialet og byggverket i landskapet kommunisert i skrift, denne undersøkelsen i størst grad konsentrere seg om.

En del av litteraturens mange muligheter ligger nettopp i å skape gjenkjennelse, og skape gjenklang hos leseren i det hun leser. Det kan imidlertid synes som om dette er utbredt på det psykologiske planet, mens når det kommer til det rent fysiske, den faktiske overflaten, lysets egentlige spill, beskrivelsen av bygningens omriss mot bakgrunnen, så er ikke dette like utbredt. Mens koblingen litteratur og arkitektur oppleves også motsatt, der litteraturen er utgangspunkt for arkitekturen, slik som det planlagte, men aldri oppførte italienske byggverket *Danteum* fra 1938. Byggverket ble planlagt av den fascistiske regjeringen under Mussolini, og skulle være en hyllest til den italienske renessanseforfatteren Dante Alighieri og hans mesterverk *La Divina Commedia*. *Danteum* ble tegnet nettopp med utgangspunkt i *La Divina Commedias* oppbygning gjennom Skjærsilden, Helvetet og Paradiset. På den måten skulle det faktiske arkitektoniske byggverket ha sitt direkte utspring fra litteraturen. Litteraturen skulle med andre ord oversettes, transkriberes og overføres til et fysisk byggverk. Her skulle de forskjellige materialer som glass, mur og betong, gjenspeile de ulike sidene ved paradiset, skjærsilden og helvetet. Lys og mørke skulle skissere sinnets stemninger (Schumacher 1993). Slik ble det imidlertid ikke. *Danteum* ble aldri oppført, men skisser og tegninger har siden 30-tallet hjemsokt arkitekter og andre som er interessert i tema arkitektur og litteratur.

Vestlig litteratur bærer i seg mange skildringer av arkitekturen. I Homers *Odyseen*, som mange av oss kjenner som verdens mest leste reiseskildring, er det nemlig huset, bygningen der hjemme, som skal vise seg å være begynnelsen og slutten for den reisen livet er. Kort gjenfortalt går historien altså slik at når den greske kongen Odyssevs kommer hjem, etter 20 år på reisefot, kjenner ikke hans kone Penelope ham igjen. For å være sikker på at denne halvgamle gubben virkelig er Odyssevs, ber hun tjenerne hennes hente mannens seng og plassere den utenfor soverommet. Odyssevs overhører samtalen og bryter inn at det er

umulig, han har selv bygget den sengen slik at et oliventre utgjør den ene sengestolpen, den kan ikke flyttes ut av soverommet. Da skjønner Penelope at hun har å gjøre med egen husband, og kaster seg rundt halsen på ham. Sengens konstruksjon og husets planløsning er symbolsk på flere måter: Odyssevs har nemlig på denne måten knyttet seg og hjemmet sitt til jorden, og er på alle måter festet til marken. David Spurr skriver følgende i sin bok *Architecture and Modern Literature* (2012) :

The immovability of the marriage bed and of the house itself marks the end of Odysseus wandering(...)Homer gives us the first figure of the house as a figure of stability and permanence, symbolic values it will retain even in a modern era, when the nature of human dwelling will be called into question by architects, poets and philosophers alike (Spurr 2012: 7).

Hjemmet/huset, i vårt tilfelle blokkleiligheten, blir altså allerede i antikken et eksempel på trygghet og stabilitet. Hjemmet uttrykker noe mer enn bare tak over hodet. I romanen *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* utgjør hjemmet noe langt mer enn et eget rom med en seng å sove i. For AG Larsen representerer dette nye hjemmet en ny begynnelse, en åpning! ”Han ville komme hjem som en ’ukjent’, en ’fremmed’, ’en helt tom person’, ikke som en vellykka far som ville vise sine barn sin barndoms fattigdom” (FBU: 30). Han valgte seg Romsås som eksempel på det han skulle tjene; der han ville leve og bo: ”Inn i dette eksempelet flytta han altså, da det var på høy tid å begynne livet på nytt” (FBU: 34). Det var altså ikke snakke om å reetablere en tapt sammenheng, men å starte på nytt med blanke ark. Når AG Larsen imidlertid møter den ”konkrete” arbeiderklassens virkelige liv på Romsås, skal det imidlertid vise seg at realitetene er svært annerledes enn han har tenkt seg (Hjorthol, 2012: 178).

Som nevnt i avsnittet om drabantbyen er ikke *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* den eneste romanen om drabantbyen her til lands. Romanen kan også leses opp mot andre litterære verker som tar for seg spesifikke arkitektoniske problemstillinger. Erfaringen av mennesket i rommet forandrer seg over tid. I essayet ”Anonymous encounters”, tar litteraturkritiker Sarah Edwards for seg nettopp det tilfeldige møtet på parkeringsplassen, i gata, i trappa, i vaskekjelleren, i døråpningen, og viser hvordan disse arkitektoniske og tekstlige rommene produserer anonyme møter som så ofte er blitt forbundet med den moderne byen: Slik som i Joyces *Ulysses*, der trikkene farer forbi (Joyce 1992: 484). Eller som i Larsens og Johnsens tilfeldige møte på nøytral grunn i parkeringshuset i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* der Larsen må innrømme at han har kvittet seg med bilstereo, som Johnsens hadde skaffe ham for en litt for billig penge, og som Larsen antok var tjuvgods. (FBU: 122).

Ordene vi bruker om erfaringene våre av byen er i mange tilfeller de samme vi bruker når vi erfarer en tekst. I følge Edwards har litteraturteoretikere alltid brukt romlig terminologi for å beskrive allmenne karakteristikk som struktur og form (Edwards 2012: 167). Mens modernistene hyllet den koordinerte planleggingen av byen, feiret postmodernistene det uplanlagte og det autonome, hevder Edwards. Et produkt av dette var kanskje en av litteraturhistoriens mest kjente ”arkitekturromaner” George Perecs *La vie Mode d’emploi* (1978). Romanen blir til i en periode der rom og hverdagsliv slår følge med kapitalisme og kulturell postmodernisme, og tar det samtidig for gitt at huset er en forlengelse av samfunnet og fjernet fra den private sfæren. I Perecs roman blir boligblokka et eksempel på det samtidige vestlige samfunnet med mange forskjellige individer, som lever helt adskilt, likevel vevd sammen. (Sobelle 2012: 180). Utilsiktet eller ei, slik fremstår også Solstads roman, og føyer seg altså inn i rekken av romaner som problematiserer langt mer enn bare romanpersonenes psyke, men utforsker de fysiske rommene som skildres i romanen Slik Perecs boligblokk blir et prisme for å utforske både romankarakterer og verden utenfor, slik er også AG Larsens eget hjem et produkt av sosialdemokratiet og sosialdemokratiets utvikling av drabantbyen nord for Ammerud, på Romsås. Larsen kikker ut av vinduene fra leiligheten sin. Vinduet er et mye brukt element til å skildre nettopp følelsen av innenfor og utenfor. Mens Virginia Woolf bruker vinduet i *Mrs. Dalloway* til å undersøke den kvinnelige bevissthet, er vinduet i vår roman mer som et element som stadfester Larsens opplevelse av det å være utenfor. For Larsen blir vinduet et bilde på noe han titter ut av, men som ikke synes å være en gjenstand for å kikke inn gjennom. Han kikker ut av sitt eget vindu, men likevel observerer han sine naboer og medmennesker som han så gjerne vil interagere med ved å titte *inn* gjennom deres. Men først og fremst titter han altså ut av sitt eget.

Mens Larsen leter etter åpne vinduer han kan kikke inn i og på den måten delta i naboenes liv, slik er boligblokka i Perecs roman konstruert uten fasade slik at alle kan delta i hverandres liv, både leseren og naboen. Slik blir forfattere opptatt av den tradisjonelle litterære gjengivelsen av huset og innbyggeren og inviterer med det leseren til å utforske hvordan og hvorfor det hjemlige rommet / ”domestic space” blir skapt på forskjellige måter (Edwards 2012: 168). Eksempelene på denne typen litteratur er flere. Alain Robbe-Grillet’s *La jalousie* (1957) tar for seg en anonym og usynlig fortellers handlinger og følelser der de blir projisert på stoler og middagstallerkener i leiligheten. Kanskje like kjent for sin arkitektoniske utforskning som Perecs roman, er W.G. Sebalds *Austerlitz* (2001). Denne romanen fremfor noen utforsker krysningene og møtepunktene mellom offentlige møteplasser og individuelle historier. I artikkelen ”Historisk røntgen” fra 2007, skriver Mari

Lending om romanpersonen og arkitekturprofessoren Austerlitz, som skulle skrive en doktoravhandling om megastrukturer fra ”den kapitalistiske æra”. Avhandlingen fullføres aldri, men romanens hovedperson lykkes likevel med sitt prosjekt: I jakten på monumentene danner han ”prisme for et stort og voldelig europeisk drama, i en fremstilling som oscillerer mellom personlig erfaring og kollektiv erindring” (Lending 2007: 96). Slik kan altså beskrivelsene av historien fortalt gjennom arkitektoniske elementer eller monumenter skape en fortelling om noe utover seg selv. Slik Austerlitz vever en sammenheng av Europas arkitektoniske monumenter, slik forteller *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* en historie om Norge drabantbyens arkitektoniske fremtoning.

Litteraturen og byen

Mennesket sanser sine omgivelser. Sagt på en moderne måte: Vi ”leser” dem. Roland Barthes skriver om hvordan han forstår nettopp byen som tekst, og tar til orde for hvordan den som beveger seg rundt i byen, hvordan brukeren av byen, er en slags leser (Barthes 1997:170). Erfaringen av teksten og byen har mange likhetstrekk. Mye er skrevet om litteraturens forhold til byen (Lehan 1998). Bymotivet i litteraturen er et kapittel i norsk og internasjonal litteraturkritikk og -analyse, som er langt mer undersøkt enn drabantbyen og arkitekturen, overgripende som det er. Byen har bestemt vår kulturelle skjebne de siste 300 årene, og er umulig å skille fra vår personlige og nasjonale skjebne (Lehan 1998: 4). I boka *The City as Catalyst* (1980) viser franskprofessor Diana Festa-McCormick et utvalg av vestlig litteraturs omgang med nettopp byen som litterær katalysator. I verk som Honoré Balzac’s *Girl with the Golden Eyes* (1833) og Rainer Maria Rilkes *Notebooks* (1910), ser hun på byen som litteraturens fødselshjelper og skaper av litterært univers. Det er særlig i siste del av det 20. århundre at vi synes å være besatt av vår egen fascinasjon for byen. Kurs i urbane studier blir stadig flere; forskning på byens sosiologi publiseres ukentlig (Festa-McCormick 1980: 11). Byen opptrer med andre ord som en styrke i menneskets univers. Den er et konstant element, uforanderlig på sin egen måte, på samme tid som den stadig gjenoppfinner seg selv; som et lager for elendighet og frustrasjoner, men som på samme tid stadig gir nytt håp! Byen speiler menneskets dårskap, sier Festa-McCormick og forsøker gjennom sitt utvalg å karakterisere byen som nettopp protagonist i litterær tekst (Festa-McCormick 1980: 14). Byperspektivet er ikke fraværende i norsk litteratur. I en hjemlig kontekst er Knut Hamsuns *Sult* (1890) et eksempel på en roman der nettopp byen opptrer som en egen karakter: ”Der var en tid jeg gikk rundt og sultet i denne forunderlige by som kaltes Christiania” (Hamsun 1957 bind 1:7).

I *Sult* blir leseren kjent med et anonymt jeg, og i en merkelig motsetning til det diffuse og anonyme tekst-jeg'et står den topografiske presisjonen i deler av byskildringene. Dette gjelder ikke bare måten fragmentene av en tingverden som blir sanset og gjengitt på, men like mye den samvittighetsfulle navngivingen av gater, forretninger, bygninger og skildringer av de rutene jeg'et vandrer gjennom Kristiania (Kittang 1984: 37). Her er arkitekturen og byen konkrete, klare og støpte, mens jeg-personen og romanpersonene han omgir seg med vage og diffuse. Så også i flere av Solstads romaner: Arkitekturen og bygningene er tilstede. I flere av Solstads romaner synes byen og erfaringen av denne som en åpenbar styrke. Enten der han sykler omkring i Halden og erfarer bebyggelsen omkring seg i *25. septemberplassen* (1974), eller der han observerer livet og fremfor alt døden gjennom vinduet sitt på Skillebekk i *Professor Andersens natt* (1996). ”Han stilte seg i stedet ved vinduet, bak gardinet med alle lys i sin egen stue slukket, og holdt oppsikt med vinduet der han hadde sett at det var blitt begått et mord. Slik stod han i flere timer, i mørket i sin egen stue og stirret” (Solstad 1996: 15).

Nå skal denne undersøkelsen i større grad handle om arkitekturen enn om byen, men i mange tilfeller er disse to knyttet uløselige sammen. Byen i seg selv skaper rom vi oppholder oss i, enten de er innenfor fire vegger eller utenfor: I byrommet, i parkeringshuset, omgitt av blokker på vei til t-banen. Vi oppholder oss i rommet uansett. Særlig to vestlige romaner utforsker sammenhengen mellom byrom og erfaringen i særlig grad, og kan hjelpe til med å belyse de erfaringer som byrom kan gi overført i tekst. Disse er James Joyces *Ulysses* (1993) og Virginia Wolfs *Mrs. Dalloway* (1992). Mens Joyces møte med urbant rom gir seg til kjenne gjennom et komplekst nettverk av inntrykk fra byens gater og larm: ”Trams passes one another, ingoing, outgoing clanging...squads of police marching out, back, trams in, out. Those two loonies mooching about.” (Joyce 1993: 484), så utforsker Virginia Wolf forholdet mellom rommet der hjemme og det urbane landskapet, sagt på en annen måte, kjøkkenet og gaten.

Byen består av ulike rom vi oppholder oss i og erfarer. I jakten på byutviklingen og arkitekturens betydning og plass i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* kan det lønne seg å starte allerede med rommet og dets mening. Det kan være vagt nok. For når vi snakker om rom, snakker vi da om det fysiske rommet eller om objektene som er i det og skaper det? Rommets mening er et produkt dels av den fysiske formens og objektenes signalisering av en mening, og dels av et produkt av tanken, forestillingsevnen, erfaringen og erindringen, skriver arkitekturprofessor Jonny Aspen (Aspen 1997: 28). På spørsmålet om hvordan man kan tilegne seg byen, svarer den franske filosofen Roland Barthes: Gjennom tegn. Den

tekstualiseringen av byens romlige forhold som Barthes har fokusert på, har nettopp vært på arkitektur og landskap. Byens arkitektur og landskap kan ikke kun sees som produsert av arkitekter, men er materielle forhold hvis forskjellige former for representasjon til stadighet tolkes og re-tolkes (Aspen, 1997:29). Slik som Bjørn Johnsens erfaring av omgivelsene på Romsås.

Han stod der i telefonkiosken på Romsås senteret, med guttungene tett inntil buksebenet. Massiv betong, rulletrappene som ikke virka, den åpne rørkonstruksjonene, i sterke blå og røde farger, som et mini-Pompidousenter her en mil nord for Oslo sentrum, og butikkene som var i ferd med å åpne. Svømmehallens tomhet, og de gikk ned mot heisen og tok den ned til den underjordiske T-banestasjonen hvor de gikk over ei jernbru mot perrongen, og forbi utstilt fjell, opplyst av lyskastere, her djupt nede i jorda, som for å minne de reisende om at man nå befant seg i det 20. århundre, hvor kommunikasjon gikk djupt under jorda, inne i fjellet (FBU: 138).

Omgivelsene beskriver ikke bare Bjørn Johnsens faktiske omgivelser, men beskriver for leseren hvordan omgivelsene er sterke, nær sagt overveldende; der utvikling og kommunikasjon er utstilte, som ”for å minne de reisende at man nå befant seg i det 20. århundre”. Bjørn Johnsen blir liten i forhold til de svære, omkringliggende installasjonene som drabantbyen byr på. Den ”massive betongen” synes overveldende mot to kropper, den ene ”tett inntil buksebenet” på den andre. Som om det menneskelige i denne drabantbyen er fraværende, og det lille som er knuges under store moderne konstruksjoner.

Dwelling: hjemmet, boligen, leiligheten, drabantbyen

Den norske arkitekten og arkitekturteoretikeren Christian Norberg-Schulz skriver i sin *Existence, Space and Architecture* (1971), om menneskets søken etter kosmisk mening og struktur. Huset hjalp mennesket to *dwelling in the world*, til å finne sin plass i verden, både fysisk og mentalt. Det engelske uttrykket to dwell er vanskelig å oversette til norsk. Substantivet *dwelling* lar seg oversette med bolig og bopel, men begrepet har altså en metafysisk kvalitet i tillegg til denne rent fysiske som betyr tak over hodet. Vi er ikke som dyrene som nødvendigvis har en mening; som må jakte og beskytte oss for å overleve. Mennesket er uten mening. Struktur bidrar til å skape orden i kaos, skriver Norberg-Schulz. “Mans interest in space has existensial roots. It stems from a need to grasp vital relations in his environment, to bring meaning and order into a world of events and actions” (Norberg-Schulz 1971: 9). Er det det Larsen føler? At han er uten mening, at han jakter struktur, at han trenger å fylle livet med noe annet enn borgerlige middagsselskaper og hva som synes avtalt spill om adekvat oppførsel? ”AG Larsen trodde han var en ensom ulv, og betrakta sine lyster

med stor skamfullhet, uten at han ga slipp på dem, og uten at hans forferdelige agg mot det livet han levde et øyeblikk slapp. Han måtte ut av det” (FBU: 30). Han måtte altså finne sin plass, sin mening, sin ”dwelling”, for å få ro. ”Som om han endelig er kommet hjem” (FBU: 36) sier han da han endelig er flyttet til drabantbyen. Larsen har vært på leting etter sitt ”hjem”, og han har bestemt seg for å kaste seg ut i det, at på ”folkets” Romsås, der skal han finne mening og struktur. Han ønsker å opprette et forhold til sine omgivelser, som gir mening, som kjennes riktig, derfor flytter han inn på Romsås: ”To dwell implies the establishment of a meaningful relationship between man and a given enviroment” skriver Norberg-Schulz (Norberg-Schulz 1985: 13). *Dwelling* er et spennende ord som egner seg godt på litteratur eller kunst som utforsker vårt forhold til *hjemmet*, forstått både som bolig og som det mer innholdsrike *hjem*. ”Det er ikke en konkret lengsel tilbake til ferne mødre, varmen fra kjøkkenet, frosne stive barnevotter, men en abstrakt politisk lengsel hjem” (FBU: 27), sier fortelleren i romanen om Larsens lengsel. Men denne lengselen bestemmer altså AG Larsen seg for å tilfredsstille i den norske sosialdemokratiske boligmodell. Som mange av Solstads hovedpersoner går AG Larsen omkring som en handlende, sansende hovedperson, som så mange andre romanpersoner hos Solstad, ofte i opposisjon, som ”sær” og lite ”tilpasningsdyktig”. Her forsøker imidlertid AG Larsen likevel å passe inn, å finne sin plass der han kan kjenne at han føler seg hjemme, slik at han kan delta. ”When dwelling is accomplished, our wish for belonging and participation is fulfilled” (Norberg-Schulz 1985: 7). Det synes som om Larsen ønsker seg nettopp det: Et sted å være, et sted der han føler seg hjemme så han kan delta og kjenne at han hører til. Han flytter inn i denne splitter nye leiligheten på Romsås, møblerer den med nye møbler, deltar i foreningslivet, i kunstklubben, og deltar i det lokale Arbeiderparti-laget. Det at han nå har funnet sitt *dwelling*, gjør at han kan delta og finne mening. Den tyske filosofen Martin Heideggers forståelse av begrepet egner seg godt til utdyping i utforskningen av Larsens erfaringer knyttet til ønsket om å høre til. Han skriver om det tyske *das Wohnen* som ligger svært tett opp mot det engelske *dwelling* (Heidegger, 2000). For å forklare *das Wohnen* bruker Heidegger som eksempel et lite småbruk i skogen:

A farmhouse in the Black forest that has been the dwelling of peasants for two hundred years. Rooted in the earth, open to the sky, and furnished with the work of patient craftsmen, the house represents the ideal of human dwelling in complete harmony with its surroundings (Spurr, 2012: 53).

Blokkleiligheten til Larsen i borettslaget på Romsås kan synes svært langt fra et småbruk på landet ”rooted in the earth, open to the sky”. Leiligheten synes som det motsatte. Umiddelbart

synes ikke en tilfeldig valgt drabantbyleilighet å gi samme følelse av hjem som en gammel husmannsplass. Blokkleiligheten på Romsås kan likevel forstås som Larsens Black Forest farmhouse. Etter hans innledende tilfredsstillelse å dømme, synes det helt åpenbart at det er her han skal feste sengestolpen til jorden, slik Odyssevs gjør. For når AG Larsen bryter ut av ekteskapet, bryter opp fra St. Hanshaugen og flytter til Romsås, så er det for å kunne gi til kjenne sider ved seg selv som han hadde dyrka med en ”hemmelig lyst” (FBU: 28). Han kjente seg så fremmed i livet på St. Hanshaugen. Han måtte ut. På Romsås fant han fred: ”Han gikk bort til vinduet. Få hadde trukket for gardinene. Han kunne se rett inn i de tusener hjem. Han kjente seg lykkelig” (FBU: 31). Mens Larsen intenst ønsker at Romsås skal være hans Black Forest farmhouse, for å låne Heideggers uttrykk, så synes forfatteren Solstads ønske å være noe ganske annet. Solstads ønske synes å være det motsatte: Larsen finner ikke ro på Romsås, han kan innbilde seg det. Men det stemmer ikke, det er i beste fall naivt. Larsen lurte seg selv: Lengselen etter et sted der han føler seg hjemme er med andre ord sentralt i romanen.

Litteraturteoretikeren David Spurr knytter uttrykket *dwelling* opp mot det tyske uttrykket *Heimatlosigkeit*, som ikke bare en tilstand uten tak, men også som det å ikke kjenne seg hjemme i verden, verken den faktiske eller den språklige. Her knytter særlig den moderne litteraturen seg til arkitekturen, sier Spurr: ”Modern literature and architecture are the consequences of this condition, in both their formal freedoms and their respective engagements with the way we live our lives now” (Spurr 2012: X). Gjør vi som Spurr kan vi derfor undersøke moderniteten⁵ som et uttrykk for å finne en måte å være i verden på, i fraværet av et nødvendig forhold mellom det menneskelige subjekt og hennes bygde omgivelser. Her må *dwelling* alltid læres, eller finnes opp på nytt, nettopp slik Larsen gjør i sin nye treroms-leilighet i drabantbyen. Det moderne mennesket vil ikke finne sin ”” i *dwelling* barndommens dal. I årevis hadde Larsens *dwelling* vært i en ”vellykket” middelklassefamilie, med leilighet på St. Hanshaugen, godt gift, og med to barn. Nå er det ikke lenger hans *dwelling*. AG Larsen bryter med livet og flytter til Romsås for å komme hjem, for å nettopp trenge inn der han kan kjenne seg hjemme, der han kan slå nye røtter, og kjenne seg blant venner. Larsen *måtte* ut av det livet han levde: ”Så derfor skilte han seg, og flytta til Romsås, mens han, som han sa, hiksta av latter, over endelig å være ute av det” (FBU: 31). ”Som om han endelig hadde kommet hjem igjen” (FBU: 36). Men Larsen må gjerne ønske å være en del av drabantbyen og håpe den er hans *dwelling*, men romanens

---

⁵ Moderniteten er her forstått historisk avgrenset, og referer til konsekvensene av den sosiale, kulturelle og økonomiske tilstanden som preget det 19. – og 20.- århundre.

virkelighet på at han hører hjemme et annet sted. Han hører til på Bislet blant brølerne, som tror de brøler med ”folket”, men som egentlig bare brøler med hverandre

Uttrykket *dwelling* har likevel ikke samme innhold for alle! Den tyske filosofen Walter Benjamin knytter begrepet opp mot det 19-århundrets kulminering av datidens boliginteriør som et svar på den industrielle revolusjon og de kalde og effektive interiører i datidens fabrikker. Mennesket trengte en motsats, hevdet Benjamin. Derfor ornamentikk og pynt, som gjør at mennesket kjenner seg hjemme (Benjamin 1999: 220-21). Men, hevder Benjamin videre, gjør dette interiøret, denne motsatsen til det umenneskelige fabrikkinteriøret, at mennesket føler seg enda lenger fra seg selv, fremmedgjøringen blir total. Slik Larsen erfarer Ylva og Bjørns leilighet, med nips og pynt. Han kjenner seg enda fjernere fra naboene. Den modernistiske arkitekturens viktigste oppgave, skriver Benjamin, ble derfor å fjerne all denne ornamentikken, å åpne opp det indre rommet. Hjemmet skulle ikke lenger være en hule, men et åpent sted med lys og luft. Med det 20. århundre kom arkitekturen som ville ha samsvar mellom eksteriør og interiør, som ville ha åpne rom, gjennomsiktighet, og frihet til å bevege seg (Spurr 2012: 58).

På søken etter hjemmet

For Heidegger representerer det allerede nevnte småbruket i Schwartzwald den faktiske motsatsen til den moderne tilstanden av åndelig hjemløshet. ”The real crisis of dwelling lies not in the present housing shortage, but in the fact that human beings are always in search of dwelling in this deeper sense” (Spurr 2012: 54). Larsen erfarer nettopp Heideggers påstand om søket etter *dwelling in this deeper sense*, der han leter etter naboene sine: ”En gang i mellom dukker også en av dem opp i vinduet (...) Her leves livet. Det mulige livet. Som han lengta etter vennskap. Det var det han ville, han ville ha en venn” (FBU: 37). De er altså der, ute på den andre siden, de skimtes gjennom vinduer, og Larsen drømmer om å bli kjent med dem. Men for Larsen blir hans kontakt med fremtidige venner og bekjente definert gjennom at de er i et annet rom, tvers over gangen, at de skimtes gjennom et vindu. Larsens erfaringer kan utdypes av Norberg-Schulz introduksjon til det ”menneskelige rom”:

The problem of ”human space” has been studied by psychologists for about hundred years. Taking up the question of man’s experience of his environment, it has been proved that space perception is a complex process, where many variables are involved. We do not simply perceive a world which is common to all of us, as naïve realists maintain, but different worlds which are a product of our motivations and past experiences (Norberg-Schulz 1972: 10).

Erfaring av rom er med andre ord en komplisert prosess, skriver Norberg-Schulz. Larsens erfaring Romsås er knyttet til hans opplevelse av Norge og sosialdemokratiet. Han har en forstilling om hvordan omgivelsene skal forløse ham, hvordan Romsås skal bli hans nye hjem, til tross for at vi tidlig i romanen skjønner at han lurert seg selv.

Ylva på sin side erfarer seg som en fange innenfor leilighetens fire vegger. Turene ut til romsåssenteret har gitt henne mot, og erfaringene av rommet utendørs med folk og naboer som ser henne, beundrer henne, gir henne styrke til å konfrontere Bjørn Johnsen, og si hun vil forlate ham. Turene ute hadde ”Gitt henne innsikt i at hun levde som en husslavinne på Romsås” (FBU: 122). Larsens ulike erfaringer av blokka, garasjen, joggeturer ute, ”der han kan høre sin hjerteslag, inne i seg sjøl. AG løp, en ensom jogger, med hvor pust fremfor munnen, gjennom denne merkverdige utdøddheten som er et av de fremste kjennetegnene ved det moderne Norges boligkvarter” (FBU: 35). Der Larsen forventet at ”livet skulle syde”, der opplever han altså død og utdøddhet, som om det *har* vært liv her, men som nå er utdødd, men som når er forsvunnet. Larsen må nær sagt løpe for å holde døden unna. Han opplever ikke flanørens slentrende gange, men løper så svetten renner, blodet pumper og hjertet dunker hardt.

Solstads forfatterskap knytter seg i stor grad nettopp til søken etter hjemmet, og da ikke bare forstått som et fysisk hus der mor og far var, men snarere et *metafysisk hjem*- hvor er det jeg hører til? Hvem er jeg? Hvem er mine likesinnede? AG Larsen tror, håper og vil at han skal få en ny start, et nytt liv i dette nye bygget, denne nye arkitekturen, nord i Oslo. ”Han ville komme hjem som en ’ukjent’, en ’fremmed’, ’en helt tom person’ ikke som en vellykka far som skulle vise sine barn sin barndoms fattigdom” (FBU: 30). Han håper med det hans flytting tilbake til ”folket”, som han ikke før har vært en del av, men som han likevel håper han skal kjenne seg hjemme hos.

Å komme inn, å komme hjem

Le Corbusier bruker uttrykket *le trafic différencié* der han gjør det klinkende klart at det bebygde rommet er konstruert for livets ulike hurtigheter og rytmer (Norberg-Schulz 1981: 326). ”Le Corbusier made it clear that his project went beyond a merely technical program: it represented a new way of life, a revolution of consciousness!” (Spurr 2012: 59). Der Heidegger altså finner røtter i tradisjonell arkitektur, der finner Corbusier lite annet enn lammelse! Norberg-Schulz skriver i sin viktige bok om figurativ arkitektur fra 1985, *The concept of dwelling* om Tarjei Vesaas’ novelle *Vindane*. Sammen med en gjeng andre

skogsarbeidere er Knut i skauen og feller trær. Tre etter tre deiser i bakken. Endelig er dagen omme. Skogsarbeiderne vender hjemover. Men ikke Knut. Han blir. Han kommer seg ikke av flekken. Han må bli for å se mørket spise seg innover i lysningen. Og plutselig, til tross for at han har deltatt mange ganger før, kjenner han seg hjemme, der ute i skogen. Han avdekker sitt eget sted og føler seg for første gang hjemme.

Han må få sjå den veldige skogen skipar seg til natta, just i kveld. Sjå medam mørkret lek fram or skogbotnen, or himmelen, frå synsranda. Han er fanga inn her. Han veit ikkje kva det er, men han trur han må bli skogen heile livet — dersom livet hans skal bli rett og sant. *Her* må han ha gjerninga si (Vesaas 1952: 97).

Knut blir ikke i skogen bare for å se mørket falle på, for å erfare skogen, men like mye for å finne seg selv.

Til tross for at Larsens nyvunne livserfaringer kan føles påtvunget sammenlignet med det Knut erfarer i skogen, har de to i én ting til felles: Både Larsen og Knut erfarer det å kjenne seg hjemme. I alle fall for en stund. ”Han hadde lutrer nye møbler inn sin nye leilighet. Ikke en kommode en gang fra St. Hanshaugen. Han kjøpte alt nytt, og den første kvelden han bodde på Romsås kjente han en eiendommelig fred senke seg over ham” (FBU: 31) Men det er før Larsen erkjenner at det gjør han aldeles ikke. Så kanskje deler han ikke denne følelsen med Vesaas’ Knut i det hele tatt? Er Larsens påtvungne følelse av at blokka på Romsås er hans hjem, sterkere enn hans følelse av å ha kommet hjem? Mens han i begynnelsen av romanen kjenner en sterk ro og tilfredshet på Romsås, kommer tvilen snikende og blir etter hvert altoverskyggende. ”Hadde han en følelse av å ha kommet hjem? Neppe. Det er mer en følelse av å ha kommet ’inn’ (FBU: 56). Han kjenner en dragning med sine naboer, men er det fordi han er som dem? Må man være som dem for å kjenne seg hjemme? Han lengter intenst etter medmenneskene sine rundt seg, men oppnår han kontakt? Han får komme inn, dele stuebord og erfaringer, i alle fall gjennom å se filmer sammen med familien Johnsen, men kommer han egentlig hjem? Nei, det gjør han ikke. Han tror han er hjemme, men Larsen skjønner relativt raskt at det er han ikke. Han må sågar kjøpe tjuvegods for å bli dus md naboen. Det faller ham tungt for brystet. Og selv om han forsøker så godt han kan, så vet han innerst inne at det ikke holder. Men han forsøker. Han vet at *stedet* kan være det som bringer oss sammen.

Stedet som fellesskap

Temaet er generelt. Vesaas kunne skrevet det samme om fjellet, om ørkenen, om kysten eller om steppene. Det Vesaas gjør, er at han skriver om til litteratur den generelle vendingen vi bruker, når vi sier at ”jeg er et fjellmenneske” eller ”jeg er et kystmenneske”. Det som gjør eksempelet interessant i Solstads tilfelle, er at når vi identifiserer oss selv, bruker vi sted som referanse. Larsen var ikke lenger en slik type som utholdt å bo på St. Hanshaugen. Stedet er altså det som bringer oss sammen: ”The place therefore unites a group of human beings, it is something which gives them common identity and hence a basis for a fellowship or society” (Norberg-Schulz 1985: 9). AG Larsen er nettopp av denne oppfatning: Han tror han er en som bor på Romsås, han håper og vil være en som passer inn her, en som passer og bo her, en som nettopp finner fred på Romsås. Norberg-Schulz utsagn er godt, men som tidligere nevnt passer det jo ikke på AG Larsens opplevelse av det lille samfunnet han forsøker å bli en del av. Når han endelig oppnår kontakt med naboen er det fordi han tilbyr Larsen å kjøpe tjuvegods, etter at naboen har sett Larsens flotte bil. Kontakten med ”folket” er etablert. ”Nå har du oppnådd forbindelse. Nå blir du kasta ut i det” (FBU: 71). Kanskje aner Larsen imidlertid allerede nå at grunnlaget for frigjøringsprosjektet hans er heller svakt, at makta finnes også på Romsås, og at det å leve arbeiderklassens liv” vil stille krav til ham som kan bli vanskelige å innfri (Hjorthol 2011: 202).

Så hva utgjør egentlig *stedet* for Larsen? Innledningsvis rommer nettopp *stedet* Romsås alle Larsens drømmer og forventninger. Groruddalen, som utgjør dalen nord for Oslo, der Romsås ligger, utgjør i seg selv er et sted som er sammensatt av mange små steder. Romsås er ett av disse. Benedict Anderson skriver i sin *Forestilte fellesskap* (1996) om hvordan våre fellesskap nettopp er forestilte. De er ikke naturlige, men *skapte*. Groruddalen er et slikt sted (Holen 2005). Dalføret er ikke først og fremst et geografisk område, men er like mye knyttet til t-banelinjene, som til geografi. For Larsen innehar *stedet* Romsås, en helt annen verdi enn for Ylva og Bjørn. Sistnevnte har ikke med samme intellektuelle beveggrunnen bosatt seg på Romsås. Stedet Romsås er for dem naturlig, ikke en påtvunget del av et frigjøringsprosjekt, slik som det synes for Larsen.

Kapittel 4. Etasjer: Drabantbyen som løsning

Han visste utmerket godt hvem han var 'en halvskallet, middelaldrende mann på 42 år'. Han visste at han var en kommunal byråkrat, og han understreka, med både stolthet og heftighet at han skulle bruke sin arbeidskraft til å planlegge nye boliger og boligfelt, i en 'stadig mer pressa økonomisk situasjon', som han kalte nøkternhet, resignasjon og streng fornuft'. Han visste altså utmerket godt hvem som ankom Romsås med flyttelasset, men innvendig kjente han seg lystig (FBU: 26).

I dette kapittelet vil jeg undersøke hvordan drabantbyen spiller en sentral rolle i romanen, hvordan tilblivelsen av den er et resultat av en by i sterk vekst. I en periode med høykonjunktur og statlige verktøy som Husbanken, hvis primære oppgave var å bidra til å få fart på boligbyggingen i Norge etter krigen, vokser drabantbyen frem med røtter langt tilbake i Europa. Med utgangspunkt i historiske kilder undersøker jeg hvordan *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* blir til i en tid da diskusjonen om drabantbyens eksistensberettigelse går for fullt i norsk offentlighet. Jeg undersøker hvilke roller forfatteren, Dag Solstad som romanperson, AG Larsen, samt Bjørn og Ylva har i denne debatten om byutvikling og arkitektur. På en måte representerer de hver sin versjon av drabantbyen, likevel viser nærmere undersøkelser av sitater at de fire til en stor grad likevel har den samme opplevelsen av drabantbyen. Den er alt annet enn god: Den ene blir drept, den andre blir morder og den tredje blir medskyldig i å skjule et lik. På sidelinjen stå romanpersonen Dag Solstad og kommenterer handlingen.

Den norske drabantbyen

Den litterære drabantbyen Romsås synes lite annet enn inspirert av den virkelige drabantbyen på Romsås. Denne var imidlertid langt i fra den første drabantbyen som så dagens lys i Oslo. For lettere å forstå det bakteppet som drabantbyen Romsås oppstår i, undersøker denne delen av kapittelet Oslos nære bolig- og byutviklingshistorie.

I 1950 skrev arkitekt Frode Rinnan brosjyren "Lambertseter. En forstad til Oslo med 10 000 innbyggere" (Rinnan, 1950). Rinnan ledet planleggingsarbeidet med den nye drabantbyen. Her forteller Rinnan om hvordan inspirasjon til den nye drabantbyen hentes fra Storbritannia: "Systemet går i all enkelthet ut på å ordne bysamfunnet i hensiktsmessige enheter og gruppere befolkningene omkring fellesanleggene (Rinnan 1950: 12). I artikkelen "Bolignød og nye planleggingsideal: Drabantbyen planlegges" (Rolfsen 1984: 265) skriver byplansjef i

Oslo Erik Rolfsen om hvordan han var inspirert av Storbritannias ledende byplanlegger Patrick Abercrombie, og hvordan utviklingen av bydeler og nabolag var en bærende idé, der ” Each community would have a life and character of its own, yet would be in harmony with the complex form, life and activities of the region as a whole (Abercrombie 1945: 113). Abercrombies ”new towns” ble det viktigste forbildet for norske drabantbyer, men også svensk boligutvikling fikk betydning for hvordan den norske drabantbyen tok form (Kronborg 2003: 82).

Sverige var et foregangsland for utviklingen av det norske planleggingssystemet og for etableringen av rollen som fysisk planlegger. Norske og svenske planleggere, arkitekter og boligpolitikere hadde jevnlig kontakt med hverandre og utvekslet ideer, erfaringer og konkrete forslag til tiltak på det planfaglige området (Kvarv 2003:10).

Byplansjef Rolfsen skriver i 1946 om nødvendigheten av en helhetlig planlegging av bydeler og regioner (Rolfsen 1946). Her skriver han at for engelske, svenske, amerikanske og russiske byplanleggere, var ikke den monumentale utforming, paradeplasser og akseboulevarder noe ideal, men at man først og fremst arbeidet med menneskenes trivsel og bekvemmelighet som hovedmål (Kronborg 2003: 83). Dette var tanker den sosialdemokratiske arkitekten AG Larsen trykket til sitt bryst, og slik arkitekt og planleggingssjef Larsen beskriver byggingen av Romsås svarer på mange måter på dette ønsket som ble fremsatt av byplansjef Rolfsen i 1946- om å bygge boliger der man ”arbeidet med menneskets trivsel og bekvemmelighet”. Det gir gjenklang hos OBOS-arkitektene, slik de skildres i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. ”De som tegna dette forsøkte å hylle Livet, som er forholdet mellom menneskene”(FBU: 32). Intet mindre ambisiøst. I følge arkitekt Edvard Heiberg arbeidet man på 1940-tallet ”systematisk og vitenskapelig med å undersøke byboernes kår og livsvaner, og søker å forme byen på en måte så den kan danne en harmonisk ramme om et stort eller lite demokratisk samfunn” (Heiberg 1946: 166). AG Larsen erfarer på mange måter det Heiberg skriver om i 1946. Han ville være med på: ”Å skape en helt ny by, større enn den byen han sjøl var vokst opp i (...) det som sprang ut som en idé bak hans panne kunne bli tegna ned på papiret, som modell og senere bli en del av den endelige planløsninga, og bli bygd i virkeligheten, og så prege livet til 8000 mennesker, som noe kompakt de aldri kunne komme utenom” (FBU: 31). ”Som noe kompakt de aldri kunne komme utenom”: Arkitektens inngripen i folks liv er med andre ord stor i Larsens hode. Ifølge Heiberg vokste altså ikke drabantbyene bare ut av det store intet, men var tuftet på ideer fra Europa, Russland og USA. Romsås som drabantby hadde røtter langt utenfor det sosialdemokratiske Norge, til land med helt andre statlige. Likevel, skriver kunsthistoriker og

stipendiat i arkitektur, Anne-Kristine Kronborg, at det er mulig å trekke en linje fra havebyideen via funksjonalistenes byplanideal og til drabantbyene slik de ble realisert i Norge (Kronborg 2003: 85). Funksjonalistene ivret etter å sanere usunne bystrøk og erstatte den foreldede bygningsmassen med lamellblokker. For å frigjøre plass til grøntarealer, skulle byen bygges i høyder, trafikken skulle bli adskilt fra menneskene, og mellom husene skulle man anlegge fellesfasiliteter som idrettsplasser, butikker, skoler (Kronborg 2003: 87). Den norske drabantbyens historie er altså lang og henter inspirasjon fra Europa og verden. Og det som omgir oss i samfunnet generelt blir naturlig nok også finne i kunsten, og kommer altså til overflaten etter at Dag Solstad har vært i Mexico med sin kone og erfart at drabantbyen i Mexico er forståelig, den norske derimot; komplett uforståelig. For AG Larsen derimot var den frigjørende: "Arkitekturen skulle sprengte alle ideer om ensomhet og isolasjon" (FBU: 33). Larsen vil gjøre noe edelt: Han vil gjennom arkitekturen skape et godt sted for menneskene å være, leve og bo.

Drabantbyen blir til

Boligblokkene på Romsås, bygget i 1969-72, var av de senere drabantbyene som ble bygget i Oslo. For å knytte fremveksten av Romsås, og si noe om Romsås' fremvekst er det nyttige å trekke noen linjer tilbake til drabantbyens tilblivelse. Lesningen av drabantbyen som litteratur belyses gjennom historisk materiale om den faktiske drabantbyen som preget det offentlige ordskiftet og arkitektur og byutvikling.

Oslos første drabantby, Lambertseter, vokste frem, som nevnt i avsnittet om Rinnan, tidlig på 1950-tallet. Her bygget OBOS (Oslo Bolig- og Sparelag) syv borettslag. 1950-tallet var OBOS' mest produktive tiår noensinne. Fra 1951 til 1960 ble det oppført 19031 leiligheter (OBOS-bladet 1950: 8). Lambertseter var bare den første av mange små "drabanter" som skulle bygges rundt hovedstaden, og derfra spre seg til flere norske byer. Bakgrunnen var at Oslos befolkning trengte boliger. Allerede før krigen var det blitt brukt virkemidler som prisstopp og kommunal finansiering og subsidiering for å avhjelpe bolignøden. Boligsituasjonen i Oslo var ikke tilfredsstillende og kom av økende befolkning, byggekostnader, tomtekostnader, kostbar infrastruktur og generelle finansieringsproblemer. Etter krigen ble Husbanken etablert, som statens instrumentelle verktøy for å få fart på boligbyggingen. Generalplanen fra 1950 la opp til en stor befolkningsvekst. I tråd med Hals' generalplan fra 1947, så man altså for seg at Oslo innen 1990 skulle ha 800 000 innbyggere (Flaathen 2005: 13). Fra og med generalplanen fra 1950 ble tanken om lokalsentra introdusert

i planleggingen. I 1951 ble utviklingen av Lambertseter påbegynt. ”Målsettingene med planen var å oppnå et nettverk av sentra over hele byområdet (Sæterdal 1969: 20). Stor-Oslo på 1960- og 1970-tallet ble et skoleeksempel på Le Corbusiers moderne by, med blokkbebyggelse i landlige åpne omgivelser, eventuelt lavtetthets rekkehusområder (hagebyer) som omkranset byens forretnings- og administrasjonssenter. Her var Lambertseter, Bøler, Oppsal, Tveita, Haugerud, Trosterud, og etter hvert Lindeberg, Romsås og Stovner. Drabantbyene skulle komme til å huse tusenvis av mennesker. Det var modernismen med sin fascinasjon for effektivitet og funksjon som i særlig grad ble populært for byplanleggerne. Åstedet for *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* kunne med dette ha vært en hvilken som helst annen drabantby i Oslo, ambisjonene for drabantbyene var tross alt langt på vei de samme. Modellen for å bygge denne type drabantby, som ikke skulle være en ekte by, men altså et tillegg til byen, gjaldt gjennom hele 1950- og 1960-tallet. Arkitekturprofessor Jon Guttu kaller drabantbyutbyggingen ”et presist svar på verdier i det sosialdemokratiske etterkrigs-Norge” (Guttu 2002: 57). Følgelig var det drabantbyen som ble den ultimate skyteskive dersom man ville ramme sosialdemokratiet, slik det synes naturlig å tro at forfatteren Dag Solstad gjerne ville: ”Det er ikke jeg eller et hvilket som helst fiktivt jeg som skal konfronteres med livet med Romsås. Det måtte være en sosialdemokrat, en av miljøets ”grunnleggere”, en kommunist ville vært uinteressant i denne forbindelse” (Bergens Tidende 10. oktober 1984). Ambisjonen synes med andre ord å være den at leseren skal overvære Larsens fall: At sosialdemokratens konfrontasjon med sitt eget prosjekt, drabantbyen, blir romanens ambisjon. Larsen har bodd på Romsås lenge, Ylva er drept, og etter uker uten å ha truffet på Bjørn Johnsen, møtes de tilfeldig i garasjelegget. Bjørn får skyss til byen og det som AG Larsen har gruet seg for inntreffer: Bjørn oppdager at bilstereo som han solgte til Larsen, og som sistnevnte antar er tjuvegods, ikke lenger er installert i Larsens bil: ”Hvor er stereo? Spurte han så. – Æh, sa AG og visste ikke hva han skulle svare. Han konsentrerte seg om kjøringa, nedover Trondheimsveien, mot sentrum. – Borte, sa han, mens vindusviskerne viska vekk våryret fra rutene” (FBU: 154). Han blir brydd og har grudd seg til situasjonen der Bjørn innser at Larsen har kvittet seg med bilstereo. Det er ikke medvirkning til å gjemme unna en død Ylva som blir bruddet mellom Larsen og Bjørn. Bruddet blir at Larsen har fjernet stereo. Stereo representerte Larsens først kontakt med Bjørn. Det var gjennom dette kjøpet han først opplevde at han hadde dykket inn, eller rettere sagt ned, i folkedypet, det var først da han opplevde at han hadde oppnådd ”forbindelse” (FBU: 45). Larsen tror at det å flytte inn på Romsås, bli venner med naboene, kjøpe tjuvegods skal gjøre ham til ikke bare en observatør som han opplever at han

har vært store deler av livet, men altså til en deltaker. Slik blir det ikke, for Larsen kjenner seg ikke hjemme, han deltar ikke. Han blir altså bildet på sosialdemokraten som vil være en del av arbeiderklassen, men som ikke kjenner seg hjemme i den han heller. Akkurat som sin skaper, forfatteren Dag Solstad, som uttaler at han på Romsås kjenner at denne bydelen, et produkt av den norske høykonjunkturen, er komplett uforståelig.

Den utviklingen av drabantbyer vi så etter krigen, hadde sine sterke kritikere, i samfunnsdebatten generelt, og altså i litteraturen, der AG Larsen beskriver OBOS' arkitektoniske protest mot Ammerudblokkene lenger syd, ved nettopp å tegne borettslaget på Romsås (*FBU*: 5). Larsen gir med dette uttrykk for det mange følte knyttet til utviklingen av nye boligområder i Oslo, og da i særlig grad de som ikke allerede bodde der. Allerede før 1984, som er årstallet da *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* kom ut, var motstanden markant. Et helt nummer av bladet Byggekunst var i 1954 viet drabantbyens drepende monotoni. Artikkelforfatterne hevdet at dette skulle løses ved å variere med inntrukne balkonger, karnapper, varierte vindustyper og variasjon i bygningshøyde; samtidig var artiklenes grunnholdning at problemet ikke skyldtes arkitektene, men økonomiske forhold (Guttu 2002: 58). Den litterære fremstillingen av arkitektens vesen i romanen er innledningsvis tuftet på de samme erfaringene som virkelighetens arkitekter altså forholdt seg til. Men det viser seg, i følge *Ammerudrapporten* (Hansen 1969), som kritiserte drabantbyenes ensidighet, og Larsens bitre erfaring, at arkitekturen i seg selv kan ikke forene noe som ikke nødvendigvis vil forenes.

Romsås- den ideelle drabantbyen

I undersøkelsen av den litterære fremstillingen av Romsås, og hvordan denne tar utgangspunkt i det virkelige, lønner det seg å se på Solstads faktiske utgangspunkt for fiksjonen: Romsås utgjør altså et boligstrøk nordøst for Grorud, nord for Trondheimsveien, sør for Røverkollen. Navnet har det fått etter gården Romsås. Dette var tidligere et jordbruks- og skogbruksområde med steinindustri. På 1960-tallet ble deler av området ekspropriert og ble utbygd som drabantby med boligblokker i årene 1970-74. Romsås er det mest enhetlige av Oslos utbyggingsprosjekter og oppdelt i seks boligområder, som utgjør Tiurleiken, Emanuelfjell, Svarttjern, Orremyr og Røverkollen. De består av ensartede boligblokker i tre til åtte etasjer, de fleste med balkong. Til sammen består området av 2600 leiligheter (Tvedt, 2010: 470). Boligblokkene er og var da de stod ferdige og ble innflyttet, bebodd av om lag 8000 mennesker. Samtidig med at blokkene ble bygget, ble Romsås nærsenter oppført, som

ble tegnet av datidens betongekspert, Håkon Mjelva. I 1972 flytter de første beboerne inn i blokkene på Romsås. Området er blitt utviklet på grunnlag av erfaringene man hadde med Ammerudblokkene lenger syd, som et forsøk på å gjøre drabantbyen enda bedre. Romsås var i virkeligheten et forsøk på å skape den ideelle drabantby, skriver Sven Erik Svendsen, professor i arkitektur ved NTNU og arkitekt i det faktiske Romsåsteamet, som utgjorde OBOS-arkitektene som var med på planleggingen, utviklingen og tegningen av Romsås. Båndene mellom Oslo kommune og OBOS var svært tette i 1960- og 1970- årene: Så tette at Oslos ordfører var styreformann i OBOS, og direktøren i OBOS var intet mindre enn varaordfører i Oslo, da Romsås ble planlagt (Svendsen 2002: 68):

Romsås hadde på mange måter de fleste muligheter for å bli et vellykket bo-område: Og det fungerte godt i de første årene, med god kollektivbetjening, velfungerende servicebetjening, nærhet til marka og funksjonelle leilighetsplaner. Men da nedturen kom på boligmarkedet utover 80-årene slo det kraftig ut nettopp på Romsås, som i innflytningsperioden hadde vært et av de mest populære bo-områdene i byen (Svendsen 2002: 77).

Romsås var altså svært populært på 1970-tallet. Allerede på 1980-tallet opplevde drabantbyen imidlertid et krakk så å si, som ikke bare gjenspeilet seg i økonomien og salget av leiligheter, men også i litteraturen. Ved byggingen av blokkene på Romsås, og forut for dette, var kommunens holdning at rekkehus- og småhus var sløsing med arealene i en tid hvor folk hungret etter å få eget tak over hodet⁶. Større boligblokker med høy utnyttelsesgrad åpnet Groruddalen for mange mennesker, og det ga rom for grøntområder mellom husene (Alsvik, 2002: 37). Det skulle gis rom for lys og luft og fri utfoldelse. Utviklingen av drabantbyen skulle bygges på humanistiske pilarer, ikke økonomiske og teknologiske. Det var en tankegang romanpersonen AG Larsen så seg enig i:

Her skulle det sosiale livet utfolde seg. Mellom bodene, ute på tunet. Det skulle myldre av mennesker, i ettermiddagssola, kvinner som drakk kaffe, menn som stod ved høvelbenkene og pratet sammen, barn som lekte, en myldrende italiensk landsby, arkitekturen skulle være en hyllest til det menneskelige samvær. Arkitekturen skulle sprengre alle ideer om ensomhet og isolasjon (FBU: 33).

AG Larsens tilnærming til arkitekturen er naiv, og fortelleren gjengir ham på en ironisk måte. ”Arkitekturen skulle sprengre alle ideer om ensomhet og isolasjon”. Samtidig fantes jo knapt en mer ensom mann en AG Larsen: ”Jeg er ensom” (FBU: 102).

---

⁶ Som nevnt i forordet arbeider byråd for byutvikling Bård Folke Fredriksen (H) med ny kommuneplan for Oslo. Her åpnes det for ny reguleringsplan for Romsås, som legger til rette for bygging av småhus og i særlig grad rekkehus i forlengelse av blokkene på Romsås. (<http://www.plan-og-bygningsetaten.oslo.kommune.no/groruddalen/>)

Også Ylva er ensom. Hun erfarer blikkene fra menn på butikken, hun er pen, Ylva, det vet hun: ”Ukjente menn bekrefte det hver formiddag når hun gikk for å handle på Romsås-senteret (...) Skjønnheten har piska henne til dåd” (FBU: 122). Men hun har ingen venner. Når hun begynner på spanskurs i byen, er det nettopp for å finne seg et miljø, for å drømme om noe utenfor Romsås, som var hele hennes hverdag. ”Men Jøssnavn da. Fortell dem til meg, Ylva. Skal Ylva fortelle drømmene sine til deg. Skal Ylva være snill pike og fortelle Larsen drømmene sine?” spør Ylva (FBU: 102). Hun er rasende på Larsen. Som en parasitt er han der og vil ta del i livet hennes, vil kjenne hvordan hun har det, ta del i hennes erfaringer. Det kan synes som om Larsen vil leve nettopp gjennom henne og Bjørn, leve som et av de menneskene som allerede bor og kjenner seg ”hjemme” i drabantbyen. Men Ylva kjenner seg som en fremmed. Hun hater Romsås: ”Alt var blitt dritt. Hun satt fast i dritten. Det var bedritent overalt” (FBU: 100).

Funksjonalisme: den nordiske velferdsmodell

Med utgangspunkt i Johan Fjord Jensens essay om funksjonalismen i ”Homo manipulator” har Jon Helt Haarder en nyttig gjennomgang av funksjonalismen, der han tar til orde for hvordan innstillingen til og opplevelsen av funksjonalismen skifter karakter i etterkrigstiden, fra å være en slags opposisjonell posisjon, til å bli en ”fast bestanddel av samfunnets offisielle ideologi” (Haarder 2014:252). Han understreker hvordan dette samfunnet blir til som et resultat av den sosialdemokratiske velferdsstat, også kalt den nordiske modell. Det er en nær sammenheng mellom funksjonalismen og denne typen velferdsmodell, hevder Haarder. Det handler ikke bare om design, arkitektur og byplanlegging, men en omfattende tankeform eller diskurs. Haarder kaller det den ”bløde funksjonalisme”, altså denne velferdsfunksjonalismen som henter inspirasjon fra engelske havebyer, og er det som kommer til uttrykk hos Solstad, som ”den menneskelige drabantby” (FBU: 31).

Som en kritikk av Ammerud

Ammerudfeltet ble begynt planlagt allerede i 1957, som igjen baserte seg på generalplanen for Oslo fra 1949 (Hansen 1970: 20). Boligene stod imidlertid ikke ferdige før 1966. De fire skiveblokkene på Ammerud var opprinnelig tenkt på 20 etasjer, men etter en runde i bystyret ble de nedskalert til 14 etasjer. I 1966 og 1967 flyttet det folk inn i de 984. Ammerudlia Borettslag, som utgjør de største blokkene på Ammerud var da de ble bygget og er fremdeles, massive i norsk sammenheng. Reguleringsarkitekt for OBOS-feltet på Ammerud, Håkon

Mjelva, befestet seg som betongeksperten i hovedstaden. Han tegnet også Alundsjø borettslag, på Ammerud, og er i tillegg kanskje særlig kjent for å ha tegnet Grorud t-banestasjon og ikke minst Romsås t-banestasjon, som han sågar mottok arkitekturprisen ”Betongtavlen” for i 1976. Han var en bejublet arkitekt på 1960-tallet. Men ikke var alle like begeistret for betongens inntog i Stor-Oslo.

”Verdens onde rot er funnet; den ligger på Ammerud!”, skrev sosiologen Ivar Frønes i *St. Hallvard* (Frønes, 1984). Han hevdet at nordmenns *egentlige* ønske er å bo på landet, og det er dette som er utgangspunktet for forestillingen om drabantbyen som et dårlig sted å bo. Ivar Frønes hadde rett, skriver kunsthistoriker Anne Kristine Kronborg i 2003: Ammerud er uten tvil Norges mest utskjelte boligområder, og særlig hard medfart fikk høyblokkene i Ammerudlia Borettslag fått. Frønes skriver sin artikkel i bladet *St. Hallvard* samme år som Dag Solstad utgir *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. Både i den offentlige debatten og i litterære offentligheten, gjennom anmeldelser og intervjuer gitt i forbindelse med utgivelsen av Solstads roman, ble Romsås skyteskive. I kritikken som raste på 1970-tallet ble det imidlertid aldri fremhevet at drabantbyene også kunne by på et rikt foreningsliv, fritidsklubber og gode muligheter for idrett og friluftsliv. De som trivdes i drabantbyen fikk aldri komme til ordet, og kameralinsene ble aldri flyttet fra betongen til skogkanten (Kronborg 2002:112).

Allerede 15 år før utgivelsen av *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* hadde Ammerud fått sin egen rapport, som på mange måter ble førende for hvordan offentligheten så på drabantbyen. Dette var en rapport som skulle stanse ut en ny vei for boligplanlegging i Oslo. I 1969, samme år som blokkene på Romsås ble påbegynt, kom nemlig rapporten *Ammerud 1, planlegging av en ny bydel* (Sæterdal 1969). Rapporten var et generaloppgjør med den type boligplanlegging arkitekter og planleggere hadde bedrevet i drabantbyene. Forskningsrapporten ble sågar utgitt som bok på Pax forlag. Forfattere og forlag anså dette som så viktig forskning, at det også burde nå ut til de deler av befolkningen som ikke leste forskningsrapporter (Hansen 1970: 7). Rapportens kritikk gikk særlig på at de nye boligområdene manglet sosiale kvaliteter og fellesfunksjoner som kunne gi beboerne trygghet og tilhørighet. Utnyttelsesgraden var for høy og befolkningssammensetningene ensidig, både sosialt og aldersmessig. Alt i alt bidro Ammerudrapporten på samme måte, som Stovnerrapporten fem år senere, å problematisere forholdet mellom fysiske omgivelser og sosiale kvaliteter. Den funksjonalistiske ideologiens forsøk på å forene arkitektonisk form og sosiale intensjoner, var forenklet på Ammerud, skrev Anne Sæterdal og Thorbjørn Hansen. Kritikkens omfang la grunnlaget både for en mer prinsipiell modernisme-kritikk og for at

alternative arkitektur- og livsformsidealene kunne vinne frem innen norsk bolig- og byplanlegging (Aspen 2007: 22). Undertittelen på Ammerudrapporten var følgende: *Hva er galt med de nye bydelene som skyter i været? Hvordan kan vi gjøre dem bedre, triveligere og med menneskevennlige? Hvilke synlige og usynlige krefter påvirker utviklingen?*

Rapportforfatterne var ikke nådige i sin kritikk av de massive boligblokkene på Ammerud.

De kritiserte ensidigheten det var blitt lagt til rette for på Ammerud:

Flere forskjellige typer mennesker med flere forskjellige gjøremål i forskjellige typer virksomheter kunne berike den daglige rutine i de nye bydelene. Om konflikter skulle oppstå, burde ikke vedtektene heller være et redskap til å takle disse, i stedet for å trenge problemet unna, og si vi lager en enklere virkelighet (Sæterdal 1969: 49).

For å forstå fremveksten av Romsås, bør man forstå offentlighetens opplevelse av ”nabobygda” Ammerud.. Kunne Solstad lagt *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* til Ammerud? Forfatteren har selv uttalt at han følte enhver norsk drabantby som fullstendig ugjennomtrengelig. Likevel kan kritikken som Ammerud ble utsatt for, kanskje kan ha vært for mye for Solstads romanpersoner. Ammerud var så utskjelt at Solstad ikke kunne legge historien sin der. Det ville blitt for opplagt, for det var allerede på slutten av 60-tallet åpenbart at Ammerudblokkene ikke ble sett på som vellykket arkitektur. 10 år etter at rapporten om Ammerud var kommet ut ble drabantbyen på Romsås oppført som et motsvar og alternativ til Ammerud, i virkeligheten (Svendsen 2002) så vel som i litteraturen (FBU: 32). Men til tross for at Romsås ble tegnet og planlagt som noe nytt og annerledes, skilte det seg ikke nevneverdig fra Ammerud likevel. Mens de tre Ammerudblokkene er på 14 etasjer med 246 leiligheter hver, oppført av betongelementer, utgjør Romsåsblokkene 24 blokker organisert i tre tun, oppført i bindingsverk, dekket av eternittplater (Kronborg 2002, 124). Til tross for at romsåsblokkene har ulik høyde, er alle like og gir et massivt uttrykk, og skiller seg ikke så mye fra Ammerudblokkene når alt kommer til alt.

Høyhusbygging i Norge tok fart på 60-tallet. Høyhuset som boligarkitektur har en historie som strekker seg tilbake til mellomkrigstiden (Kronborg 2002: 110). I Norge vokste flere høyhusområder frem på 60-tallet, og et lite tiår senere strømmet kritikken på. I 1972 konkluderer arkitekten Tore Lange med at høyhuset er en skadelig boligform for husmødre og barn, og derfor en belastning for familien som helhet (Lange 1972). I følge Kronborg har Ammerud-undersøkelsen og media skapt et bilde av Ammerud som et dårlig sted å bo, og høyblokken på Ammerud blir stående som et skrekkens eksempel. *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* og AG Larsens skifte fra svoren tilhenger av drabantbyen Romsås til en desillusjonert frafallen, som til slutt flytter fra den idealistiske boligblokka, etter dyrekjøpt

erfaring at arkitektur alene kan ikke forene oss, er på mange måter et reelt bilde på drabantbyens mottakelse i norsk offentlighet. Det er stor grunn til å tro at flere delte AG Larsens opplevelse av drabantbyen. Dette *var* den utbredte opplevelse av høyhus-arkitekturen allerede på begynnelsen av 70-tallet. Det modernistiske høyhuset fikk gjennomgå. Etter byggingen av Ammerud borettslag raste debatten. *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* utgjorde intet mindre enn en solid kritikk av boligbygging i Oslo, i litterær form. På mange måter kan Solstads roman leses som en litterær omskrivning av Hansen og Sæterdals beskrivelse av tilstanden i norske drabantbyer allerede i 1969.

Bladet *Byggekunst* beskrev allerede i 1956 den monotone erfaringen som drabantbyen presenterte. Jon Guttu skriver om det i *Fremtiden for Fortiden* i 2002, Tore Lange beskriver det i sin rapport for Norsk byggforskningsinstitutt, Ivar Frønes skriver om det i *St. Hallvard*, og arkitekt Yngvar Hansen skriver i en artikkel i *Byggekunst* i 1973 om eneboligen som drømmen for folk flest, rekkehuset som realiteten, og høyblokka som skjebnen. Det er vår nedarvede trang til å herske over vårt eget område som har gjort eneboligen til den herskende boligformen i Norge, skriver han.

Den unisone oppfatningen er at drabantbyen ikke fungerer. Den fiktive arkitekten AG Larsen må kunne sies å ha vært en Ammeruds argeste kritikere, og selve Ammerud-kritikken utgjør en sentral del av AG Larsens opplevelse av seg selv. Han skulle være med å utvikle et nytt område i Groruddalen:

Området lå like nord for Grorud, og eller kanskje mer bestemt: Noen kilometer nord for monstrumet Ammerud. Og de skulle skape en protest mot Ammerud. Et alternativ. Ammeruds gigantiske boligblokker (...) plassert ute på et jorde, hvor det fantes ingenting, utenom blokkene, som breia seg, i grå betong, et bilde på et kaldt og teknologisk samfunn, som hadde løpt løpsk! (FBU: 32)

Med det skriver Solstad seg inn i et ordskifte som hadde preget offentligheten i Europa, så vel som i Norge. For modernistene var høyhuset den ideelle boligform — en arealsparende, rasjonell boligform tilpasset en moderne livsstil. Frittstående høyhus i det grønne ble utviklet som et oppgjør mot den tette europeiske byen. Formspråket var minimalistisk og stramt og gjenspeilet de nye teknologiske mulighetene. Bygningene ble plassert i landskapet etter prinsippet om at jo høyere husene var, jo større skulle avstanden mellom dem være.

(Kronborg 2002:110) Det synes naturlig å mene at Ammerud var nettopp dette, bygget som det var midt på *et jorde, hvor det fantes ingenting, utenom blokkene, som breia seg, i grå betong, et bilde på et kaldt og teknologisk samfunn, som hadde løpt løpsk* (FBU: 32). Solstad deltar med andre ord i den svært aktuelle debatten i Oslo om hvordan folk skal bo. Debatten

om hvordan folk bor, og hva omgivelsene våre gjør med oss var aktuelle da, akkurat som de fremdeles definerer et satsningsområde i Norge: byutvikling og boligpolitikk.

AG Larsen er et tidsbilde på mann i 40-årene på leting etter seg selv, fullt overbevist om at hans lykke er å finne nettopp i arkitekturen. Han jakter arkitekturens frelse. ”Hele arkitekturen skulle være en hyllest til det menneskelige samvær”(FBU: 33). Slik vil han altså bidra til en mer menneskelige arkitektur og boligform, men så viser det seg at teori og praksis stemmer dårlig overens. Drabantby betyr død.

Drept av drabantbyen: Ulike stemmer i møte med boligblokka

I undersøkelsen drabantbyen og arkitekturen rundt denne er det nyttige å se på hvem som bærer de ulike stemmene i denne romanen. Som tidligere tjener analysen på å skille de ulike elementene fra hverandre, og slik se hvem som er budbringer for hva, dersom romanen leses som et innlegg i debatten om fremveksten av drabantbyen. Fortelleren strener direkte til verket når drapet på Ylva skal skildres:

Han ville kysse henne. Kysse de forbistra leppene hennes, som hun kneip igjen, og så tok han skjerfet han hadde i handa og la det om halsen hennes, der det hørte hjemme, og klemte til, mens hun sprella fortvila, men så sprella hun ikke mer, og han merka at også han nå var innafor det ubeskrivelige, i og med at han forsto at han hadde drept henne og han lot henne synke slapt med på golvet (FBU: 128).

Det er med andre ord ikke mye snikk snakk når Bjørn Johnsen tar livet av kona si Ylva. Stramt og effektivt beskrives drapet på den strålende vakre Ylva Johnsen, der hun blir tatt av dage mellom kjøkkenbenken og vinduet i sitt eget kjøkken i drabantbyen Romsås. Ylva har fortalt Bjørn at hun vil forlate ham. ”Det skal ikke et lite hasardiøst mot for å si: Jeg vil skilles, jeg tåler deg ikke, jeg vil bli fri” (FBU: 121). Men Ylva gjør det og må altså bøte med døden. Den vakre døde kvinnen er et gjennomgangstema i estetikkens historie. Ylva kan leses som bærer av langt mer enn en “stram rompe” (FBU: 84) der hun lever mellom blokkene på Romsås. Vi kan altså forstå romanen dithen at drabantbyen er så farlig at den dreper. I alle fall vakre kvinner. Det går imidlertid ikke stort bedre med Bjørn Johnsen, som jo ender i fengsel. Men med ekteparets sønn er det verre. Han ender med en død mor og drapsfengslet far. Drabantbyen levnes lite håp. Arbeiderklassens barn overlates til barnevernet.

Men heller ikke Bjørn Johnsen synes å være særlig tilfreds med boligblokkas muligheter. Han oppholder seg stort sett på jobb, eller inne i leiligheten der han ser amerikanske filmer på tv. Han har ingen forestillinger om hvordan dette livet i drabantbyen skal leves. Han bare bor her. Likevel kan han leses som forfatterens bilde på arbeiderklassens

antihelt. Han er sleivkjefta og krass, kjefter på kona foran gjestene, rakker ned på sjefen og gamle kompiser. I det hele tatt fremstilles han som en lite sympatisk fyr. Han er matlei og ergerlig over livet slik det har utviklet seg, og har to jobber for å kunne betale mat og klær, og ikke minst husleia.

AG Larsen på sin side har klare forventninger til drabantbyen. Men han forstår raskt at han er naiv. Da han kommer inn til Johnsens en kveld blir han konfrontert med arbeiderklassens forhold til denne sosialdemokratiske boligform. Jim, Ylvas bror er på. Vet egentlig planleggingsdirektøren hvor hardt det er å klare seg? ” Husleiene kunne knekke ryggen på noen og enhver. Nei, noen og enhver måtte gå på Sosialkontoret for å få hjelp til å klare husleia, visste Larsen det”(FBU: 82)? Åpenbart ikke. Larsen blir brydd. Han synker ned i sofaen og synes det hele er pinlig, direktør som han er. Men han tar til motmæle:

Dette kunne han. Direktør eller ikke direktør, han var Arbeiderpartimann, og kunne forklare det hele (...) Men landet har en Høyre-regjering, og Oslo by er gudhjelp meg høyrestyrt den også (...) Høyre har ødelagt Husbanken. Den var ment å være en bank som skulle sikre vanlige folk rimelige lån til hus og leiligheter (FBU: 83).

Larsen nekter å få skylda for at husleia brakk ryggen til hver femte familie på Romsås. ”Hvilken interesse skulle AG Larsen ha av at folk blei flådd til skinnet for å bo i drabantbyen han i sin ungdom hadde vært med å planlegge” (FBU: 83).

Larsens uttalelser om Husbanken stemmer langt på vei med virkelighetens Husbank i 1984. Institusjonen var på denne tiden blitt noe annet enn den var da OBOS oppførte blokkene på Romsås i 1969-1972. I utgangspunktet opprettet i 1946 for å gjenoppbygge landet etter krigen, var den opprinnelig en bank for boligforsyning. Boligbyggingen, med Husbankens hjelp, økte fram mot 1970, særlig fordi banken bidro til fremveksten av de mange drabantbyene. På 1970-tallet førte imidlertid høy inflasjon til betydelig økning i bygge- og tomtkostnader, og norsk boligbygging nådde en topp i 1973 med nesten 45.000 fullførte boliger. 70 prosent av disse var finansiert gjennom Husbanken. Tidlig på 80-tallet ble imidlertid boligmarkedet liberalisert. Det ble innført forbud mot forkjøps- og prisregulerende bestemmelser, Husbankens generelle subsidieringen ble betydelig redusert, og OBOS' særstilling som en av Oslo kommunes utbyggere var borte (Krongborg 2013).

Larsen svarer selv om Husbankens nye status der han sitter i Johnsens sofa og diskuterer boligpolitikk med Bjørn, Ylva, Laila og Jim: “Det er Høyres medisin dere nå smaker. Høyre har ødelagt Husbanken. Den var ment å være en bank som skulle sikre vanlige folk rimelige hus og leiligheter. Nå er den en helt vanlig bank, ja faktisk dårligere enn mangen forretningsbank” (FBU: 83). Her snakker altså Larsen om 1980-tallets faktiske

boligpolitikk, om folks faktiske erfaringer på boligmarkedet i 1984. På den måten tar romanen opp i seg den smertelige virkeligheten for svært mange mennesker i drabantbyene. Slik deltar altså romanen som et innlegg i debatten om boligutvikling i sosialdemokratiske Norge.

Solstad møtte motstand i sitt forsøk på å avkle det norske sosialdemokratiet, og vise den sosialdemokratiske tjenerens fall: Svært lite sannsynlig at en mann som AG Larsen skulle komme seg ut av den krisa naboen hadde satt seg i, ved å hjelpe til å bære en død kvinne, en som til og med var hans drømmedame, ut i bilen, for å begrave henne i et skogholt på vei mot Nittedal, skriver Dagbladet-kritiker Øystein Rottem (Rottem 1984: 8). Riktignok skifter perspektivet i avsnittet der ektemannen og vennen bærer den døde kvinnen ut av blokka. Fra å oppleve dem som nære, og å omtale dem som Bjørn og AG Larsen, blir de til “to menn (...) som bærer et bløt og tung bylt mellom seg”(FBU: 145). Avstanden indikerer at dette kunne vært to fremmede, to leseren ikke kjenner, hvem som helst kunne havnet i en slik situasjon. Avsnittet levner dessuten ikke mye sympati for avdøde. Kritikken av OBOS’ boligmaskin på en furukolle nord for Oslo får flere logiske brister som står mellom oss og AG Larsen og Ylva, mener Rottem. Likevel, dersom om noen skulle oppleve at romanen har åpenbare brister, at dens melodramatiske insistering på hverdagslige beskrivelser ikke holder mål, så kan romanen leses som et eksempel på et litterært verk som setter drabantbyens innbyggere, og deres erfaringer i sentrum.

Ylva har sine erfaringer som kvinne og husmor på Romsås. Hun vil bryte ut: ”Å si at hun er slave, ville lenke henne igjen, for da ville Bjørn bare oppheve slaveriet. Og så var hun like langt” (FBU: 121). Ylva kan altså ikke snakke med mannen sin om bruddet, hun må gjennomføre det for å bli fri. Men livet i drabantbyen setter ikke husmødre fri: ”Hun sto der med sin store beslutning (...) bevæpna utelukkende med sin skjønnhet, det ble for tynt, det ble for blekt. Hun sto svakt, var hjelpeløst trengt opp i et hjørne” (FBU: 123-124). Uttrykket å bli ”trengt opp i et hjørnet” passer på alle måter for Ylvas nå fysiske posisjon. Hun er innestengt i drabantbyleiligheten hvor hun har ”slavet” (FBU: 121) for mannen sin. Nå står hun uten noen mulighet til å slippe unna livet på Romsås.

Med drapet på Ylva føyer Solstad seg inn i en lang tradisjon knyttet til døden og det feminine. I kraft av sin død markerer Ylva et naturlig vendepunkt i romanen: Drabantbyen frembringer ikke ”sydende liv mellom blokkene” slik Larsen har forhåpninger om innledningsvis. Drabantbyen dreper. Ethvert verk, litterært eller annet, må imidlertid slippe påtvunget teoretisk tilnærming, kun for teoriens skyld. Det teorien imidlertid kan hjelpe oss med er å åpne kunstverket opp, og tilgjengeliggjøre det. Vi bør benytte oss av den jungel av

teori som finnes i humanistisk forskning, nettopp for å åpne verket opp og lese det med nye øyne. Susan Sontag sier følgende som man skal vokte seg for når vi bedriver teoretisk tilnærming: Det handler ikke om å finne mest mulig innhold i teksten, i alle fall ikke forsøke å lade det med mening som ikke allerede er der. Vår oppgave i en litteraturvitenskapelig sammenheng bør være å fjerne overflødig støy, slik at vi står igjen med selve verkets muligheter (Sontag 2012: 413). *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* kan nettopp åpnes opp på en slik måte, dersom vi nærmer oss romanen med verktøy fra arkitekturen.

Arkitekturen som forløser

”De skulle tegne den menneskelige drabantby. De hadde fått utlevert et område av Lillomarka, et åskledt område, rein østnorsk natur, med grantrær tjern, åser, knabber, myrer og berghammere. Der skulle de tegne en by for 8000 mennesker” (FBU: 31).

En by på 8000 mennesker skulle altså Larsen være med å utvikle. Det er akkurat som den ekte drabantbyen Romsås da den ble bygget, 14-15 år før romanen kom ut. Likehetstrekkene er påfallende. Mens Solstads anliggende synes å være å rive drabantbyen ned, å vise at den er basert på ideologiske og instrumentelle bærebjelker som skaper et usunt bomiljø, som ikke lykkes, diskuterer jeg i dette kapittelet hvordan drabantbyarkitekturen i etterkrigstiden hadde lange røtter, og hvordan Solstad langt i fra var den første til å heve stemmen om drabantbyens vonde virkelighet. I romanen gis det uttrykk for av at det er den norske arbeiderklassen og den norske drabantbyen som er ugjennomtrengelig. Den mexicanske, som vi har sett, kan han begripe (var der Hagen 2013). Den norske derimot, der den norske velstanden manifesterer seg, gjennom drabantbyen. Den er komplett uforståelig for romanpersonen Dag Solstad. Han synes han kan se AG Larsen erfare det store Fraværet: ”Der han løp gjennom hele Romsås-området (...) blei han slått av det store Fraværet, som hamra imot han der han løp, og kjente en fortvila sult etter dem, der de bodde, i opplyste leiligheter” (FBU: 39). Larsen løper i sin ”beskyttelsesdrakt” ”for å kunne høre sine egne hjerteslag”(FBU: 35). Han trenger altså å løpe for å kjenne at han lever, kjenne at han finnes og at hjertet slår, for livet på Romsås gjør han tydeligvis helt følelsesløs. Komplette uforståelig opplever også forfatteren Dag Solstad drabantbyen: ”Hvorfor er Norge så ugjennomtrengelig? Tenkte jeg. Når jeg står her i Mexico skjønner jeg jo alt (...) Men når jeg står på Romsås. Eller i en annen norsk drabantby, så skjønner jeg ingen verdens ting” (Hagen 2013: 302).

Modernisme på norsk: Le Corbusier og Ammerud

”Det moderne Norge” (FBU: 22) som Solstad skriver om i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* oppstod ikke i et vakuum. Den franske arkitekten Le Corbusiers påvirkning av moderne arkitektur over hele Europa ble betydningsfull også for norsk arkitektur og drabantbyutvikling (Flaathen 2005:19). Franskmannens innflytelse på utformingen av de norske drabantbyene er stor. Det er mulig å se linjene fra ”monumentet over det moderne Norge” (FBU: 34), som Larsen var med å tegne, til Le Corbusiers boligblokk. Han tegnet et bilde av en boligblokk, en boligmaskin som skulle tilfredstille flere oppgaver enn bare et sted å bo. “If we eliminate from our hearts and minds all dead concepts regard to the house (...) we shall arrive at the “House-Machine”, the mass-production house, healthy (and morally so too) and beautiful in the same way that the working tools and instruments which accompany our existence are beautiful (Corbusier 1920: 63). Boligene skal altså være enkle, renskårne og fremfor alt funksjonalistiske, bare da kunne de være gode og sunne omgivelser. *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* har anslagsvis den samme tilnærmingen til boligblokkene: Den skulle være mer enn blott et sted å bo, den skulle ”sprengre alle grenser for ensomheten” (FBU: 32). Slik sett inngår planleggingssjefen AG Larsen som en arkitekt som ville noe mer enn å være med å bygge boliger. Med utgangspunkt i Corbusiers uttalelse synes det naturlig å hevde at de terapeutiske ambisjonene til modernistene var langt fra beskjedne. Gjennom å plassere industrien langt fra boligområdet, gjennom å erstatte vanlige tak med nyttige hager, og med kjellere fylt av liv, og første etasjer åpne mot parken, skulle fremtiden gå en frisk tid i møte. Her skulle individets og fellesskapets sykdom rykkes opp med roten (Vidler, 2003). Så også på Romsås: ”En by for 8000 mennesker. Som ikke skulle knuges av de monstrøse bomaskinene de krøyp inn i om kvelden. En by som skulle ligge omkring tun. Atskilte grender. En arkitektonisk helhet av blokker og småhus” (FBU: 2). Romanen innledes av denne nær sagt drømmeaktige fremstillingen av ideen om Romsås. På samme måte som dagens boligannonser presenterer sine nye boligprosjekter, slik synes Larsens tilnærming til drabantbyen innledningsvis: Intet vondt ord om drabantbyen fra Larsens side. Fortellerstemmen i romanen er med andre ord tidlig ute og beskriver denne lengselen Larsen erfarer som noe som nettopp er et resultat av drabantbyens ugjennomtrengelighet: ”Men hvordan skaffer man seg en venn på Romsås? Det viste seg å være umåtelig vanskelig” (FBU: 37). Ensomheten blant blokkene, i korridorene og i leiligheten er påtagelig. I begynnelsen av romanen er beskrivelsene av omgivelsene, følelsene og forventningene knyttet til Romsås mange. Mot slutten av romanen

er de langt færre. Hverken Larsen eller fortelleren vier mer tid til å beskrive Romsås. Igjen står beskrivelser av relasjoner menneskene i mellom og blir med det symptomatisk for drabantbyens grad av vellykkethet. Den synes ikke særlig vellykket; Larsen flytter derifra, riktignok til et annet OBOS-prosjekt i Oslo, men like fullt bort fra det som var et drømmenes sted: Romsås.

Arkitekturen som et sted for drømmer

Mordet på Ylva er oppklart, Bjørn Johnsen er fengslet, AG Larsen er flyttet. ”Han solgte leiligheten til nokså lav pris, og flytta inn i et rekkehus på Holmlia, helt sør i Oslo, langs Europaveien mot Sverige” (*FBU*: 156). Så var ikke Romsås hans ”hjemme” likevel. Riktignok uttrykker han at opplevelsen av drapet på kvinnen han elsker, skjuling av liket for å hjelpe sin eneste venn Bjørn Johnsen, samt Johnsen påfølgende fengsling, blir for mye for Larsen. Han må flytte. Larsen bærer med dette flere stemmer i seg, først som spent arkitekt og innflytter: ”Inn i dette eksempelet flytta han altså, da det var på høy tid å begynne livet på nytt” (*FBU*: 34). Inn i disse moderne omgivelsene ville han altså ”begynne på nytt”. Her skulle han på en måte renses og finne ny mening. Han er en av de spent som flytter inn i drabantbyen. Samtidig ankommer han ikke drabantbyen, som mange gjorde, som et opprykk så å si, han opplever ikke en heving av bostandard, slik mange av hans naboer antakeligvis gjorde. Han flyttet som del av et prosjekt om deltakelse. Han flyttet for selv å trenge inn i folkedypet og delta i det. Han er medlem av Arbeiderpartiets lokallag. ”Larsen deltok regelmessig i lokallagets arbeid, og med en visshet om å delta i en stor og for Norges vedkommende avgjørende sammenheng” (*FBU*: 36). Romsås var hans ”hjemme” nå, det var her han skulle slå rot. Det var herfra Larsen ville delta i den store sammenhengen. Han ville bidra på flere måter enn bare som planleggingssjef i OBOS. Men han deltar i disse rommene på Romsås, de offentlige og de private, mer som et planlagt prosjekt, enn som noe nødvendig, noe han *må* gjøre. Og det skiller ham fra hans naboer. Han forsøker seg på en omvendt klassereise, fra middelklassen til arbeiderklassen. Leseren får ikke vite særlig mye om Larsens naboer, bortsett fra Bjørn og Ylva Johnsen. Men Larsen har ikke de samme grunner til å være på Romsås som sine naboer. Han er en ensom ulv blant arbeiderpartiets lokallags medlemmer i ”Sal B på Romsås-senteret” (*FBU*: 36). Han kjenner at han ”kunne stå ved sitt eget vindu og stirre over til de andres vinduer, som er fullt opplyste, de fleste. Gardinene er trukket fra, og han kan se rett inn” (*FBU*: 36). Han observerer sine omgivelser, han analyserer dem, han betrakter sine naboer med distanse, selv om han gjerne vil være en del av

fellesskapet. Til en viss grad synes han at han lykkes: ”Han syntes han hadde fått mer kontakt med seg sjøl enn på mange år. Som om han endelig hadde kommet hjem igjen, Men han hadde ikke en eneste venn” (FBU: 36). Leseren aner en uro. Et liv der man tørster etter vennskap er ikke et godt liv. ”Som han lengta etter en venn” (FBU: 37). Ensomheten han erfarer i de ulike rommene han oppholder seg i er konstant. Drabantbyen på Romsås skulle frelse ham, her skulle han kjenne fellesskap og mangfold, et sammenvevd naboskap som var til å ta og føle på: Slik blir det ikke. Larsen og hans erfaringer knyttet til bebyggelse og arkitektur kan settes i en større sammenheng enn akkurat den om hvordan den sier noe om vår norske ”sosialdemokratiske kropp” (Kittang 1977: 183). Denne boligbygging i drabantbyen skal frelse ham. Skiveblokkene på Romsås skal sette ham fri. Den franske filosofen Gaston Bachelard tok i 1947, da hele Europa lå i ruiner og skulle bygges opp igjen, til orde for hvor mennesket kunne finne ro og hvile. Og det var *ikke* i en kubistisk ”House-machine” slik Le Corbusier ønsket. Den amerikanske arkitekturprofessor Anthony Vidler siterer Bachelard, i artikkelen *The Architecture of the Uncanny*: Etter krigen var et slikt arnested, et slikt rolig landsens hus som Bachelard drømte om, en slik *maison natale*; det var en saga blott. Det var et drømmenes hus. Et slikt hus som Bachelard drømte om, det fantes ikke her, det fantes ikke nå, og det fantes *i alle fall* ikke i fremtiden. Vidlers resonnement er interessant fordi det sier noe om innholdet i arkitekturdebatten: Den blir fort en debatt om verdier, om hva som er den gode boligen, om hvilke bebygde omgivelser som er nettopp gode for mennesket. Dag Solstads fremstilling av romanpersonene AG Larsen, Bjørn og Ylva Johnsen, samt romanpersonen Dag Solstad, har alle forskjellige innfallsvinkler og erfaringer til drabantbyen Romsås. Men de erfarer den samme boligblokka, de får bare forskjellige opplevelser ut av sin urbane samtid. Bachelard var tydelig i sin fornektelse av urban samtid: ”I do not dream of Paris in this geometric cube, in this cement cell, in this room with ironshutters so hostile to nocturnal subjects. When I dream well, I go younder, to a house in Champagne”(Vidler 2003: 24). Den franske filosofens opplevelse av frihet var med andre ord svært ulik Larsens, som så for seg at drabantbyen skulle ”sprengte alle ideer om ensomhet og isolasjon. Heisene blei planlagt å gå utafor de største blokkene, det skulle være liv og bevegelse, og spenning og meningsfylt, bare ved noe så trivielt som å ta en heis” (FBU: 33). Mens Bachelard drømmer om et landsens hus ute på en åker eller ved en skog, så drømmer AG Larsen, denne tjeneren av sosialdemokratiet som utstrålte ”beskjedenhet”, ”ordentlighet”, ”effektiv og liketil demokratisk sosialisme” (FBU: 10), han om boligblokka som sted for frihet. I sitt virke ”forsøkte han å planlegge fornuftige leiligheter innenfor stramme økonomiske rammer som virkeligheten faktisk fastsetter” (FBU: 19). Romanpersonen AG

Larsen var altså en typisk sosialdemokrat som tjente Staten, og som var vanlig på denne tida. (Klassekampen 18. oktober 1984). AG Larsens røtter stikker dypere og svarer altså på en generell opplevelse av den sosialdemokratiske tjener, så å si. Men Solstads beskrivelse av AG Larsen er ikke tatt ut av løse luften, men kan settes i sammenheng med en lang tradisjon i europeisk tenkning knyttet til bolig og byutvikling. Den amerikanske arkitekturprofessoren Anthony Vidler skriver om den antimoderne diskursen som Bachelard tar til orde for etter krigen. Den er ikke ny, men har helt siden 30-årene stadig hadde fått nye tilhengere. Den svarer på Corbusiers modernistiske og funksjonalistiske ambisjon for en ny type boligbygging. Denne antimoderne diskursen som Bachelard blir talsperson for, kan synes langt bort fra Romsås, men bare tilsynelatende. I denne diskursen, skriver Vidler, fikk det såkalte fremskrittet gjennomgå. Filosofer fra Theodore Adorno til Martin Heidegger og Max Horkheimer bidro til ordsiftet, som resulterte i et konsentrert angrep på modernismens grunnpilarer, eller i alle fall de av dem som vokste ut av det moderne boligen som en geometrisk kube. Hjemmet var ikke lenger et hjem, lød kritikken mot modernismen! Med det som bakteppe er det lettere å forstå hvor det kom fra dette forsøket på å bygge hjemmet på mer stabile pilarer, så og si. Det var her *drømmingen*, slik Bachelard ønsket seg, kunne foregå (Vidler 2003: 26). Dersom vi følger Vidlers resonnement er altså Solstad, som Bachelard, reaksjonær og tar med *Forsøk å beskrive det ugjennomtrengelige* til orde for denne antimoderne diskursen som har holdt på i årevis. Innledningsvis i romanen opplever Larsen noe helt annet enn Bachelard: Han trenger ikke et landsens hus for å drømme, det vil si han tror i alle fall ikke han trenger et landsens hus for å drømme: For for ham *var* virkelig blokka på Romsås et sted for drømmer. Betongelementer i skiver, eller ei: Det var her på Romsås han drømte om Ylva. ”Hver dag skriver AG ned sitt hjertes skrik og legger det i postkassa til den unge nabokona” (FBU: 109). I motsetning til Bachelard var det altså for AG Larsen denne moderne arkitekturen som ga rom for drømmer og liv: Vandringen i gangen, vissheten om kvinnen i den andre leiligheten. Mens Bachelard forfekter et tradisjonelt syn på arkitekturen, tar Larsen til orde for et modernistisk, der høyblokka er et naturlig sted for samhold og følelser. Romanen *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* derimot synes nettopp å ha et motiv om det motsatte: Larsens flukt inn drabantbyen, inn blant folket. Det fungerer ikke. Romanen som innlegg i debatten viser nettopp, som Bachelard påpeker, at drømming ”in this geometric cube, in this cement cell, in this room with ironshutters so hostile to nocturnal subjects”, ikke fungerer. Det er en vits, en illusjon. Likevel, drabantbyen var kommet for å bli i det sosialdemokratiske Norge. Bachelards tanker om hva som er en bolig for det frie menneske settes opp mot Larsens innledningsvise forventning til

drabantbyens muligheter. Likevel er det tydelig at romanen som innlegg i debatten om hvordan vi bør bo er et helt annet: Den moderne drabantbyen er alt annet enn vellykket. Leseren skjønner raskt at det antakeligvis hadde vært bedre for Larsen å droppe hele prosjektet. Han klarer ikke trengte inn, bli en del av folkedypet på Romsås likevel. Grunntonen i boken er at Larsen snart burde skjønne at dette ikke går. Han burde snarest pakke sakene sine og flytte til et landsens hus i Champagne, eller muligens Drøbak, der han egentlig hører hjemme, selv om han prøver å flykte derfra.

”Her skal livet syde”: Arkitektur som løsning

AG Larsen tok ikke lett på sitt mandat. Han var arkitekt med stor A, og hadde ambisjoner for dette stykke land i Lillomarka.

Romsås var den drabantbyen som stod ham nærmest. Det skyldtes at hans ungdoms drømmer lå plassert der, eller lå i grus der. Som fersk arkitekt mot slutten av 60-åra hadde han vært med på å tegne den menneskelige drabantbyen. De skulle tegne Romsås som en protest mot Ammerud blokkene litt lenger syd. (...) Her skulle livet syde, og det sosiale livet utfolde seg (*FBU*: 31).

AG Larsen så ikke ut som en arkitekt. Han hadde ”Ingen arkitektnykker i klesveien, ikke antydning til ’arkitekt’ i sin framtoning, ikke en gang silkeskjerf om halsen” (*FBU*:10). Det er arkitekt-klisjeen fortelleren Dag Solstad vil at vi skal se for oss. Larsen var ingen ”kunstnernatur” (*FBU*: 10). Det gjør fortelleren nysgjerrig på ham, der de sitter på Theatercafeen, kvelden før han selv skal reise til Mexico. Larsen uttrykker ”effektiv og liketil demokratisk sosialisme” (*FBU*: 10). Likevel bærer Larsen arkitektens intense ønske om å bygge boliger for folk slik at de kan bo best mulig sammen. Den danske skribenten og kunstneren Asger Jorn uttrykker arkitektens ambisjon slik:

The architects are inevitably drawn into the question of how people can best live together. The question then becomes not purely and simply one of what kind of homecomfort people, or families, can expect from their home, but also the new issue arises of what kind of communal provisions a large assortment of people might expect once they are outside their private abodes. In this way, social architecture turns its spotlight towards those elements which more than anything else holds the key to social living where the elements that make up the communal built environment are concerned (Jorn 2010: 192).

Det som er nøkkelen til sosial arkitektur er altså ikke det som finnes innenfor leilighetens fire vegger, skriver Jorn, men det som er å finne på fellesarealene. Så er altså arkitektens ambisjon for sosial boligbygging knyttet til fellesfunksjoner, slik Larsens ambisjon også er innledningsvis. Men erfaring lærer ham bedre. Larsen erfarer at folk er ikke utendørs; ”livet

syder” ikke mellom blokkene. Folk er innendørs. De ser tv, og benytter seg ikke av de fellesarealene så nøye tenkt ut, som folkets møteplasser.

Architecture is the simplest means of articulating time and space, of modulating reality and engendering dreams. It is a matter not only of plastic articulation and modulation expressing ephemeral beauty, but of modulation producing influences in accordance with the eternal spectrum of human desires and the progress in realizing them (Chtcheglov, 1953: 2).

Det skriver Ivan Chtcheglov, under pseudonymet Gilles Ivain i oktober 1953, i det franske tidsskriftet *Internationale Situationniste* #1. Chtcheglov postulerer at arkitekturen skal være mer enn bare et tredimensjonalt byggverk, i den forstand at vi bør åpne byggverket opp og lese det som mer enn bare en bygning, og setter ord på det som synes å være en forestilling om hva arkitekturen kan og skal være. Dét er nettopp AG Larsens ambisjon: For det er her på Romsås at hans ambisjoner som arkitekt som skje fyllest, det er her arkitekturen skal, som Chtcheglov skriver, *modulate reality and engender dreams*. Det hviler med andre ord et stort ansvar på arkitekten. Dennes ansvar i skapningen av noe større enn seg selv går langt tilbake, og ligger nedfelt i arkitektens mandat så langt tilbake som renessansen. Arkitekt Larsen får seg imidlertid en knekk, eller en åpenbaring, etter å ha flyttet inn i drabantbyen, og selv erfart hvordan denne fungerer. På nordisk boligkonferanse i Stockholm erfarer han at teori og praksis stemmer dårlig overens. I hvilken grad er drabantbyene med sine betongmoduler, og utendørsheiser blitt en levende byorganisme, spør Larsen, og svarer selv: ”Folk har avvist dem. (...) Det folk ønsker er et sted å bo, en leilighet, hvor de ønsker å tilbringe det meste av sin fritid (FBU: 81). Med dette avviser han Jorns betoning av den sosiale arkitekturen som 70-tallets misforståtte ledestjerne. Arkitektens oppgave, Christian Norberg-Schulz, er: ”To help man to find an existential foothold by concreteizing his images and dreams” (Norberg-Schulz 1971:114). Mennesket forholder seg til hjemmet, er en del av byen, landet, som gir struktur, og på samme tid gir oss muligheten til å være innbyggere i verden: Hun har sin plass i totaliteten. På denne måten, ved nettopp å erkjenne at hun er en del av en større sammenheng, av en større totalitet, så blir dette en fortsettelse av hennes eksistensielle rom. Individets bidrag til totaliteten er å beskytte og uttrykke det stedet, rommet, som er gitt henne, og som hun ivaretar som sitt eget. AG Larsen de dette en del av noe større, der han forsøker å finne sitt sted å skape mening, struktur og herfra bidra:

Before he can make a real contribution, he must settle, he has to follow the dictum of Saint-Exupery: I am a builder of cities, I have stopped the caravan on its way. It was only a seed-corn in the wind. But I resist the wind and bury the seed in the earth, to make cedars grow to the honor of God (Saint-Exupeéry, 1948).

Ingen som har studert Solstad har noen gang påstått at han har stoppet toget sitt, trosset vinden for å plante et frø i jorden, og slik hylle Gud. Det gir likevel mening i utforskningen av menneskets ”dwelling”, menneskets søken etter å slå rot for å knytte uttrykket til AG Larsen og *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*.

Romsåsblokkenes skjulte mytologi

Arkitekturen og boligprosjektet på Romsås representerer altså noe mer for Larsen enn bare et sted å bo. Så kan også arkitekturen representere noe mer enn kun tak over hodet. Arkitekturen er det viktigste vitnesbyrdet på samfunnets ”skjulte” mytologi skriver den tyske filosofen Walter Benjamin (1999: 1002). Benjamins tilnærming til arkitekturen muliggjør en undersøkelse av blokkene på Romsås, og AG Larsens møte med dem og menneskene i dem, som bilde på et helt samfunn i en gitt tid. Ved å stille spørsmål om Larsens møte med arkitekturen på Romsås sier noe utover seg selv, kan vi altså med Benjamins uttrykk om arkitekturen som samfunnets skjulte mytologi, undersøke Romsåsblokkene som noe mer enn bare boligblokker støpt i betong, skildret i skrift. Dersom vi med Benjamin velger å forstå mytologi som et sett av symboler og narrativer som samfunnet definerer seg igjennom, kan vi se arkitekturen som nettopp et vitnesbyrd som kan tilby en alternativ måte å se arkitekturens forhold til litteraturen på. ”Architecture is not simply a passive evidence of mythic content, but also bears witness, in other words, it speaks a language that bears testimony to a hidden mythology by making it available to interpretation in concrete form” (Benjamin 1999: 1002). Romsås ble svaret på Larsens lengsel. ”Ja, sånn slo det styrendes sosialdemokratiske lengsel ut hos en ganske vellykka planleggingssjef i begynnelsen av 40-åra” (FBU: 30). ”De hadde skapt et monument over det moderne Norge i 1970-åra. Romsås var det moderne Norge” (FBU: 34). Larsen er med andre ord med på noe utover seg selv, han flytter ikke bare for å flytte, men for å delta.

Jon Guttu skriver i artikkelen ”Visjonen om den gode boligen” om Le Corbusiers ambisjon om å bygge ekstremt høye hus, nettopp for at utnyttelsen skulle kunne økes til åtte ganger tettheten i en vanlig drabantby (Guttu 2007: 39) Målet var å tilføre disse blokkene et sosialt innhold.

Selv anvendte Le Corbusier atlanterhavsdamperen som metafor. Det store atlanterhavsskipet var ikke bare et fremkomstmiddel, men la til de grader til rette for sosialt liv for de reisende. Måltider, avslapning, tidtrøye og kroppskultur, alt var tilrettelagt i det sosiale rommet, mens privatlivet var henvist til beskjedne kahytter (Guttu 2007: 390).

Arkitekt Håkon Mjelvas enorme prosjekt på Ammerud må sies å inneha nettopp denne kvaliteten, og er kanskje sammen med Tveita-blokkene det største norske boligprosjekt i Le Corbusier-stil. Felles for både boligprosjektene på Ammerud, og noen år etter på Romsås, er at disse var og er fremdeles OBOS-borettslag. Som tidligere nevnt var båndene mellom et Arbeiderpartistyrt rådhus, og et privat OBOS, svært tette. Så også i litteraturen. Planleggingssjefen i OBOS, AG Larsen er arbeiderpartipolitiker, nyskilt fra en annen arbeiderpartipolitiker, og tydelig sosialdemokrat. Det moderne Norge manifesterte seg altså i boligblokka, selv på slutten av 70-tallet.

Arkitekturdebatt — så også i litteraturen

Vidlers gjennomgang av Bachelards tanker om hvordan vi skal bo egner seg godt som bakteppe for det opprøret Europa opplevde mot slutten av 1960-tallet. Ungdomsopprøret som preget offentligheten i mange vestlige land på denne tiden, satte også spor i arkitekturdebatten i form av den samme kritikk av funksjonalismen som Vidler skriver om. Kritikken av funksjonalismen gikk ut på at funksjonalismen hadde vært progressiv på 1920- og 30-tallet, hvor målet hadde vært en frigjøring av mennesket. Men etter krigen hadde funksjonalismen blitt byråkratiets og det etablertes arkitektur. Funksjonalisme var blitt statsideologi (Lund 1991:190). Arkitektene etterlyste variasjon, opplevelsesrikdom og mulighet for sosial kontakt i de nye boligområdene. Dette var åpenlyst i *Ammerudrapporten* som kom i 1969, som jo tok til orde for akkurat det samme: Mangfoldighet (Hansen 1969). Det er åpenlyst at Romsås-teamet, som tegnet drabantbyen på Romsås tok del i denne kritikken. Samtidig er det ikke mulig å si at Romsås representerer et brudd med funksjonalismen (Kronborg 2003:143), til tross for, som AG Larsen uttaler: ”At de skulle tegne Romsås som en protest mot Ammerudblokkene litt lenger syd (*FBU*: 32). Romsåsteamet ønsket å distansere seg fra 1960-tallsfunksjonalismen: Likevel viser både utformingen av Romsås som en helhet og selve arkitekturen, at planleggerne sto i den modernistiske tradisjon. Blokkene på Romsås er modulbygg i betong. Alle blokker er like, det er kun antall etasjer som danner variasjon i bygningsmassen (Kronborg 2003:143).

AG Larsen, som selv hadde vært overbevist om drabantbyens og den sosiale boligbyggingens *raison d'être* endrer ståsted etter å ha bodd en periode på Romsås. Han er blitt kjent med naboene Bjørn og Ylva Johnsen. Larsen bestemmer seg for å ta et endelig oppgjør med idealistene. ”Vi må kutte ut våre egne fordommer som er identiske med våre egne forestillinger om hvordan vi ønsker at folk skal bo” (*FBU*: 77), slår han fast overfor

kolleger på boligmesse i Stockholm. Et stykke ut i boka tar altså AG Larsen et oppgjør med sin egen og andre sosiale boligbyggers ambisjoner: ”I stedet bør vi finne ut hvordan folk faktisk foretrekker å bo. Gjør vi det kan vi bli tvunget til å innse at hele den gamle ideen om sosial boligbygging må forkastes” (*FBU*: 77). Arkitektur er altså mer for Larsen enn bare en jobb. Det er overbevisning. Likevel kan man jo si at selv om Larsen erfarer dette skiftet nå, en tredjedel ut i romanene, så har romanen som innlegg vært ganske tydelig på dette allerede fra starten. Til tross for at fortelleren Dag Solstad ikke synes særlig ironisk eller nedlatende overfor sin barndomsvenns idealistiske forestillinger om drabantbyen, så kjenner leseren tidlig i romanen at det er noe som skurrer: Dette kommer ikke til å gå veien for Larsen. Her kan vi altså lese ikke bare Larsen som en debattant i det offentlige ordskiftet som finner sted om drabantbyen generelt, og Romsås spesielt, men likeså mye romanen som et innlegg i dette ordskiftet. Da ser vi altså to debattanter, Larsen på den ene siden, som smertelig kommer til denne erkjennelsen, at ”folket” det står ikke på Bislet å brøler. ”Folket” sitter hjemme å ser overføringen fra Bislet på tv. De ser brølet på tv. Og hvem er det egentlig som danner dette ”folkelige brølet” som sees på tv?

Det er byråkrater, planleggingssjefer (altså som Larsen selv), Sosialøkonomer med tjeneste i internasjonale organer som ILO og DILO, Konsulenter, Høytlønnede tjenestemenn i LO og DNA, Universitetsprofessorer og Universitetsamanuensiser, Statssekretærer, det beståendes kritiske og ukritiske tjenere i presse og kringkasting (*FBU*: 28).

Larsen vil ikke lenger være en del av det, stå der skulder ved skulder med sine likesinnede. Han vil heller være en av de andre, en av de som ikke har giddet å ta turen ned til Bislet.

Folket finnes ikke på Bislet, bare ideen om det (...) Folket sitter hjemme og ser det samme arrangementet på TV. Folket har for lengst oppdaga at de kan få virkeligheten inn i sine egne stuer, i farger og har slutta og dra langt pokker i vold bort fra sine drabantbyer, inn til det fjerne Oslo for å stå og fryse, og kanskje bli offentlig full, til spott og spe (*FBU*: 28).

Med dette uttrykker Larsen noe han mener er her helt sentralt ved dette miljøet han altså selv er en del av, men ikke kjenner seg hjemme i. Disse som står på Bislet og frysende er drevet av sin sosialdemokratiske lengsel for å forene seg med ”folket”, for å stå der skulder til skulder med dem, på Store Stå. Men ”folket” er jo ikke der. De er som sagt hjemme i sine egne stuer, og ser det folkelige brølet, som jo ikke er ”folket”, men ”byråkrater og sosialøkonomer”. Og nettopp derfor, betrodde Larsen til Solstad, ville og måtte han ut, for ”lengselen hjem igjen, som hadde martra AG” (*FBU*: 29). Han trodde dette var noe særegent ved ham selv, og ikke, som fortelleren innrømmer. Var en hemmelig last ved hele miljøet” (*FBU*: 29). Med det blir altså Larsen eksempelet på hele den sosialdemokratiske eliten. Mens

han selv tror han er noe for seg selv, mener fortelleren Solstad, at han bare er et eksempel på Sosialdemokratiet. Lengselen tilbake til ”folket” er ikke unikt ved Larsen, det gjennomsyrrer hele miljøet han kommer fra. Sånn sett blir sitatene om Brølet på Bislet uttrykk for noe langt større enn bare publikum på skøytelep: Det blir et uttrykk for hvor Larsen (i Larsens øyne) og hvor hele sosialdemokratiet (i fortelleren Solstads øyne) egentlig *tror* de hører hjemme: Og det er blant Folket. Egentlig skiller ikke Larsen seg ut fra sitt med publikum på Bislet (dersom han hadde vært der), han tar bare konsekvensen av ønsket om å være en del av Folket ett skritt lenger. Mens byråkratene ”leker folket” på Bislet og brøler i vei med de som er der, så tar Larsen den helt ut: Han flytter inn blant ”folket”. Og hvor bor ”folket”? I drabantbyen.

På bakgrunn av dette må *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* sies å være et innlegg i debatten om arkitektur og byutvikling in Norge på 80-tallet. Men innlegget var på ingen måte nytt. Som nevnt ovenfor var Ammerudrapporten (Sæterdal 1969) om ikke svært populær lesning, så i alle fall av eldre dato, utgitt 15 år før et forsøk på beskrive det ugjennomtrengelige som den er. Debatten om drabantbyens usunne kvaliteter var for lengst avslørt, så å si. Det som likevel var nytt, var at med denne romanen kom drabantbykritikken i litterær form. Her var et innlegg også for den som *ikke* leste rapporter fra Norsk Byggeforskningsinstitutt, som ikke leste artikler i *Byggekunst*, *St. Hallvard* eller andre tidsskrifter som brukte spalteplass på å diskutere boligpolitikk. *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* ble altså et innlegg i debatten om drabantbyen og arkitekturen også for henne som ikke en gang visste at hun interesserte seg for den type politisk stoff som boligdebatt er. Romanen er samfunnskritikk av det bestående, også i en tid da partiet Høyre styrte. Det var et Arbeiderpartistyrte land og by som hadde utviklet Husbanken, og som dermed hadde gitt tomter og midler til drabantbyutvikling i Oslo. Dessuten var det dette som var forfatterens intensjon: Å la en sosialdemokrat selv erfare at drabantbyen ikke fungerte.

Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige er en roman om drabantbyen, dennes tilblivelse og med det en del av historien om Norge.

Kapittel 5. Fellesarealer: Rommets muligheter og begrensninger

Romanpersonenes opplevelse av de private offentlige rommene på Romsås, og hvordan de ulike rommene gir ulik mening, gis stor oppmerksomhet i romanen. Larsens vandring i korridorer, hans kiking inn i naboenes vinduer, hans utforskning av granskogen som omgir blokkene, og hans bevegelser på gangveier mellom nærsenter og garasjeanlegg gir rom for de ulike delene rommene drabantbyen er bygd opp av. Det private rommet, som arkitektene har tenkt gjennom så nøye i virkeligheten er nøye tegnet for å passe inn i en ny tid, der det praktiske kjøkkenet er tegnet for å passe den moderne husmoren, og allrommet er tilpasset tv-alderen. Dette kapitlet utforsker rommet, og ser på hvordan personene i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* oppholder seg og blir en del av den tiden de lever i takt med en ny arkitekturs rominndeling, ute og inne. Undersøkelsen støtter seg til Norberg-Schultz' tanker om menneskets måte å dele opp verden på, fra rommet, stedet fra der man erfarer verden.

Det absolutte og det forestilte rom

I sin *The production of space* (1991) skiller Henri Lefebvre mellom absolutt rom, som det forestilte rommet arkitektene forholder seg til og sosialt rom, som det rommet vi faktisk oppholder oss i. For AG Larsen knyttes disse to rommene sammen, idet arkitekten, som selv har vært med på å tegne det absolutte rommet, om vi skal bruke Lefebvres uttrykk, flytter inn i det sosiale rommet. Hvordan fungerer teorien i praksis? Han får seg raskt en knekk, så å si. Etter kun noen måneder på Romsås overrasker han sine kolleger med følgende uttalelse, på en boligkonferanse i Stockholm:

Hvor mange av oss ser ikke med forkjærlighet på fellesvaskeriets gyldne år i 1940- og 1950-åra. Hvor mange av oss har ikke sett det som en gylden linje i vårt virke å arbeide innenfor en tradisjon som skal utvikle fellesvaskeriet til også å gjelde felleskjøkkenet og det felles spiserom for hele blokken, som vi har ment skulle være den optimalt beste løsning for å forene det moderne livs travelhet med menneskets sosiale behov (...). Vi må slutte å tenke på oss selv som de boligsøkendes herrer, men begynne å tenke på oss selv som deres tjenere (FBU: 78).

Fellesvaskeriet og kjøkkenet, trappeoppgangen, heisen. Dette er arkitektoniske elementer som merkes av enhver som beveger seg i dette rommet. Romanen åpner for å undersøke

Larsens og naboenes private og offentlige/felles rom. Innenfor leilighetens fire vegger kjenner Larsen seg like ensom, ja kanskje enda mer ensom enn i korridoren. Men han nyter synet av dem, om enn på avstand:

Han kunne stå ved sitt eget vindu og stirre over til de andres vinduer, som er fullt opplyste, de fleste, Gardinene er trukket fra, og han kan se rett inn, Helt åpent, og han kan tydelig iaktta fargeskimmeret fra TV-mottakerne. Han kan se *dem* der inne også, de sitter i sofaen, eller de reiser seg brått og beveger seg inne i lampelyset der borte helt tydelig (...). Der, der er de, der inne, bak de opplyste vinduene fra blokkene på skrå fra hans egen, eller fra blokkene tvers over på den andre sida. En gang i mellom dukker de opp og i vinduet mellom grønne inneplanter, de stirret ut, kanskje på ham (FBU: 37).

Gaston Bachelard gjør i *The poetics of space* (1969) en fenomenologisk undersøkelse av hverdagslivets rom. Her fokuserer han på det hjemlige rommet, det han kaller "domestic space" og tar for seg hverdagslige objekter og arkitektoniske elementer som loft og kjeller, hjørner, kjøkkenbenker og møbler. Bachelard undersøker hva disse rommene sier om de som bebor dem. Hva sier hjemmet vårt om oss? Hva sier hjemmet til Larsen om Larsen? Hans omgang med arkitektoniske elementer som vinduer, dørstokker, heiser, garasje, korridorer, møbler som tv-stol og tv-apparat er utslagsgivende for hans opplevelse av seg selv og sine omgivelser. Ylva er plassert på sitt kjøkken. Mellom hverdagslige ting som kjøkkenbenk og kaffetrakter, kjøleskap og gardiner; observerer Larsen henne: "Hun stod ved kjøkkenbenken" (FBU: 98). AG Larsen faller for den unge kvinnen nettopp under hverdagslivets hvelving. Det er mens hun å skjenker kaffe, pusle, rydde, at hun blir gjenstand for Larsens begjær. Slik Werther beundrer Lotte der hun skjærer brød (Barthes 1977: 122), beundrer AG Larsen Ylva på hjemmebane der hun utfører hverdagens gjøremål som husmor og kvinne.

En helt alminnelig kropp, utstyrt for å klare de dagligdagse gjøremål, oppvask, golvvask, middagslaging, vasking av klær i vaskemaskinen, ikke en besettelse hos en mann, idet hun bøyer seg over vaskemaskinen med sin tandre, smale rygg (FBU: 84).

Det er altså ikke med Ylva i sine armer AG Larsen dagdrømmer. Det er kvinnen i sin hverdagslige gjøren og laden, blant kjøkkenbenk og kaffetrakter, som vekker hans attrå og omsorg. Det er på mange måter noe uskyldig i det bildet på Romsås, i OBOS-leiligheten fra 1972: "Arbeidsposituren gir meg på sett og vis en garanti for uskyldigheten i bildet" skriver Barthes og siterer Freud.

Det Hanhold blir forelsket i er en kvinne som går, og som dessuten befinner seg innenfor rammen av en basrelieff. Det som fascinerer meg, henrykker meg er bildet av en kropp i situasjon. Det som opphisser meg er en profil i arbeid, og som ikke legger merke til meg (Barthes 1977: 122).

Larsen er som tidligere nevnt en observatør, kanskje kan man trekke det så langt som at han er en kikker, der han kveld etter kveld banker på hos naboene, og ser amerikanske action-filmer på tv-en til Johnsen. På besøk hos naboen i den typiske blokkleiligheten er det i tv-stua han tilbringer tid, godt plassert i tv-stolen, mens mørket er falt på utenfor vinduene. Han observerer rommet omkring seg der Ylva hun skjenker kaffe og øl.

Det er nettopp rommet som er Bachelards hovedanliggende i *The poetics of space*, der han undersøker det poetiske bildet i rommet: "The reader of poems is asked to consider an image not as an object and even less as the substitute for an object, but to seize its specific reality" (Bachelard, 1969: xv). Bachelard er spesielt opptatt av de rommene vi kjenner glede ved å oppleve, de han kaller "felicitous space" (1969: xxxi). Sågar når Bachelard fokuserer på de faktiske rom, er han alltid mer interessert i subjektets imaginære opplevelse av erfaringen av rommet. Ingen har vel påstått av Solstads prosa er særlig poetisk, i alle fall ikke i denne romanen, men Bachelards tanker omkring "felicitous space" gir mening likevel, fordi leseren forestiller seg det rommet Larsen opplever mellom seg og Ylva, der han tar inn objekter og arkitektoniske elementer. Disse fyller ut bildet, eller markerer sin uvesentlighet ved nettopp å være "nips på en skjenk" så fjernt fra det han egentlig opplever, likevel er det elementer som er til stede og som observeres.

Dette var i en leilighet han ofte hadde vært. Men aldri som nå. Han kjente den ut og inn. Men nå var den annerledes. Opplyst av dagslyset som sivde inn gjennom de store vinduene visste han at på skjenken stod et absurd foto av en mann. (...) Barnebilder, sofagruppe, merkelig forlatt, TV-skjermen, avslått, og uten et skimmer av støv. Spisebordet (der han satt), og kjøkkenet (der Ylva sto) (FBU: 98).

De forskjellige arkitektoniske elementene er med på å definere rommet. Vinduet Larsen så ofte titter ut av for å observere sin naboer er en gjenganger. Her står han ofte når han føler seg forlatt og ensom, eller nysgjerrig, lykkelig og tilfreds: Gjennom vinduet ser han sine naboer, herfra observerer han deres livsførsel fra sin egen leilighet. Vinduets betydning i moderne arkitektur kan på ingen måte undervurderes, skriver den tyske filosofen Georg Simmel. Allerede i 1909 utga han essayet *Brücke und Tür*, der han tar til orde for at vinduet er nettopp skapt for å se ut av, ikke titte inn i. Som døren, markerer vinduet overgangen mellom et avgrenset og fysisk begrenset interiør, over til et eksteriør uten grenser (Simmel, 1957). For AG Larsen er forskjellen mellom dette interiøret og eksteriøret markant. Der han løper av seg sin urolighet på alt annet enn gjengrodde stier:

Som de fleste menn innenfor sitt sjikt var han en jogge-entusiast. Ut i fra innsikt i livets kretsløp, med de begrensninger det setter for våre mest besettende forhåpninger, tok han vel vare på sin kropp. Han iførte seg joggedrakt og løp mellom stiene på Romsås, under blokkene hver kveld. Et fast ritual der han kunne høre sine egne hjerteslag, inne i seg sjøl. Iført en moderne beskyttelsesdrakt løp han hver kveld fra sykdom og død, på barfroststier på Romsås (FBU: 35).

Joggeturene utenfor leiligheten illustrerer hvordan planleggingssjefens ambisjoner for uteområdene ikke står til forventningene. Befolkningens liv finner sted innendørs, kanskje med vinduer, men alltid stengte dører. ”På sine joggeturer hadde AG blitt slått av hvor mennesketomt det var utendørs i norske drabantbyer. Det livet som utfolda seg så utilslørt foran åpne vinduer viste seg å være en illusjon, for her mellom og under blokkene, nede på jorda, var livet tilkneppet, ja nærmest borte” (FBU: 37). Her er han altså ensom. Der han håper at livet skal syde mellom blokkene, håper på ungeskrik og kvinneliv, der er han altså helt alene. Larsens opplevelse av ensomhet på Romsås er neppe gyldig for alle som bor i blokk i denne drabantbyen. Likevel er ikke Larsen den eneste av Solstads romanpersoner som erfarer ensomheten blant blokkene på Romsås som tyngende. Bjørn er også ensom:

Han, kanskje bedre enn noen representerte den norske ensomheten, ja at han var en direkte arvtaker etter den ensomme grubler på den norske fjellgården, innestengt i landskapet, i mørket milevis fra nærmeste nabo, utelukkende opptatt med å tolke det norske vintermørkets egentlige betydning og sin egen skjebne i lys av dette bekmørke faktum, nå omplanta til det 20. århundrets elektroniske tidsalder, plassert i en lys leilighet på nærmere 100 kvadratmeter i en drabantby litt nord for sentrum i Norges hovedstad (FBU: 62).

Sitatet underbygger at omgivelsene er med på å forsterke Bjørns erfaring av ensomhet. Opplevelsen av drabantbyen er sentral for motivet i romanen, og gir klare bilder på hvordan de som bor her. På den måten tegner romanen et bilde av drabantbyen som menneskefiendtlig, og bidrar med det til å gi en versjon av drabantbyen som gjenspeilet de *faktiske* kritikernes opplevelse av den *faktiske* drabantbyen, slik som Anne Hansen og Thorbjørn Sæterdal i Ammerudrapporten (Hansen 1969).

Ensom ute, ensom inne: Ulike rom, like følelser

Rommet definerer oss altså. Det er ut ifra det rom, det sted vi oppholder oss at vi erfarer verden. Om det rommet er naturlig eller bebodd, om det er ute blant trær og lyng eller inne i en leilighet: Det er her vi har våre erfaringer, og omgivelsene er med på å fylle ut bildet. Beskrivelsene av landskapet og arkitekturen på Romsås som omgir Larsen, er konkrete. De er på ingen måter vage. De gir klare bilder for leserens indre blikk. Det er naturlig å undersøke hvilken rolle denne samme arkitekturen og omgivelsene spiller hos Solstad.

Den engelske litteraturprofessoren Inga Bryden skriver om hvordan forfattere bruker ulike strategier for å kommunisere arkitektur og urbant rom gjennom å la ”gatene fortelle”, Hvordan forfattere ved å beskrive topografiske og arkitektoniske trekk beskriver sine objekter, og de mikrokosmos og interiører de beveger seg og oppholder seg i (Bryden 2011: 217). Skal vi følge Bryden, gjør Solstad med sine beskrivelser av omgivelsene mer enn bare å fargelegge skissen han har tegnet opp. Plasseringen av blokka under den grå himmelen, en sur og forblåst søndag, gjør altså mer enn å angi tid og sted.

Drosja kjører nå inn på Romsås. Vi går av ved et parkeringshus, betaler, og begir oss innover mot det området hvor AG bor. På Romsås i bakrus. En moderne norsk drabantby. Det har lysna, en ny dag, med grå norsk himmel åpenbarer seg, sur og forblåst, med snøføyk, det er søndag. Blokkene ligger der. Når jeg står slik på området mellom blokkene i en norsk drabantby, som Romsås, da er det jeg veit klarere enn noen gang at jeg ikke hører til her (*FBU*: 22).

Slik opplever romanpersonen Dag Solstad Romsås. Han deler imidlertid langt fra Larsens følgende erfaringer av drabantbyen:

Hele arkitekturen skulle være en hyllest til det menneskelige samvær. Arkitekturen skulle sprengte alle ideer om ensomhet og isolasjon(...). Det myldrer av mennesker på tunet. Latter og rop. Og utafor ligger naturens ro. Et praktfullt turterreng slik nordmennene vil ha det. Dette var Romsås som idé” (*FBU*: 32).

Vi kan med andre ord si at til tross for at vi deler de samme faktiske omgivelsene, så gir våre tidligere erfaringer innhold til dem, og med dette varierer vår opplevelse av rommet i stor grad. I tillegg til å si noe om to totalt forskjellige erfaringer og opplevelser av drabantbyen, sier sitatene ovenfor også noe om de to barndomsvennenes forskjellige innstilling til det sosialdemokratiske Norge, som drabantbyen er et bilde på. Mens den (foreløpige) naive AG Larsen bare ser boligblokkas muligheter, ser forfatteren og romanpersonen Solstad lite annet enn den massive ugjennomtrengelige blokka mot en forblåst himmel. På denne måten skaper de to karakterene en diskurs, eller i alle fall en dialog for leseren om at byutvikling handler om noe mer enn hvor mange etasjer, og hvor garasjelegget skal ligge. Byutvikling og arkitektur er følelser.

I sin arkitekturteori fra 1972 snakker Christian Norberg-Schulz om menneskets opplevelse av rom som subjektivt sentrert, og behovet for dette for å orientere oss i verden: ”This need is so strong that man since remote times has thought of the whole world as being centralized. In many legends the ”centre of the world” is concretized as a tree or a pillar, symbolizing a vertical axis mundi” (Norberg-Schulz 1972: 18). Boligblokka med sine mange etasjer, og steilt ragende mot himmelen, kan med andre ord egne seg som en slik vertikal

støtte. Boligblokkene utgjør, om enn bare for en tid, Larsens hjemlige univers, hans hjem i verden. "If the centre of the world designates an ideal, public goal or 'lost paradise, the word 'home' also has a closer and more concrete meaning. It simply tells us that any man's personal world has its centre (...) It is the point where he acquires position as a thinking being in space, the point where he lingers and lives in the space" (Norberg-Schulz 1972: 19)

AG Larsen, på sin side, vil ikke tilbake, vil ikke hjem til det hjemmet der syd på Østlandet. Han vil ikke hjem som Odyssevs, som tross mye strev endelig kommer seg hjem til Penelope. Larsen vil skape seg et nytt hjem, et hjem som han, i alle fall i løpet av omlag 100 sider, håper og tror skal bli hans både fysiske og metafysiske hjem. Rom med fysisk gitte omgivelser er altså utgangspunktet for all erfaring, skriver Norberg-Schulz. Dette går tilbake til våre første fortellinger. I Skapelsesberetningen plasserte Gud mennesket i Edens Hage, for at hun der skulle skape seg en base. Hun var ingen vandrør. I Edens hage skulle hun arbeide og her skulle hagen dyrkes og høstes. Vi har alltid forholdt oss til rommet, det naturlige eller det konstruerte, for å finne den nødvendige struktur i oss selv og i verden omkring.

Å titte inn en annens kjøkken: Planløsning

The vale of Blackmoor was to her the world, and its inhabitants the races thereof. From the gates and stiles of Marlott she had looked down its length in the wondering days of infancy, and what had been a mystery to her then was not much less than a mystery to her now. She had seen daily from her chamber window towers, villages, faint white mansions; above the town of Shaston standing majestically on its height; its windows shining like lamps in the evening sun (Hardy 2007: 12).

For Tess d'Urbervilles i sitatet overfor er nettopp hennes umiddelbare nærhet —*The vale of Blackmoor*, hennes verden. Det er fra tårnvinduene hun observerer verden. Det er herfra hun orienterer seg. Hun er ikke alene om å nettopp det. AG Larsen beveger seg omkring på Romsås, der blokkene ruver mot himmelen på en furukolle. Omgivelsene hans påvirker ham, byggene omkring ham tar bolig i ham, han flykter inn i naturen, og jogger langs stiene i Lillomarka. Han parkerer bilen i garasjeanlegget, tar heisen opp til leiligheten, håper å treffe noen i gangen, entrer sin tomme leilighet. Håper noen skal ringe på. Setter seg ned og venter. Håper noen skal ta kontakt. Titter ut gjennom vinduet. Ser det svake skinnet i gangen. Ser det gule lyset i naboens vindu på den andre siden av det lille tunet. Slik Professor Andersen holder seg innendørs i leiligheten på Skillebekk, slik holder Larsen seg inne i den "kjekke" leiligheten sin. Han overbeviser seg selv om at her har han det trivelig. Men han savner så

intenst noen og ønsker seg vennskap. ”I en stille lengsel etter vennskap, og så bare møte stengte dører, et regelverk som gjør det umulig å åpne dem. Å være ensom” (FBU: 40). Gaston Bachelard skriver i *The poetics of space* (1994) at vi må undersøke hvordan vi bebor vår “vital space”, hvordan vi etablerer oss, dag etter dag i vårt hjørne av verden. ”The house shelters daydreaming, the house protects the dreamer, the house allows one to dream in peace”, skriver han i sin undersøkelse av huset.⁷ Det er i sitt nye hjem Larsen for alvor tør kjenne sine lengsler.

Han kunne stå ved sitt eget vindu og stirre over til de andres vinduer, som er fullt opplyste, de fleste, Gardinene er trukket fra, du kan se rett inn. Helt åpent, og han kan tydelig iaktta fargeskimmeret fra TV-mottakerne. Han kan se dem der inne også. De sitter i sofaen, eller de beveger seg inne i lampelyset der borte, helt tydelig. AG kan åpent iaktta det. Han kan se at de beveger seg, utilslørt, i sine egne stuer. AG er betatt (FBU: 36)

Her er altså kikkeren som vil være del av andre menneskers liv, og at de så inderlig skal ta del i hans. Han kikker fra sitt eget vindu og inn i andres kjøkkener. Og dette kjøkkenet er ikke et tilfeldig tegnet kjøkken! Planløsningen i OBOS-leilighetene var nøye tenkt ut (Kronborg 2003: 127). Her var ingenting overlatt til tilfeldighetene. Kjøkkenet skulle passe en moderne familie, stua likeså. En lørdag kveld fikk AG Larsen etter et eget intenst ønske, bli med inn til Johnsen.

Han satte foten innafor et helt vanlig norsk hjem, i en leilighet på Romsås. En 95 kvadratmeter standardleilighet, med vinkelstue og tre soverom, en leilighet han faktisk i sin tid hadde vært med å planlegge. Han syntes ikke han hadde noe grunn til å skamme seg. (...) Her var det alt sammen. Sofagruppe, veggseksjon, spisebord, TV-apparat, videospiller (FBU: 46).

Her var altså den klassiske norske blokkleiligheten. Denne leiligheten som AG har lengta etter, det er her han vil trenge inn, ”han hiksta av latter og sitra av forventning, da han flytta inn i sin nye fireromsleilighet på Romsås” (FBU: 26). At Larsen omfavnet sin splitter nye leilighet var symptomatisk med dem som flyttet til Romsås i 1972. Den faktiske planløsningen i leilighetene på Romsås var ingen tilfeldighet. Arkitektene ønsket å skape en stue som kunne møbleres i adskilte grupper. Tv-en er åpenbart en utfordring for norske arkitekter på slutten av 1960-tallet: Konklusjonen er at stua må utformes slik at den gir rom for tv-titting og andre aktiviteter. Den tradisjonelle åpne stua er dermed dårlig egnet i tv-alderen (Kronborg: 128). ”Så benka de seg rundt salongbordet, Ylva og Guttungen i sofaen, Bjørn og AG i hver sin lenestol. Johnsen holdt fjernkontrollen. Så begynte filmen. Bildene dukka opp” (FBU: 46-47). Gjennom tv-ruta opplever AG Larsen den store verden sammen

---

⁷ Jeg velger å lese Bachelards ”huset” også som hjemmet, altså en bygning som ikke bare er et hus, men en boligblokk i dette tilfellet.

med familien Johnsen. Han er flyttet til Romsås for å finne tilbake, trenge inn i folkedypet, og her sitter han og ser amerikanske action-filmer med sine nye venner, dypt nede i en lenestol ser han bildene flimre, lørdag etter lørdag, og AG kjenner at fortroligheten stiger proporsjonalt med filmene han deler i Johnsens tv-stue. ”Å, ja, Bjørn Johnsen snakker nå. Gjennom disse bildene. Om verden. Om den harde, brutale og rå verden”(FBU: 50).

Planløsning og tv-ens plass spiller en stor rolle i Larsens nye liv: AG Larsen står på Bislett, han ser skøyteløp, men han vet at ”folket” finnes ikke her. Bare ideen om det. Folket sitter hjemme og ser det samme arrangementet på tv. ”Folket” har for lengst erfart at store arrangementer ser man best på TV” (FBU: 28). Flere kvelder i uka tar han turen over gangen, og banker på naboens dør: ”Gjennom videofilmene så Bjørn Johnsen det som var rett i hvitøyet, og uten å blunke. Kveld etter kveld” (FBU: 61). Tv-tittingen er blitt et ritual for Johnsen, og ritualet har alt påvirket arkitekturen.

Kapittel 6. Kledning og tak: Avslutning og konklusjon

Det er ikke slik at samfunnsvitenskapen opplever AG Larsens, Ylva og Bjørn Johnsens erfaringer og beskrivelser av Romsås som like vitenskapelige som en gitt sosiologs dybdeintervjuer med tretti personer i oppgang B i Ravnkollen borettslag. Antakeligvis er sosiologens konklusjon etter et feltarbeid på Romsås svært annerledes enn en skjønnlitterær tilnærming til mange av de samme spørsmålene. Solstads historie på Romsås er imidlertid et vesentlig bidrag ikke bare til litteraturen, men også til kunnskapen om samtiden. Den sier noe om omgivelsene våre, noe om hvilke forhold som eksisterer i våre moderne liv og som finnes mellom indre lykke og ytre velvære. Solstads bruker romanen som et instrument til utforskning av det han har kaldt vår ”sosialdemokratiske kropp” (Kittang 1988: 173). Romanen utdyper dette moderne livet, ikke bare i kraft av å skildre sine romanpersoner, men også i kraft av å skildre et tema som berørte og fremdeles berører svært mange i det moderne samfunnet, nemlig hvordan vi bor og har våre hjem, og hvordan vi som samfunn skal organisere oss slik at alle får en best mulig bolig.

Denne oppgaven hadde som ambisjon å undersøke *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* som et innlegg i debatten om drabantbyens arkitektur. Leser vi romanen opp mot lesning av Oslohistorie om utviklingen av drabantbyen ser vi at romanen blir en versjon av arkitekturdebatten som allerede finnes i Oslo på denne tiden. Spørsmålet om romanen deltar i debatten, eller blir et skjønnlitterært resultat av sin samtid, og gjennom det bidrar til å belyse ”drabantbyens muligheter og begrensninger”, står fremdeles sentralt. Romsåsbeboernes fortvilelse over høye husleier og magre muligheter, slik de er skildret i romanen, var etter alt å dømme eksempler på hvordan mange hadde på Romsås i 1984. Sannheten om Husbanken *var*, akkurat slik Larsen skisserer (*FBU*: 83), at banken hadde beveget seg langt fra sin opprinnelige plan om å skaffe folk billig bolig og bidra til økt boligbygging.

Boligarkitekturen, slik den kommer til uttrykk i drabantbyen beskjeftiger seg med hvordan tegne boliger som kan bidra til at folk kan bo best mulig bo sammen. Larsen uttrykker at han vil bygge den menneskelige drabantby, nettopp slik byplansjef i Oslo Erik Rolfsen tok til orde for i 1946. Allerede her var ikke den monumentale utforming, paradeplasser og boulevarder noe mål; man arbeidet fremst og fremst med menneskenes

trivsel og bekvemmelighet som hovedmål. Det er altså denne ”bløte funksjonalismen” (Haarder 2014) som kommer til uttrykk gjennom Larsen. Denne norske velferdsmodellen er ment, fra arkitektenes side, å utjevne klasseforskjellier, den er ment å fungere som en ”italiensk landsby” (FBU: 32). Slik går det imidlertid ikke. Drabantbyene viste seg ubeboelig for den som har vært med på å skape den.

Kritikken av drabantbyarkitekturen gikk i stor grad lød at arkitekturen i drabantbyen ikke fungerte. I *Ammerudrapporten* fra 1969 viste rapportforfatterne Anne Sæterdal og Thorbjørn Hansen at den monotone og enhetlige arkitekturen som preget drabantbyene ble utsatt for kritikk. Rapporten førte til en utbredt diskusjon om arkitektur og boligutvikling. Dag Solstads *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* var altså ikke nybrottsforskning, så si. På samme tid er det ikke til å komme bort i fra at den intellektuelle forfatteren Dag Solstad og forskere fra Norsk Byggforskningsinstitutt, som Sæterdal og Hansen, ikke synes så langt fra hverandre, ulike ”utgivelsesspråk” til tross. De representerte ikke dem som faktisk bodde på Romsås, snarere de som i alle fall *ikke* kunne bo på Romsås.

Flere anmeldere hevdet at med *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* tør Solstad si noe som ingen har sagt før ham. Han sier det sågar ”midt i historien” (Klassekampen 13. oktober 1984). Så var imidlertid ikke tilfelle. Kritikken av drabantbyen hadde pågått i årevis, og således føyet Dag Solstad seg inn i rekken av kritikere, snarere enn at han var den første til å komme med den.

Romanen ble ikke møtt med jubelrop av de nærmere 8000 menneskene som bodde på Romsås, og de flere tusen som bodde på Ammerud. Romsåsbeboerne Anne Mette og Bård Øyan blir intervjuet i Klassekampen 11. oktober 1984: De er indignert. Her har de bodd i årevis, uten å føle seg det minste ugjennomtrengelige. ”Arbeiderklassen er ikke så kua og enfoldig som Solstad skal ha det til. Solstads arbeidere, Ylva og Bjørn Johnsen er utypiske, de representerer Fremskrittspartiet, ikke vanlige folk. Det er klart at den politiske aktiviteten lå høyere før, at vi er inne i en høyrebølge”, sier Romsåsbeoer Anne Mette Øyan, og gir altså Edvard Hoem rett: Til tross for at noen få kritikere har ymtet frempå at *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* er Solstads kanskje beste bok (Nationen 11. oktober, 1984), har blant andre forfatter Edvard Hoem uttalt at den kom for tidlig (Hagen 2013: 303). Solstad utdyper Hoems kommentar: ”Det er en bok om Fremskrittspartiet. Det hadde jeg ikke tenkt på i det hele tatt, men det er klart at særlig hovedpersonen der er en slik typisk fremskrittspartivelger” sier Solstad om det. Anne Mette Øyans uttalelser til tross: Litteraturvitenskapen har ikke for vane å undersøke hvordan litteraturen blir mottatt hos dem den kanskje *egentlig* handler om. Heller ikke denne masteroppgaven har i særlig grad

utforsket forfatterens etiske eller moralske ansvar overfor en gruppe mennesker. Det jeg imidlertid har forsøkt å gjøre er å finne innganger og bakgrunner for å forstå et litterært verk utover akkurat den teksten leseren har foran seg. På samme måte som et kunstverk eller en bygning kan ha flere innganger, slik har også teksten mulige nøkler som kan være med å belyse den, og på den måten fortelle leseren noe om det samfunnet hun lever, og forhåpentligvis deltar i. Den litterære teksten fungerer i ensom majestet, men, som med så mye annet, med utdypende og alternativ informasjon omkring samme tema, så blir opplevelsen av den litterære teksten en annen.

Solstads tilnærming til de ulike rommene han opptrer i, og med det romanpersonenes erfaring av rommene ute så vel som inne, der AG Larsen observerer naboene fra sine egen leilighet, eller jogger langs stiene på Romsås, lest opp mot Bachelards forståelse av rom, Vidlers tanker om den moderne boligblokk, og ikke minst Norberg-Schulz opplevelse av stedet, hjemmet og ”dwellingens” nødvendighet og muligheter, setter Solstad i en større sammenheng enn den rent norske. Riktignok utforsker Solstad vår ”sosialdemokratiske kropp” og ser på drabantbyen som et uttrykk for det særegent norske, likevel er det stor grunn til å se romanen i en større sammenheng, som knytter seg til vår forståelse av arkitekturen og rommet.

Dette er utvilsomt en diskusjon med svært ulike meninger. Men slik har det i alle fall vært for meg. Så har jeg møtt på min vei, fagfolk og andre som har gått sendebud for overbevisningen om at den litterære teksten ikke burde trenge historisk bakgrunnsmateriale for å bli satt pris på. Det er heller ikke min erfaring. Da jeg imidlertid leste romanen første gang, var det tydelig at boka er et innlegg i debatten om byen, om urban utvikling, om menneskets plass i arkitekturen. Den litterære skildringen en inngang til et felt som er vanskelig og ofte lite tilgjengelig da det synes forbeholdt arkitekter og byplanleggere. Ikke mange leser *Ammerudrapporten* fra 1969. Den er skrevet på et ekspertspråk som avskjærer de fleste vanlige lesere fra den. Dag Solstad skriver ikke på et ekspertspråk. *Lesning av Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* kan åpne byen og drabantbyen opp. Gjennom å lese romanen side om side med litteratur om arkitekturen, byutviklingen i Oslo og til en viss grad forståelsen av *rommets* muligheter, fremstår det faktiske verket i et annet lys, enn om det leses med annen Solstad-forskning. Elementer ved drabantbyens faktiske karakter trer frem for leseren på en annen måte. Jeg er ikke i særlig tvil om at det kan begunstige litteraturen om man kjenner til Solstads historie. Likevel kan interesse for det arkitektoniske byggverket, som i alle fall for meg utgjør et så sterkt bakteppe for historien at det trer frem og blir det

faktiske tema for romanen, være vel så viktig i litteraturforskning knyttet til vår felles historie, som annen forskning på Dag Solstad.

Arkitekturprofessor Jon Guttu kaller drabantbyutbyggingen et presist svar det sosialdemokratiske etterkrigs-Norges verdier (Guttu 2002). I lys av det er det ikke vanskelige å følge *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* som et forsøk på å ramme sosialdemokratiets fortreffelighet. Ammerudrapporten (Hansen 1969) som kritiserte drabantbyenes ensidighet, lest opp i mot Larsens bitre erfaring om at arkitekturen i seg selv kan ikke forene noe som ikke nødvendigvis vil forenes, fremstår romanen i et nytt lys.

Romanen fremstår som en litterær mediering over funksjonalismen, og særlig den ”bløde funksjonalismen” som Haarder tar til orde. Denne funksjonalistiske og på alle måter idealistisk tenkte drabantbyen, som på mange måter er symboler på de nordiske velferdssamfunn (Haarder 2014: 278), er altså antakeligvis beboelig: Likevel insisterer romanen på at arkitekten og planleggerne av denne, ikke *kan* bo i den. Romanen viser med dette hvordan drabantbyen reproducerer de klasseskillene drabantbyen i utgangspunktet skulle bygge ned.

Solstadforskningen denne undersøkelsen refererer til innledningsvis, viser at lesningen av forfatterskapet ofte dreier seg om *politiske lesninger* av forfatterskapet. Denne undersøkelsen påstår på ingen måte at *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* ikke har et politisk og svært samfunnskritisk tilsnitt, men at den derimot kan leses som noe langt mer enn bare et angrep på sosialdemokratiet. Lesning av romanen opp mot arkitekturfilosofi og sakslista til Oslo bystyre, både i 1946 (Sæterdal 1969) og i 2014 (Oslo Kommuneplan 2014) anbefales på det varmeste.

Spørsmålene om hvordan vi skal organisere oss og bygge nok gode boliger i Oslo står naturlig nok sentralt i bypolitikken. Denne undersøkelsen viser imidlertid at de samme tankene står sentralt i Solstads roman. Dette verket er langt på vei mer enn et melodramatisk trekantdrama, eller en metaroman over hvordan litteraturen lar seg inspirere av virkeligheten. Leser vi filosofi og teori knyttet opp mot sted, rom og arkitektur ser vi at ingen drabantby er en øy. Dag Solstads roman *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* er et solid bidrag til debatten om byutviklingen, drabantbyen og arkitekturen.

Litteratur

Abercrombie, Patric.

1945. *Greater London Plan*. London: H. M Stationary Office

Adresseavisa.

1984. 11. oktober

Aftenposten.

1984. 11. oktober

Alsvik, Bård.

2002. "Men navnene lever videre... fra bygd til drabantby". *Fremtid for fortiden*. Fortidsminneforeningen Oslo og Akershus Nr. 3/ 4. Oslo, s. 78-85

Anderson, Benedict.

1996. *Forestilte fellesskap: refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Oversatt av Espen Andersen. Oslo: Spartacus

Aspen, Jonny (red.)

1997. *På Sporet av byen*. Spartacus: Oslo

2002. "Funksjonalisme som byplanideologi" i *Fremtid for Fortiden*, Fortidsminneforeningen Oslo og Akershus Nr. 3 /4. Oslo, s. 14-24

Bachelard, Gaston.

1964. *The poetics of space* [1958]. Overs. Maria Jolas. Boston: Beacon Press

Balzac, Honore de.

2011. *The girl with the golden eyes* [1835]. Translated by Ellen Marriage, Auckland, New Zealand: The Floating Press

Benjamin, Walter.

1999. *The Arcades project* [1982]. Overs. Howard Eiland. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press

Bergens Tidende

1984. 10. oktober

Brantenberg, Gerd.

1985. "Mannsroman med kvinnelik i lasten". *Kjerringråd*. Nr. 4. Oslo, s. 38-39.

Bronfen, Elisabeth.

1992. "The Most Poetic Topic", i *Over her Dead Body. Death, femininity*

and the aesthetic, Manchester: Manchester University Press, s. 59-75

Bryden, Inga.

2012. "There are different ways of making the streets tell" i

Writing the Modern City, Literature, architecture, modernity. Red. Sarah Edwards and Jonathan Charley New York: Routledge. s. 213-226

Derrida, Jacques.

2012. "Before the law". *Kompendium, Lit 4310A*. Oslo: Universitetet i Oslo, s. 185-201

Edwards, Sarah.

2012. *Writing the Modern City, Literature, architecture, modernity*. New York: Routledge

Festa-McCormick, Diana.

1979. *The city as catalyst: a study of ten novels*. Fairleigh. Dickinson University Press

Fløgstad, Kjartan.

1985. "Sjel på tynn is". *Samtiden* nr. 4. Oslo: Samlaget, s. 2-9

Flåten, Bård.

2005. *Olav Selvaags pyramideblokker på Vestli*. Hovedoppgave i kunsthistorie. Oslo: Universitetet i Oslo

Frank, Ellen Eve.

1979. *Literary architecture: essays toward a tradition. Walter Pater, Gerard Manley Hopkins, Marcel Proust, Henry James*. New Jersey: Berkley

Fuss, Diana.

2004. *The sense of an Interior: Four Writers and the Room that Shaped them*, New York: Routledge

Frank, Joseph.

1952. "Spatial Form in the Modern Novel." in *Critiques and Essays on Modern Fiction 1920-1951*. Red. J.W. Aldridge. New York: The Ronald Press, s. 43-66

Frobenius, Nikolai.

2004. *Teori og praksis*. Oslo: Gyldendal

Fædrelandsvennen.

1984. 6. oktober

Guttu, Jon.

2002 "Drabantbyen som skyteskive". *Fremtid for fortiden* 3 /4. Oslo. s. 23-29.

- Hammer, Espen.
2011. *Anstendighet og revolt: Noen betraktninger om Solstads forfatterskap*. Oslo: Oktober Forlag
- Hamsun, Knut.
1956. *Samlede verker*. Oslo: Gyldendal.
- Hansen, Thorbjørn og Anne Sæterdal.
1969. *Ammerud*. Oslo: Pax Forlag
- Harbison, Robert.
1977. *Eccentric Spaces*. New York: Knopf Publishing,
- Hardy, Thomas.
2007. *Tess of the d'Urbervilles* [1892]. London: Penguin
- Hegel, G.W.F
1975. *Aesthetics: Lectures on fine art, Volume 2*. Overs T. M. Knox. Oxford: Clarendon Press
- Heidegger, Martin.
1954. "Bauen Wohnen Denken", *Vorträge und Aufsätze II*. Neske: Pfullingen
- Heiberg, Edvard.
1946. "Folkesentrer og nabolagsentrer. Community Centres. Erfaringer fra England og Sverige". Red Harald Hals. *Boliger og samfunnsbygg*. Oslo: Tanum
- Haarder, Jon Helt
2014. *Performativ Biografisme, en hovedstrømning i det senmodernes skandinaviske litteratur*. København: Gyldendal
- Hjorthol, Geir.
2011. *Tilbaketrekninga: Litteraturens politikk i Dag Solstads forfatterskap*. Oslo: Det Norske Samlaget.
1986. *Ei sosialdemokrats langt etter arbeiderklassen*. Bind nr. 7. Høgskolen i Volda
- Holen, Øyvind.
2014. *Groruddalen. En reiseskildring*. Oslo: Cappelen Damm
- Ibsen, Leonard. *Melankoli og forelskelse: En lesning av Dag Solstads Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. Masteroppgave i allmenn litteratur-vitenskap. Oslo: Universitetet i Oslo
- Ivain, Gilles [Ivan Chtcheglov], *Formulary for a New Urbanism*.
<<http://www.cddc.vt.edu/sionline/presitu/formulary.html>>. s. 2. Oppsøkt 12.09.13

- Jacobsen, Roy.
 1991. *Seierherrene*. Oslo: Cappelen Forlag
 2009. *Vidunderbarn*. Oslo: Cappelen Damm
- Jensen, Axel
 1965. *Epp*. Oslo: Cappelen Forlag
- Joyce, James.
 1993. *Ulysses: The corrected Text*. [1922] Red. Hans Walter Gabler. London: Bodley Head
- Jorn, Asger.
 2011. *Fraternité avant tout; Asger Jorns's writing on art and architecture*. Overs. Paul Larkin. Red. Ruth Baumeister. Rotterdam: 010 Publishers
- Kittang, Atle. 1988. "Allegori, intertekstualitet, ironi. Dag Solstads skrift i Knut Pedersens beretning". *Møtestader. Utvalde artikler om litteratur og litteraturteori*. Oslo: Samlaget, s.179-300
- Klassekampen.
 1984. 18. oktober
- Kronborg, Anne-Kristine.
 2003. *Boliger i Oslo, OBOS fra 1930-tallet til 1980-tallet*. Hovedfagsoppgave i kunsthistorie. Universitetet i Oslo
 2013. *Obos — 100 borettslag*. Oslo: Press
- Kvarv, Sture.
 2003. *Yrkesroller og fagideologiske brytninger i fysisk planlegging i Norge, 1920–1970*. Doktorgradsavhandling ved Arkitekthøgskolen i Oslo.
- Lange, Tore. 1972. "Høyhus som bolig". Dokumentet er en del av serien *Særtrykk*. Bind nr. 209. Oslo: Norsk byggforskningsinstitutt
- Landro, Jan.
 2001. *Jeg er ikke ironisk*. Oslo: Pax Forlag
- Lefebvre, Henri.
 1991. *The production of Space [1974]*. Overs. Donald Nicholson-Smith
 Oxford: Blackwell
- Lehan, Richard. 1998. *The City in Literature, an Intellectual and Cultural History*. Berkeley: University of California Press

Lending, Mari.

2004. "Arkitekturens spøkelser". *Nytt Norsk Tidsskrift*. nr 3. Oslo:

Universitetsforlaget, s. 483-486

2010. "Historisk røntgen. Arkitekturfremstilling i W.G Seebalds Austerlitz". *Vinduet*
nr. 4. Oslo: Gyldendal, s. 93-101

Le Corbusier.

1964. *The Radiant City* [1933]. Overs. Pamela Knight, Eleanor Levieux and Derek
Coltman. New York: The Orion Press

Le Corbusier.

2007. *Toward an Architecture* [1924]. Overs. John Goodman. Los Angeles:
Getty research institute

Lindeberg, Arild.

2000. "Hamsun og byen: tigerstanden og det transgressive: om romanpoetikken i
Sult", *Prosopopeia*, nr.1. Bergen: Univeristetet i Bergen, s. 53-58

Lund, Nils Ole.

1991. *Nordisk arkitektur*. København: Arkitektens Forlag

Lote, Jacob.

2007. *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget

Morgenbladet.

1984. 11. oktober

Nilsen, Tove.

1982. *Skyskraperengeler*. Oslo: Forlaget Oktober

Nore, Aslak.

2005. "Den lille Røvern: Øyvind Holens forsøk på å beskrive det
ugjennomtrengelige". *Prosa*. Nr. 6. <[http://2001-
10.prosa.no/historisk/artikkel.asp?ID=36](http://2001-10.prosa.no/historisk/artikkel.asp?ID=36)>. Oppsøkt 06.05.14

Norberg-Schulz, Christian.

1971. *Existence, space and architecture. New concepts of architecture*. London:
Studio Vista

1985. *The concept of dwelling. On the way to figurative architecture*, New York:
Electa/Rizzoli

OBOS-bladet:

1968. "OBOS skal bygge boliger for 8000 mennesker på Romsås". Nr. 6, Oslo:

OBOS, s. 16-21

1950. Nr. 5. Oslo: OBOS

Oslo kommuneplan.

2013. "Oslo mot 2030- smart, trygg, grønn". <[http://www.plan-og-](http://www.plan-og-bygningsetaten.oslo.kommune.no/article275317-7991.html)

[bygningsetaten.oslo.kommune.no/article275317-7991.html](http://www.plan-og-bygningsetaten.oslo.kommune.no/article275317-7991.html)>. Oppsøkt 06.05.14

Oxfeldt, Elisabeth.

2008. "Roman og nation i Dag Solstads Armand V". *Edda*. Oslo, s. 152-166

Perec, Georges.

1987. *Life A Users manual* [1978]. Overs. D. Bellos, Boston: David R. Godine

Publishers

Pike, Burton.

1981. *The image of the city in Modern Literature*. New Jersey: Princeton University Press.

Robbe-Grillet, Alain. 1992. *For a new Novel: Essays on fiction* [1965]. Overs. Richard Howard. New York: Grove

Rolfsen, Erik.

1946, i *Boliger og samfunnsbygg*. Red. Harald Hals. Oslo: Tanum

Rosner, Victoria.

2005. *Modernism and the Architecture of Private Life*, New York: Columbia University Press

Roti, Espen.

2003. *Rolle-helvete på Romsås: Dag Solstads Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige tolka som 60-tallsmodernisme*. Hovedfagsoppgave ved Universitetet i Bergen

Rottem, Øystein.

1984. "Arild Asnes som sosialdemokrat: Anmeldelse av *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*". *Ny Tid*. 1975-2004. Nr. 3/11. Oslo, s. 8

Saint-Exupéry, Antoine de.

1948. *Citadelle*. Paris: Gallimard

Schumacher, Thomas L.

1993. *The Danteum: Architecture, Poetics, and Politics Under Italian Fascism*, New Jersey: Princeton Architectural Press

Seebald, W.G.

2005. *Austerlitz*. Overs. Geir Pollen. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Simmel, Georg.

1957. *Brücke und Tür: Essays des Philosophen zur Geschichte, Religion, Kunst, und Gesellschaft*. Red Margrete Susman. Stuttgart: Köhler

Sobelle, Stefanie Elisabeth.

2012. "The novel architecture of Georges Perec" in *Writing the Modern City, Literature, architecture, modernity*. Red. Edwards, Sarah and Jonathan Charley. New York: Routledge, s. 178-190

Solstad, Dag.

1974. *25. septemberplassen*. Oslo: Forlaget Oktober

1977. *Svik. Førkrigsår*. Oslo: Forlaget Oktober

1982. *Gymnaslærer Pedersens beretning om den store politiske vekkelse som hjemsøkte vårt land*. Oslo: Forlaget Oktober

1984. *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. Oslo: Forlaget Oktober

1994. *Genanse og verdighet*. Oslo: Forlaget Oktober

1996. *Professor Andersens natt*. Oslo: Forlaget Oktober

Sontag, Susan.

2012. "Against Interpretation" *Kompendium, Lit 4310A*. Oslo: Universitetet i Oslo

Spurr, David.

2012. *Architecture and Modern Literature*. Michigan: Ann Arbor

Stene-Johansen, Knut.

2007. "By: Italo Calvino, Le città invisibili". *Ledeord*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, s. 338-353

Straume, Anne Cathrine.

2002. *Fremtid for fortiden*, Fortidsminneforeningen for Oslo og Akershus, Nummer 3/4. Oslo, s. 2-12

Svendsen, Sven Erik. "Et forsøk på å skape den ideelle drabantby". *Fremtid for Fortiden*, Fortidsminneforeningen Oslo og Akershus, 3/4. Oslo, s. 35-41

Sæterdal, Anne og Thorbjørn Hansen.

1969. *Ammerud 1. Planleggingen av en ny bydel*, Rapport nr. 58. Oslo: Norsk Byggforskningsinstitutt

Tally jr., Robert T.

2013. *Spatiality*, New York: Routledge

Undheim, Inga Henriette.

2010. *Nasjon og roman: En lesning av tre norske verk i lys av Benedict Andersons teori om sammenheng mellom nasjon og roman*. Masteroppgave i nordisk.

Universitetet i Oslo

van der Hagen, Alf.

2013. *Uskrevne memoarer, samtaler med Dag Solstad*. Oslo: Oktober Forlag

Vestly, Anne–Cath.

1953. *Ole Aleksander Fillibom-bom-bom*. Oslo: Tiden Norsk Forlag

1958. *Mormor og de åtte ungene i skogen*. Oslo: Tiden Norsk Forlag

1966. *Aurora i Blokk z*. Oslo: Tiden Norsk Forlag

Vidler, Anthony.

2013. "The architecture of the uncanny: The Unhomely Houses of the Romantic Sublime". <<http://www.jstor.org/stable/3171062>>. Oppsøkt 12.09.13

Østenstad, Inger.

2009. *Hvorfor så stor? En litterær diskursanalyse av Dag Solstads forfatterskap*, Oslo: Doktorgradsavhandling ved Universitetet i Oslo

Weimer, David R.

1966. *The City as Metaphor*. New York: Random House

Wolf, Virginia.

1992. *Mrs Dalloway* [1925]. Harmondsworth: Penguin Classics